

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАРАГОЗЛЮ ФАТМА

УДК 372.3-043.5+ 37-027.553+008

ДИСЕРТАЦІЯ
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВЗАЄМОДІЇ ДОШКІЛЬНОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ З СІМ'ЄЮ У ПОЛКУЛЬТУРНОМУ
ВИХОВАННІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

13.00.08 – дошкільна педагогіка

Педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Карагозглю Фатма

(підпис)

Науковий керівник: Жаровцева Тетяна Григорівна, доктор педагогічних наук,
професор

Одеса – 2019

АНОТАЦІЯ

Карагозлю Фатма. Педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2019.

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників, що дозволило обґрунтувати й побудувати модель та експериментальну методика забезпечення цього процесу, визначити й експериментально перевірити педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й апробувати педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні старших дошкільників.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше науково обґрунтовано педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дошкільників (збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти та сім'ї полікультурним змістом; спрямованість виховних зусиль закладу дошкільної освіти та сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку; стимулювання партнерської співпраці закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників); розкрито сутність феноменів «взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників», «полікультурна вихованість дітей старшого дошкільного віку»; визначено компоненти (аксіологічний, когнітивний, інтерактивний), критерії (ціннісно-емоційний,

пізнавально-інформаційний, діяльнісно-поведінковий) із відповідними показниками; схарактеризовано рівні (достатній, задовільний, низький) полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного; розроблено модель взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників; уточнено сутність понять «полікультурне виховання», «педагогічна взаємодія»; подальшого розвитку набули теорія і методика полікультурного виховання дітей дошкільного віку.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що було розроблено та апробовано діагностувальну й експериментальну методики взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників; розроблено семінар-практикум для вихователів «Полікультурне виховання дітей у взаємодії із сім'єю», спецпроект для батьків і педагогів щодо їхньої взаємодії у полікультурному вихованні старших дошкільників. Матеріали дослідження можуть бути використані в практиці роботи педагогів закладів дошкільної освіти, для організації співпраці вихователів із сім'єю; у процесі фахової підготовки майбутніх вихователів у педагогічних закладах вищої освіти та в системі підвищення кваліфікації фахівців у галузі дошкільної освіти, при складанні програм і навчально-методичних посібників із дошкільної освіти. Висновки дисертації можуть бути рекомендовані для студентів, магістрантів (для написання курсових і магістерських робіт), аспірантів (для підготовки наукових статей, навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо).

У першому розділі **«Теоретичні засади взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дошкільників»** здійснено аналіз стану дослідженості проблеми полікультурного виховання дітей у взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю, визначено сутність феноменів «взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників», «полікультурна вихованість дітей старшого дошкільного віку», уточнено зміст понять «полікультурне виховання», «педагогічна взаємодія»; обґрунтовано педагогічні умови взаємодії закладу

дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників.

Визначено, що «полікультурне виховання» – це процес, що орієнтує особистість на визнання рівноцінності рідної та інших культур, плюралізм, недопущення дискримінації людей за національною ознакою, забезпечує інтеграцію представників різних народів у світовий соціокультурний простір з обов'язковим збереженням національної своєрідності.

Педагогічну взаємодію схарактеризовано як прямий або зворотний зв'язок суб'єктів освітньо-виховного процесу, що передбачає їхню взаємну активність і співробітництво з метою взаємозбагачення й особистісного зростання.

Взаємодію закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників визначено як процес реалізації партнерських стосунків, спільної діяльності, суб'єктами якого виступають діти старшого дошкільного віку, батьки і вихователі, що здійснюється з метою успішної реалізації завдань полікультурного виховання. Результатом такої взаємодії є полікультурна вихованість дітей старшого дошкільного віку, яку визначаємо як особистісну якість, що характеризується здатністю дітей ефективно взаємодіяти в полікультурному середовищі, бути відкритими до засвоєння цінностей рідної та інших культур, розуміти й поважати їх, уміти жити у злагоді з людьми різних національностей, рас, релігій.

У структурі полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку виокремлено аксіологічний (ціннісне ставлення до рідної та інших культур, визнання цінності іншої людини), когнітивний (обізнаність дітей з розмаїттям полікультурного світу, способами гуманістично спрямованої комунікації у ньому), інтерактивний (дотримання способів гуманістично спрямованої комунікації у полікультурному середовищі) компоненти.

Педагогічними умовами взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників виступили: збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти та сім'ї

полікультурним змістом; спрямованість виховних зусиль закладу дошкільної і сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку; стимулювання партнерської співпраці закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників.

У другому розділі «Експериментальне дослідження взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні дошкільників (шостий рік життя)» подано результати пошуково-розвідувального етапу експерименту, визначено критерії і показники, схарактеризовано рівні полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку, розроблено й апробовано діагностувальну та експериментальну методики, презентовано модель взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників, здійснено аналіз результатів констатувального і прикінцевого зрізів, доведено ефективність педагогічних умов взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників.

Критеріями оцінювання визначених компонентів полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку із відповідними показниками обрано: ціннісно-емоційний (позитивне емоційне ставлення до представників різних етнічних груп і релігій, інтерес до культурних цінностей рідного та інших народів, визнання цінності своєї та інших культур); пізнавально-інформаційний (обізнаність із правилами поведінки в полікультурному соціумі, поінформованість про явища полікультурного змісту, національно-культурна ідентифікація); діяльнісно-поведінковий (уміння будувати безконфліктні стосунки із представниками рідної та інших культур, уміння за зовнішніми ознаками визначати емоційний стан інших людей, відповідність поведінки дітей загальноприйнятим еталонам). Схарактеризовано рівні (достатній, задовільний, низький) полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

На формувальному етапі експерименту розроблено модель взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку, що розкриває мету, етапи, педагогічні умови,

форми, методи і засоби їх реалізації, компоненти, критерії і кінцевий результат – полікультурна вихованість старших дошкільників.

Відповідно до розробленої моделі процес взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку здійснено за трьома етапами: пізнавальним, діяльнісно-креативним, рефлексивно-презентаційним, під час яких відбувалося комплексне впровадження визначених педагогічних умов завдяки застосуванню сукупності спеціально дібраних і розроблених засобів, форм і методів задля досягнення запланованого результату – полікультурної вихованості старших дошкільників.

На підставі теоретичного дослідження й одержаних на констатувальному етапі педагогічного експерименту результатів було розроблено експериментальну методику взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку. Її реалізації передував пропедевтичний етап, що передбачав розроблення програми і проведення семінару-практикуму для вихователів закладів дошкільної освіти «Полікультурне виховання дітей у взаємодії із сім'єю».

На першому – пізнавальному етапі діти разом із батьками розширювали уявлення про розмаїття полікультурного світу, свою Батьківщину, її культуру, культуру і традиції інших народів, поглиблювали знання про національне коріння своєї родини, її традиції, ознайомлювалися з еталонами поведінки в полікультурному соціумі, способи гуманістично спрямованої комунікації у ньому.

Наскрізною формою роботи впродовж формувального етапу експерименту виступив постійно дієвий батьківський клуб «Ми всі різні, але ми разом» з метою педагогічної підтримки батьків у полікультурному вихованні старших дошкільників, сприяння взаємодії закладу дошкільної освіти, батьків і дітей у досягненні дітьми старшого дошкільного віку полікультурної вихованості, взаємозбагачення досвіду полікультурного виховання в умовах закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Другий – діяльнісно-креативний етап був спрямований на занурення дітей разом із батьками в активну творчу діяльність полікультурної спрямованості в умовах закладу дошкільної освіти і сім'ї, стимулювання взаємодії у підсистемах «діти–діти», «діти–педагоги», «діти–батьки», «педагоги–батьки» з метою полікультурного виховання старших дошкільників.

Метою третього – рефлексивно-презентаційного етапу було стимулювання дітей і батьків до демонстрації власних досягнень, активізовано їхню оцінювальну діяльність щодо явищ довкілля полікультурного змісту, самооцінки та взаємооцінки.

Встановлено, що впровадження моделі, експериментальної методики і педагогічних умов взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у полікультурному вихованні старших дошкільників дозволило досягти позитивних якісних змін у рівнях полікультурної вихованості як результату такої роботи у дітей експериментальної групи порівняно із контрольною.

Ключові слова: взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю, полікультурне виховання, полікультурна вихованість, старші дошкільники, педагогічні умови, експериментальна методика.

SUMMARY

Karagozlyu Fatma. Pedagogical conditions of the institution's interaction pre-school education with a family in multicultural education of older preschool children.– Manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of pedagogical sciences on specialty 13.00.08 "Preschool pedagogy". – The State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odessa, 2019.

The dissertation presents a theoretical generalization and a new solution to the scientific problem of interaction between the institution of preschool education and its family in the multicultural education of older preschool children, which

allowed to substantiate and construct a model and experimental methodology for ensuring this process, to determine and experimentally verify the pedagogical conditions of the interaction of the institution of preschool education and its family in multicultural upbringing of children of the older preschool age.

The purpose of the research: theoretically substantiate and test the pedagogical conditions of the interaction of the institution of preschool education with the family in the multicultural education of older preschool children.

The scientific novelty of the research is that the pedagogical conditions for the interaction of the institution of preschool education with the family in the multicultural upbringing of preschoolers for the first time have been scientifically substantiated (enrichment of the cultural and educational environment of the institution of preschool education and the family with a multicultural content; direction of educational efforts of the establishment of preschool education and family to provide multicultural education for children of the older preschool age; stimulation of partnership cooperation of the institution of pre-school education with the family in multicultural education of older school children); the essence of phenomena is described "interaction of the institution of preschool education with the family in the multicultural education of older preschool children", "multicultural education of children of the older preschool age"; the components (axiological, cognitive, interactive), criteria (value-emotional, cognitive-informational, activity-behavioral) with the corresponding indicators are determined; levels (sufficient, satisfactory, low) of multicultural upbringing of children of the older preschool are characterized; the model of interaction of the institution of preschool education with the family in the multicultural education of older preschool children is developed; the essence of the concepts "multicultural education", "pedagogical interaction" is specified; the theory and method of multicultural education of children of preschool age have been further developed.

The practical significance of the research lies in the fact that the diagnostic and experimental methods of interaction between the institution of preschool education and the family in the multicultural education of older

preschool children were developed and tested; a seminar-workshop for educators "Multicultural education of children in interaction with the family" was developed, a special project for parents and teachers on their interaction in multicultural education of older preschool children. Materials of the research can be used in practice of the work of teachers of institutions of preschool education, for the organization of cooperation of educators with the family; in the process of professional training of future educators in pedagogical institutions of higher education and in the system of professional development of specialists in the field of preschool education, in drawing up programs and teaching aids for preschool education. The conclusions of the dissertation can be recommended for students, masters (for writing coursework and master's degree work), postgraduate students (for the preparation of scientific articles, manuals, methodological recommendations, etc.).

In the first section "Theoretical principles of interaction of the institution of preschool education with the family in the multicultural upbringing of preschool children", an analysis of the state of research of the problem of multicultural education of children in the interaction of the institution of preschool education with the family, the essence of phenomena is defined "interaction of the institution of preschool education with the family in the multicultural education of older preschool children", "multicultural education of children of the older preschool age"; the content of the concepts "multicultural education", "pedagogical interaction" is specified; pedagogical conditions of interaction of the institution of preschool education with the family in the multicultural education of older preschool children are substantiated.

It has been determined that "multicultural education" is a process orienting the person to the recognition of the equality of native and other cultures, pluralism, non-discrimination of people on a national basis, ensures the integration of representatives of different peoples into the world socio-cultural space with the obligatory preservation of national identity.

Pedagogical interaction is described as a direct or reciprocal link between

the subjects of the educational process, which implies their mutual activity and cooperation for the purpose of mutual enrichment and personal growth.

The interaction of the institution of preschool education with the family in the multicultural education of older preschool children is defined as the process of implementing partnership relations, the joint activity of which are the children of the older preschool age, parents and educators, which is carried out with the purpose of successful implementation of the tasks of multicultural education. The result of this interaction is the multicultural upbringing of the children of the older preschool age, which we define as personal quality, characterized by the ability of children to interact effectively in a multicultural environment, to be open to the acquisition of the values of native and other cultures, to understand and respect them, to be able to live in harmony with people of different nationalities, races, religions.

In the structure of multicultural upbringing of children of the older preschool age, there are axiological (value attitude towards the native and other cultures, recognition of the value of another person), cognitive (awareness of children with diversity of the multicultural world, ways of humanist communication in it), interactive (adherence to the methods of humanist-oriented communication in multicultural environment) components were singled out.

Pedagogical conditions of the interaction of the institution of preschool education with the family in the multicultural education of the older preschool children were: enrichment of the cultural and educational environment of the institution of preschool education and the family with the multicultural content; direction of educational efforts of the institution of preschool and family to ensure multicultural education of children of the older preschool age; stimulation of partnership cooperation of the institution of preschool education with the family in the multicultural education of older preschool children.

In the second section "Experimental study of the interaction of the institution of preschool education with the family in the multicultural upbringing of preschool children (sixth year of life)" the results of the search-and-exploratory

phase of the experiment are presented, the criteria and indicators were determined, the levels of multicultural upbringing of children of the older preschool age were characterized, diagnostic and experimental methods were developed and tested, the model of interaction of the institution of preschool education with the family in the multicultural education of the older preschool children was presented, the analysis of the results of the confirmatory and final sections was presented, the efficiency of the pedagogical conditions the interaction of the institution of preschool education with the family in the multicultural education of older preschool children.

The criteria for assessing the identified components of multicultural education for the children of the older preschool age with the corresponding indicators are selected: value-emotional (positive emotional attitude towards representatives of different ethnic groups and religions, interest in the cultural values of native and other peoples, recognition of the value of their own and other cultures); cognitive-informational (awareness of the rules of conduct in the multicultural society, awareness of the phenomena of multicultural content, national-cultural identification); activity-behavioral (ability to build non-conflict relations with representatives of native and other cultures, ability to determine the emotional state of other people by external signs, the conformity of the behavior of children to commonly accepted standards). The levels (sufficient, satisfactory, low) of multicultural upbringing of children of the older preschool age are characterized.

At the formative stage of the experiment a model of interaction between the institution of preschool education and its family in the multicultural education of children of the older preschool age is developed, which reveals the purpose, stages, pedagogical conditions, forms, methods and means of their realization, components, criteria and the final result - multicultural parenting of older preschool children.

According to the developed model, the process of interaction between the institution of preschool education and its family in the multicultural education of children of the older preschool age is carried out in three stages: cognitive,

activity-creative, reflexive-presentation, during which there was a comprehensive implementation of certain pedagogical conditions through the use of a set of specially selected and developed tools, forms and methods to achieve the intended result - multicultural education of older preschool children.

On the basis of theoretical research and the results obtained at the stage of the pedagogical experiment, an experimental method of interaction between the institution of preschool education and its family was developed in the multicultural education of children of the older preschool age. Its implementation was preceded by a propaedeutic stage, envisaging the development of a program and a workshop for teachers of pre-school establishments "Multicultural education of children in interaction with the family".

At the first stage, at the informative stage, the children, together with their parents, expanded the notion of the diversity of the multicultural world, their homeland, its culture, culture and traditions of other peoples, deepened their knowledge of the roots of their families, their traditions, acquainted themselves with the standards of behavior in the multicultural society, the ways humanistly directed communication in it.

A continuous form of work during the formative stage of the experiment was the constantly functioning parent club "We are all different but we together" for the purpose of pedagogical support of parents in multicultural education of older preschool children, promotion of interaction of the institution of preschool education, parents and children in reaching the children of the older preschool age of multicultural education, mutual enrichment of the experience of multicultural education in the conditions of the institution of preschool education and family.

The second stage - the activity-creative stage was aimed at immersing children with their parents in the active creative activity of the multicultural orientation in the conditions of the institution of preschool education and the family, stimulating interaction in the subsystems "children-children", "children-teachers", "children-parents", "teachers-parents" for the purpose of multicultural education of older preschool children.

The purpose of the third - reflexive-presentation stage was to stimulate children and parents to demonstrate their own achievements, to increase their evaluation activities on environmental phenomena of multicultural content, self-assessment and mutual evaluation.

It was established that the introduction of the model, experimental methodology and pedagogical conditions of the interaction between the institution of pre-school education and the family in the multicultural education of older preschool children made it possible to achieve positive qualitative changes in the levels of multicultural education as a result of such work in children of the experimental group compared with the control group.

Keywords: interaction of the institution of preschool education with the family, multicultural education, older preschool children, pedagogical conditions, experimental method.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Карагозлю (Геділ) Фатма. Полікультурне виховання дошкільників в умовах сучасного освітнього простору / Карагозлю (Геділ) Фатма // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського. – 2016. – № 2 (53). – С. 83–87.

2. Карагозлю (Геділ) Фатма. Специфіка діяльності вихователя в процесі взаємодії з сім'єю у полікультурному вихованні дошкільників / Карагозлю (Геділ) Фатма // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського. – 2016. – № 4 (55). – С. 31–34.

3. Карагозлю (Геділ) Фатма. Діагностування взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї у полікультурному вихованні дошкільників / Карагозлю (Геділ) Фатма // Молодь і ринок : щомісячний науково-педагогічний журнал. – 2017. – № 4 (147) квітень. – Дрогобич : «Швидкодрук». – С. 178–182.

4. Карагозлю (Геділ) Фатма. Загальні тенденції полікультурної підготовки педагогів в Україні / Карагозлю (Геділ) Фатма // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. праць. – № 2 (57), травень 2017. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського. – 2017. – С. 238–242.

5. Карагозлю (Геділ) Фатма. Полікультурна освіченість вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / Карагозлю (Геділ) Фатма // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – Вип. СХХУ, Том 2. – Херсон : «Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 44–48.

6. Карагозлю (Геділ) Фатма. Формування комунікативної компетентності в полікультурному вихованні старших дошкільників / Карагозлю (Геділ) Фатма // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Вип. 37 (2) : Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». – К. : Гнозис, 2017. – С. 2–8.

7. Карагозлю (Геділ) Фатма. Особливості мовного спілкування старших дошкільників в умовах сім'ї / Карагозлю (Геділ) Фатма // Science and Education a New Dimension. Psychology, УІ (48), Issue : 161, 2018. – С. 31–34.

8. Карагозлю (Геділ) Фатма. Розвиток комунікативної компетентності дітей дошкільного віку в полікультурному просторі дошкільного закладу / Карагозлю (Геділ) Фатма // Матеріали ІV міжнародної науково-практичної конференції [«Становлення особистості професіонала: перспективи і розвиток»], (27–28 лютого 2015 р.). – Одеса, 2015. – С. 43–46.

9. Карагозлю (Геділ) Фатма. Погляди вчених на проблему полікультурного виховання / Карагозлю (Геділ) Фатма // Матеріали VI між нар. наук.-практ. конф. [«Становлення особистості професіонала: перспективи і розвиток»], (Одеса, 24–25 березня 2017 р.). – Одеса, 2017. – С. 25–26.

10. Карагозлю (Геділ) Фатма. Формування етнокультурної компетентності в системі вищої педагогічної освіти / Карагозлю (Геділ) Фатма // Матеріали III

міжнар. конгресу [«Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі»], (Одеса, 18–21 травня 2017 року) / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 397–399.

11. Карагозлю (Геділ) Фатма. Полікультурний підхід в організації виховної роботи в дошкільному навчальному закладі / Карагозлю (Геділ) Фатма // Міжнар. науково-практ. конференція [«Проблеми якості дошкільної освіти і професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі»], (Одеса, 26–27 травня 2017 року). / ПНПУ імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2017. – С. 7.

12. Карагозлю (Геділ) Фатма. Проблема полікультурного виховання у системі дошкільної освіти / Карагозлю (Геділ) Фатма // Збірник студентських наукових статей «Педагогічний альманах. Сучасний педагогічний простір. Теорія, методологія, практика». – Одеса, 2015. – С. 46–51.

13. Карагозлю (Геділ) Фатма. Формування полікультурної компетентності вихователя ДНЗ / Карагозлю (Геділ) Фатма // Педагогічні ідеї Софії Русової у контексті сучасної освіти. – Чернігів : Десна Поліграф. – 2016. – С. 148–150.

14. Карагозлю (Геділ) Фатма. Полікультурне виховання дошкільників у сім'ї / Карагозлю (Геділ) Фатма // Формування особистості дошкільника в умовах сім'ї : [колект. монографія]. – Одеса, 2016. – С. 138–145.

15. Карагозлю (Геділ) Фатма. Вплив національних традицій на виховання дошкільників у сім'ї / Карагозлю (Геділ) Фатма // Science and society : Collection of scientific articles. – Edizioni Magi, Roma, Italia. – 2017. – С. 447–452.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ІЗ СІМ'ЄЮ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ	25
1.1. Сутність поняття «полікультурне виховання» як педагогічної категорії	25
1.2. Аналіз дослідженості проблеми полікультурного виховання дітей у взаємодії закладу освіти із сім'єю	52
1.3. Обґрунтування педагогічних умов взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дошкільників	63
Висновки з розділу 1	89
Список використаних джерел до розділу	91
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ІЗ СІМ'ЄЮ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ (ШОСТИЙ РІК ЖИТТЯ)	114
2.1. Стан взаємодії закладів дошкільної освіти і сім'ї у полікультурному вихованні старших дошкільників у сучасних зкладах дошкільної освіти	114
2.2. Критеріальний підхід до діагностики взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників	130
2.3. Модель та експериментальна методика організації взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників	147
2.4. Результати експериментального дослідження та їх аналіз.....	189
Висновки з розділу 2	197

	17
Список використаних джерел до розділу 2	201
ВИСНОВКИ.....	205
ДОДАТКИ.....	208

ВСТУП

Актуальність дослідження. Інтеграційні процеси, притаманні сучасній соціокультурній ситуації, тенденції світового суспільного розвитку засвідчують, що соціальне і культурне розмаїття соціуму загострює потребу людської злагоди, терпимості у всіх сферах життя й діяльності. Розуміння наявності несхожості культур різних народів, дотримання оптимальної міри діапазону людяності й толерантності стає одним із ключових завдань суспільства і держави, спрямовує зусилля всіх ланок освіти, зокрема й дошкільної, на досягнення соціальної довіри й полікультурної вихованості як чинника соціальної стабільності, миру й особистої безпеки.

Сучасна сім'я не в змозі самостійно вирішити проблеми полікультурного виховання дитини. Завдання вихователів закладів дошкільної освіти в роботі з батьками – сприяти створенню єдиного виховного поля, єдиного соціального і полікультурного середовища. Це знаходить своє відображення в низці документів, що регламентують систему сучасних взаємовідносин закладів освіти і сім'ї (Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, Сімейний кодекс України, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року тощо). Рівноправна, партнерська, творча, взаємодія вихователя з батьками дітей дошкільного віку в умовах полікультурності є важливим чинником розвитку вітчизняної освіти.

Толерантний підхід до вирішення питань полікультурності в освіті висвітлюють як зарубіжні (О. Асмолов, Л. Дерман-Спаркс, М. Кренстон, П. Ніколсон, Г. Солдатова, Л. Шайгерова та ін.), так і вітчизняні вчені, а саме: Т. Варенко, О. Грива, П. Кендзьор, Е. Койкова, А. Логвіненко, К. Романюк, О. Столяренко, Ю. Тодорцева та ін.

Окремі аспекти проблеми полікультурного виховання знайшли відображення в низці наукових досліджень, як-от: особливості становлення етнокультурної самоідентичності (І. Набок, Г. Попова, А. Садохін та ін.); доброзичливе ставлення до представників інших культур (В. Абелян,

З. Гасанов, В. Заслуженюк, М. Хайруддінов та ін.); міжкультурна комунікація та взаємодія (Дж. Гартлі, В. Євтух, Ч. Кукатас, Л. Ніколаєва, А. Солодка, Ф. Уордл та ін.); етнокультурна компетентність (В. Зарицька, Н. Кабанова, Н. Коновалова, Т. Поштарьова, С. Федорова та ін.); загальна стратегія полікультурної освіти й виховання (Г. Ауернхаймер, Дж. Бенкс, О. Грива, О. Гурин, А. Джуринський, О. Дубасенюк, А. Кирпа та ін.); створення етнокультурного простору закладу освіти (Є. Бондаревська, Ю. Давидов, В. Кремень, Д. Ларчер, О. Сухомлинська та ін.), зокрема й дошкільного (А. Богуш, Г. Беленька, Л. Казанцева, О. Кононко, К. Крутій та ін.); професійна підготовка педагога до роботи в полікультурному освітньому середовищі вищої освіти (Т. Атрощенко, О. Горчакова, О. Жорнова та ін.); школи (І. Антонюк, Н. Бордовська, Л. Волик, Л. Гончаренко, О. Гаганова, Е. Хакімов та ін.); дошкільної освіти (І. Комарова, Л. Савченко, М. Олійник та ін.).

Окремим аспектам полікультурного виховання дітей дошкільного віку як складника національного виховання присвячено сучасні роботи А. Богуш, Н. Гавриш, О. Гуренко, В. Зарицької, Л. Зданевич, К. Крутій, А. Курчатової, Н. Лисенко, І. Рогальської-Яблонської, К. Романюк, Ю. Руденко та ін.

У класичній педагогіці проблему взаємодії педагога із сім'єю розглядали П. Лесгафт, Я. Корчак, А. Макаренко, Й. Песталоцці, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Особливості взаємодії як способу побудови суб'єкт-суб'єктних стосунків студіюють В. Андрєєв, Л. Байкова, Л. Гребенкіна, О. Ковшар, В. Панюшкин, В. Рибалко, В. Семиченко, М. Шульц та ін.

Питання взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти на сучасному етапі досліджено в працях А. Богуш, Л. Бойко, І. Власенко, Л. Врочинської, Ю. Грицяя, О. Докукіної, Я. Журецького, Л. Загик, О. Ковшар, Н. Кот, Т. Кравченко, О. Кучая, М. Машовець, Т. Піроженко, Н. Старченко, О. Урбанської, В. Шинкаренко та ін.; із різними типами сімей (Т. Гущина, Т. Жаровцева, О. Семенов, І. Трубавіна, Н. Усманова, Т. Шульга та ін.).

Натомість проблема педагогічної взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку не знайшла належного висвітлення в педагогічній теорії.

На підставі вивчення наукової літератури з досліджуваної проблеми й аналізу практики дошкільної освіти виокремлено низку суперечностей між:

- об'єктивно наявним полікультурним соціальним простором, що вимагає гармонізації міжнаціональних відносин, і недостатньою реалізацією цілей і завдань полікультурного виховання у сучасній освітній практиці;

- потребою в реалізації партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї з урахуванням національно-регіональних умов і відсутністю практики такої взаємодії у системі дошкільної освіти:

- об'єктивною необхідністю полікультурного виховання дітей і традиційними формами та методами взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в цьому напрямі.

Розв'язання означених суперечностей, актуальність проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до теми кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології «Теоретико-методичні засади взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї у розвитку особистості дитини» (№ 0117U00016), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тему дисертації затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 8 від 25 лютого 2016 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й апробувати педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні старших дошкільників.

Завдання дослідження:

1. Розкрити й науково обґрунтувати сутність феноменів «взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників», «полікультурна вихованість дітей старшого дошкільного віку»; уточнити зміст понять «полікультурне виховання», «педагогічна взаємодія».

2. Визначити компоненти, критерії, показники та схарактеризувати рівні полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

3. Виявити й обґрунтувати педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників.

4. Розробити й апробувати модель та експериментальну методику взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників.

Об'єкт дослідження – взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників.

Предмет дослідження – експериментальна методика взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників буде ефективною, якщо реалізувати такі педагогічні умови: збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти та сім'ї полікультурним змістом; спрямованість виховних зусиль закладу дошкільної освіти і сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку; стимулювання партнерської співпраці закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, систематизація й узагальнення філософської, психолого-педагогічної і навчально-методичної літератури з метою визначення стану й теоретичного обґрунтування проблем

полікультурного виховання та взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку, визначення понятійно-категоріального апарату дослідження, виявлення й обґрунтування педагогічних умов такої взаємодії; моделювання – для конструювання моделі взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників; *емпіричні* – опитування (анкетування) вихователів закладів дошкільної освіти і батьків – з метою виявлення їхнього ставлення до полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку й методичної озброєності щодо здійснення цього процесу; експериментальна методика (констатувальний, формувальний і прикінцевий етапи) – з метою перевірки ефективності виокремлених педагогічних умов, моделі й експериментальної методики; методи математичної статистики (статистична обробка даних за медіанним критерієм) застосовано для перевірки достовірності результатів дослідження та підтвердження гіпотези.

Базою дослідження виступили ПЗ «Заклад дошкільної освіти ясла-садок «Чорноморський 1», ТОВ «Дошкільний навчальний заклад ясла-садок «Чорноморський» (м. Одеса), ЗДО № 2 «Золотий ключик» с. Зоря, Саратського району Одеської області, ЗДО «Міжнародний дитячий садок «Меридіан» (м. Київ). Експериментальним дослідженням було охоплено 84 вихователя закладів дошкільної освіти, 205 батьків дітей старшого дошкільного віку, 131 вихованець закладів дошкільної освіти шостого року життя.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше науково обґрунтовано педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дошкільників (збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти та сім'ї полікультурним змістом; спрямованість виховних зусиль закладу дошкільної освіти та сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку; стимулювання партнерської співпраці закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників); розкрито

сутність феноменів «взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників», «полікультурна вихованість дітей старшого дошкільного віку»; визначено компоненти (аксіологічний, когнітивний, інтерактивний), критерії (ціннісно-емоційний, пізнавально-інформаційний, діяльнісно-поведінковий) із відповідними показниками; схарактеризовано рівні (достатній, задовільний, низький) полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного; розроблено модель взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників; уточнено сутність понять «полікультурне виховання», «педагогічна взаємодія»; подальшого розвитку набули теорія і методика полікультурного виховання дітей дошкільного віку.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що було розроблено та апробовано діагностувальну й експериментальну методики взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників; розроблено семінар-практикум для вихователів «Полікультурне виховання дітей у взаємодії із сім'єю», спецпроект для батьків і педагогів щодо їхньої взаємодії у полікультурному вихованні старших дошкільників. Матеріали дослідження можуть бути використані в практиці роботи педагогів закладів дошкільної освіти, для організації співпраці вихователів із сім'єю; у процесі фахової підготовки майбутніх вихователів у педагогічних закладах вищої освіти та в системі підвищення кваліфікації фахівців у галузі дошкільної освіти, при складанні програм і навчально-методичних посібників із дошкільної освіти. Висновки дисертації можуть бути рекомендовані для студентів, магістрантів (для написання курсових і магістерських робіт), аспірантів (для підготовки наукових статей, навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо).

Результати дослідження впроваджено в освітній процес ПЗ «Заклад дошкільної освіти ясла-садок «Чорноморський 1» (акт про впровадження № 57 від 26.03.2018 р.), ТОВ «Дошкільний навчальний заклад ясла-садок «Чорноморський» (акт про впровадження № 8.1 від 18.04.2018 р.), заклад

дошкільної освіти № 80 (довідка про впровадження № 69 від 15.05.2018 р.) (м. Одеса), закладу дошкільної освіти № 2 «Золотий ключик» с. Зоря Саратського району Одеської області (акт про впровадження б/н), закладу дошкільної освіти «Міжнародний дитячий садок «Меридіан» (м. Київ) (акт про впровадження б/н), Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (акт про впровадження № 114/02 від 22.01.2018 р.).

Особистий внесок у роботі у співавторстві [14] полягає у висвітленні особливостей полікультурного виховання дошкільників в умовах сім'ї.

Апробація результатів дослідження: основні положення і результати дисертаційного дослідження обговорено на міжнародному педагогічному конгресі «Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі» (м. Одеса, 8–21 травня 2017 р.); міжнародних конференціях: «Становлення особистості професіонала: перспективи і розвиток» (м. Одеса, 27–28 лютого 2015 р.), «Проблеми якості дошкільної освіти і професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі» (м. Одеса, 26–27 травня 2017 р.), «Становлення особистості професіонала: перспективи і розвиток» (м. Одеса, 24–25 березня 2017 р.).

Публікації: висвітлено у 15 публікаціях (1 – у співавторстві), із них 6 статей у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному періодичному науковому виданні, 1 – у матеріалах колективної монографії, 4 – апробаційного характеру, 2 – додатково відображають результати дослідження.

Структура та обсяг дисертації: Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 306 сторінок, основний зміст дисертації викладено на 167 сторінках. У тексті вміщено 10 таблиць, 2 рисунки що обіймають 2 сторінки основного тексту. У списку використаних джерел 275 найменувань, із яких 10 – іноземною мовою. 22 додатка викладено на 100 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ
ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ІЗ СІМ'ЄЮ
У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Сутність поняття «полікультурне виховання» як педагогічної категорії

В умовах нової освітньої ситуації, для якої характерне посилення, з одного боку, глобалізаційних й інтеграційних процесів, диференціація і регіоналізація а з іншого – етнізація змісту освіти, актуальною проблемою сучасної педагогічної теорії і практики є полікультурне виховання дітей. Це підтверджує прийняті в 1995 році Радою Європи «Рамкова конвенція про захист національних меншин» [178] і «Декларація принципів толерантності» [53], у яких стверджується необхідність створення у країнах учасницях атмосфери терпимості, толерантності, взаємної поваги та співробітництва представників усіх народів та етносів, які проживають на одній території, або сусідять, вживання заходів, що виявляють економічні, політичні соціокультурні й релігійні чинники нетерпимості, які призводять до насильства й відчуження та сприяють здійсненню міжкультурного діалогу, зокрема в освіті, культурі, засобах масової інформації задля налагодження взаєморозуміння, зміцнення солідарності й толерантності у спілкуванні як окремих особистостей, так і етнічних, соціальних, культурних, релігійних і мовних груп.

У доповіді міжнародної комісії ЮНЕСКО про глобальні стратегії розвитку освіти в XXI ст. підкреслюється, що однією із найважливіших функцій закладів освіти є навчити людей жити разом, допомогти їм перетворити наявну взаємозалежність держав і етносів на свідому солідарність. Задля цього потрібно сприяти тому, щоб людина усвідомила

свої корені, могла визначити місце, яке займає у світі, прищепити їй повагу до інших культур [129].

У Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 р. зроблено акцент на формуванні особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації, підготовлена до життєдіяльності в динамічному світі й особливу увагу надано прищепленню дітям шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну. У цьому зв'язку, саме полікультурне виховання сприятиме формуванню у дітей як етнічної ідентичності, так і розуміння ними культурних відмінностей між людьми і поваги до них, інтересу до надбань світової культури, набуттю ними полікультурної вихованості [86].

Теоретичне осмислення феномена «полікультурне виховання» вважаємо доцільним розпочати зі з'ясування сутності поняття «виховання», що, як відомо, є однією із категорій педагогічної науки, проте й досі його змістово-сміслові наповнення не є сталим. Його філософський контекст презентовано в наукових працях Г. Батищева як «тривале й безперервне становлення цілісності», що відбувається завдяки створенню умов для особистісного самовизначення [143, с. 256]. На суб'єктності процесу виховання наголошує М. Каган, характеризуючи його як шлях «сходження до суб'єктності» [75]. У дослідженнях сучасних філософів змістовий наголос робиться на необхідності знаходження людиною як цілісною «біосоціоприроднокосмічною» активною духовною істотою «життєвих смислів» через професійну роботу, що розгортається в історично й соціально конкретному буттєвому контексті педагогічної реальності (О. Арсеньєв, А. Арнольдів, В. Афанасьєва, І. Колесникова, М. Трубников та ін.). Поетичне визначення, що віддзеркалює викладене вище знаходимо у Р. Тагора, який визначив виховання як (цитата мовою джерела) «выведение на поверхность вашего существа бесконечных истоков внутренней мудрости» [172, с. 156]

Психологічний контекст категорії виховання в сучасній науці тісно пов'язаний з ідеями гуманістичної психології (І. Бех, А. Маслоу, К. Роджерс, К. Ясперс та ін.), де на перший план виступає особистісне становлення, самоактуалізація, саморозвиток, пошук людиною в процесі діяльності самоідентичності, де роль педагога – створення умов і стимулювання такого особистісного зростання. Г. Костюк визначає виховання як «сукупність послідовних дій з загального розвитку особистості, що сприяє якісним психічним та психологічним змінам» [112, с. 25]. І. Бех підкреслює динамічність суб'єкт-суб'єктних взаємин учасників виховного процесу, який відбувається завдяки реалізації принципу гуманізму – усвідомлення людини як найвищої цінності й головного суспільного пріоритету [14].

Класичне педагогічне розуміння феномена «виховання» знаходимо у спадщині К. Ушинського, де стверджується цілеспрямованість й усвідомленість цього процесу, метою якого є розвиток гармонійної особистості. Головним напрямом виховання видатний педагог уважав його моральний складник, підкреслюючи необхідність таких моральних якостей, як гуманність, патріотизм, працелюбність, дисциплінованість, відповідальність, почуття гідності тощо [210].

П. Каптерев визначав виховання як процес передання від попередніх поколінь прийдешнім накопиченого досвіду, світоглядних переконань, навичок, «усього ладу й устрою життя» [81]. А. Макаренко розглядав виховання як процес співробітництва педагога і вихованців, підкреслюючи його соціальний контекст і дуалістичний ефект (суспільство впливає на процес виховання, а значить і на людину, водночас коли людина змінюється завдяки виховним впливам, вона здатна змінювати соціум) [131]. Як цілеспрямовану взаємодію особистості з широким соціальним довкіллям, що розгортається на тлі різноманітних видів діяльності, трактував виховання В. Сухомлинський, підкреслюючи, що найважливішим результатом цього процесу є самореалізація та самоствердження суб'єктів, які беруть у ньому участь [198].

Традиційно виділяють чотири ієрархізовані смисли, що виділяють ті чи ті сенсові навантаження категорії «виховання» – широке й «вузьке» соціальне та педагогічне. Так, у широкому соціальному значенні йдеться про вплив на людину всього соціального довкілля, результатом якого є передання попередньо накопиченого досвіду молодшим поколінням; у вузькому соціальному – цілеспрямований вплив на вихованця спеціально створених для цього суспільно-громадських інституцій задля формування в нього певних уявлень, поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій тощо. Застосування поняття «виховання» у широкому педагогічному значенні зобов'язує мовця брати до уваги спеціально організовану керовану й цілеспрямовану діяльність, що здійснюється в освітньо-виховних закладах й охоплює весь освітній процес. Під вихованням у вузькому педагогічному значенні розуміється процес і результат педагогічних зусиль педагогів, що здійснюється з метою вирішення конкретно спрямованого (морального, трудового, естетичного, фізичного, розумового тощо) виховного завдання [171, с. 24–26].

В українському педагогічному словникові С. Гончаренка виховання потлумачено як «процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів; вплив на психіку людини, спрямований на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільств» [43, с. 53].

Спектр сучасних поглядів на процес виховання варіюється від характеристики його як: процесу передання особистості соціального досвіду з метою її всебічного формування і розвитку (І. Огородніков [155], І. Харламов [222, с. 31–47], М. Фіцула [212, с. 62–74] та інші); один із видів діяльності людини або груп людей, що спрямована «на зміну психічного стану, світогляду та свідомості, знання та засобу діяльності, особистості та ціннісних орієнтацій вихованця» [26]; «система цілеспрямованих заходів, спрямована на всебічний розвиток особистості (фізичний, духовний і

соціальний), вироблення певних навичок, необхідних для життєдіяльності особистості (безпечного існування, взаємодії у соціумі), закладення основ (цінності, самосприйняття тощо), що є необхідними для подальшого самостійного функціонування та розвитку, в тому числі для повного розкриття потенціалу індивіда» [169, с. 9]; «спеціально організована діяльність, спрямована на реалізацію цілей освіти в умовах цілісного педагогічного процесу» [192, с. 367].

Сучасні дослідники наголошують на поступовому переході від дещо механістичних поглядів на виховання як зовнішній вплив на вихованця до переважання суб'єктних, особистісно зорієнтованих значень, що вирізняють двосторонній паритетний характер взаємодії учасників цього процесу, його людиноцентричну мету [85].

Отже, узагальнюючи вищезазначене, виховання в контексті нашого дослідження – це свідомо цілеспрямована двостороння взаємодія дорослих і дітей як суб'єктів освітньо-виховного процесу, що передбачає передання й отримання соціального досвіду, закладення основ, необхідних для подальшого різнобічного саморозвитку і самореалізації. У найширшому значенні виховання предстає як супровід руху особистості в культурі, у її освоєнні, привласненні й творенні.

Зважаючи на багатовимірність, широту й усеосяжність феномена – «культура», окреслимо його основні виміри, необхідні для визначення досліджуваного явища.

Первинне значення поняття «культура» розкривається через буквальний переклад з латини: «cultura» означає «обробляти», «доглядати», «виросувати», що підкреслює наявність зусиль, які прикладають люди для плекання доквілля, що стає завдяки ним кращим, як антонім слова «дикий» [156]. У більш звичному для нас переносному розумінні цей термін починає своє існування із Цицерона як виховання душі, розуму, прагнення до внутрішнього збагачення, а потім і в значенні «навчання» й «освіта» [225]. Ідеї сприйняття культури як «олюдненої природи» і сьогодні продовжують

розвиватися в наукових працях Є. Бистрицького, С. Кримського [118], В. Табачковського [218], В. Шинкарука [217] та ін.

Пройшовши величезний шлях свого різновекторного тлумачення, до якого вдавалися у різні віки Й. Адельонг [51], Ф. Бекон [71], В. Виндельбанд [33], Ф. Вольтер [205], Г. Гегель [39], Й. Г. Гердер [40], Т. Гоббс [141], П. Гуревич [50], М. Драгоманов [46], Е. Дюркгейм [60], Л. Іонін [72], І. Кант [80], В. Кизима, [95], Л. Коган [103], Дж. Локк [226], Е. Маркарян [135], Н. Мотрошилова [143], С. Пуффендорф [73], Ж. -Ж. Руссо [52], Г. Сковорода [190], Б. Спіноза [194], Е. Тайлор [201], Ю. Тихонравов [205], Ф. Шиллер [227], Ф. Шлейермахер [229], А. Шопенгауер [109], О. Шпенглер [230] та ін., сьогодні нараховується більше ніж п'ятьсот визначень феномена «культура». А. Вебером і К. Клакхоном [240] здійснена спроба класифікувати їх за такими концептуальними групами:

- «пояснювально-описові (містять перелік того, що охоплює культура, а саме – звичаї, релігійні настанови, наукові знання, мистецтво, норми моралі, закони тощо);
- історичні (як соціальне наслідування, що виявляє себе у традиціях певних національностей, етносів, народів);
- нормативні (описують особливості організації соціального устрою, ідеали, ціннісні настанови);
- психологічні (акцентують на процесах соціальної адаптації),
- структурні (актуалізують особливості структурної організації культури);
- генетичні» (виокремлюють походження культурних артефактів та їх систематизацію) [240, с. 15–17].

Аналізуючи філософську й культурологічну літературу, виокремлено такі аспекти феномена «культура», як-от: антропологічний – сукупність знань, віри, мистецтва, законів, моральних принципів, звичаїв; логічний – накопичення знань, науки; ідеологічний – релігія та філософія; політичний – норми права, організація суспільства, державний устрій, міжнародні

відносини, союзи, договори, угоди; етичний – моральні норми, правила, поведінкові еталони, звичаї; економічний – промисловість, виробництво, обмін, торгівля; соціологічний – якісна характеристика суспільства щодо його прогресу, досягнень, зв'язків і відносини з довколишнім світом; технічний – створення знарядь праці, інструментів і механізмів, засобів виробництва, генераторів енергії; мистецький – музика, театр, живопис, скульптура, архітектура, словесність, художня література, поезія; етнічний – мова, традиції, обряди, символи тощо; соціокогнітивний – алгоритми мислення, що дозволяють розкрити сутнісний сенс цінностей, традицій, ідеалів певної соціальної та (або) етнічної групи [19; 132; 173; 193; 214; 243]. У сучасній культурології більш поширеною є класифікація визначень феномена «культура» відповідно до методологічного підходу, що його додержуються дослідники. З-поміж них вирізняють:

- діяльнісний (Н. Злобін, Л. Коган, Е. Маркарян, В. Межуєв та ін.), за яким культура представляє собою певний механізм формування, розвитку і реалізації сутнісних сил людини, що забезпечує взаємодію індивідуалізації і соціалізації особистості;
- особистісний (Л. Круглова, Д. Маркуш, Л. Сохань та ін.) націлює на розуміння культури як процесу творчої діяльності, прояв сутнісних сил людини, творчої самореалізації особистості, яка функціонує в культурному довкіллі за умови засвоєння його набутків;
- інформаційно-семіотичний (Ю. Лотман, В. Іванов, Е. Кассирер, Є. Уайт, Я. Щепанський та ін.), за яким культура – це система матеріальних і духовних артефактів – «соціальних кодів», «знаків», «текстів», «символів», поведінкових програм, що втілюють духовний досвід минулих поколінь; «це складна семіотична система, функція якої – пам'ять, а основна риса – нагромадження [126, с. 227]»;
- аксіологічний (В. Блюмкін, О. Дробницький, Г. Ріккерт, М. Розов, В. Тугарінов, Н. Чавчавадзе та ін.) – культура визначається через поняття «цінність» як система цінностей як фундаменту суспільної

- свідомості, що були створені та створюються просто зараз і концентрують усі результати духовної діяльності людства;
- антропологічний (К. Віслер, В. Гуденаф, Е. Тайлор та ін.) – наголошує на самоцінності, унікальності й самобутності всіх історичних форм буття культури, а культура визначається як сукупність стандартизованих вірувань і практик, моделей сприйняття довкілля, прийнятих у тій чи тій соціальній спільноті;
  - синергетичний (С. Капіца, С. Курдюмов, Г. Малинецький та ін.) – культура визначена як самостійна, штучно створена самопороджувана структура, що існує завдяки творчому саморозвитку, самоорганізації людини, яка і стверджує себе як особистість завдяки культурі.
  - системний (Э. Гусинський, М. Каган, М. Мід та ін.) – культура розуміється як «цілісна єдність засобів і продуктів людської діяльності, у якій реалізується її активність та яка сприяє її самовдосконаленню, задоволенню і підвищенню потреб, гармонізації стосунків між людиною та суспільством, людиною і природою, суспільством та природою» [64, с. 138].

Погоджуючись із міркуваннями І. Княжевої про те, що «синтезувати й інтегрувати це розмаїття тлумачень, пов'язане з невичерпністю і глибиною людського буття, багатовекторністю аспектів взаємозв'язку людини зі світом, які репрезентує культура, здолати альтернативність її матеріального й ідеалістичного, архетипічного і суб'єктно-особистісного, універсального та екзистенціального, структурного і процесуального боків, дозволяє системний підхід» [98, с. 115], схиляємося саме до системних визначень культури.

Психологи (Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонт'єв та ін.), визначаючи сутність феномена «культура» акцентують на соціальній активності особистості, яка завдяки процесам наслідування і навчання є «продуктом культури» [3, с. 86], оскільки у відриві від культури як «детермінанти психічного розвитку людини» особистісне становлення неможливе. Водночас сама культура розглядається як соціально-історичний продукт,

механізм психічної саморегуляції, який змінює в людині систему цінностей поглядів і норм соціальної поведінки, мотивацій учинків, принципів буття в соціумі; як «певна сукупність психічних настанов, що передаються в межах певної спільноти через суспільний контакт і є залежними від системи між людських стосунків» [197, с. 233].

У педагогічних дослідженнях, розглядаючи феномен «культура», учені наголошують на її людинотворчій функції, яка, поруч із нормативною, пізнавальною, комунікативною, ціннісно-орієнтаційною, регулятивною, знаковою, забезпечує ведення як окремої особистості, так і людства в цілому, «сходінками прогресу» [47]. Культура визнається вершиною матеріальних, духовних і моральних досягнень людства, як система правил, настанов і заборон [219, с. 19–20].

Отже, здійснений аналіз наукових джерел дає змогу констатувати складність й усеосяжність феномена «культура», що є визначальним методологічним базисом для визначення сутності похідних від нього понять «полікультурність», «полікультурне виховання».

К. Ясперс зауважував про первинний діалогічний смисл культури, пояснюючи це тим, що її духовний зміст виникає, існує і розвивається в діалозі як «наскрізному русі логосів», взаємопорозумінні між ними на основі взаємопроникнення, альтернативності, поєднання різних культурних надбань.

Поняття «полікультурність», широке використання якого розпочалось у другій половині ХХ століття, застосовується з метою висвітлення факту наявності різноманітних культур, носіями яких є різні народи, етнічні групи, співіснування яких зумовлене необхідністю діалогу між ними, підтримки їхньої унікальності. Саме теорія «діалогу культур» надає засадничі положення для розуміння ідеї полікультурності. М. Бахтін зокрема зауважував: «Ми ставимо чужій культурі нові питання, яких вона сама собі не ставила, ми шукаємо в ній відповіді на ці питання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи... нові свої сторони, нові смислові глибини. За

такої діалогічної зустрічі двох культур вони не зливаються й не змішуються, кожна зберігає свою єдність і відкриту цілісність, але вони взаємозбагачуються» [11, с. 64].

Такий підхід закріплений у прийнятому у 2008 році документі «Біла книга з міжкультурного діалогу». У ньому зазначено, що міжкультурний діалог як «відкритий і ввічливий обмін думками на основі взаєморозуміння й поваги між особами та групами з різним етнічним, культурним, релігійним минулим і спадщиною, заснованих на взаємному розумінні та повазі» має стати не лише основою побудови соціальної політики, освіти окремих держав, а й бути запорукою захисту демократичних принципів, прав людини на міжнародному рівні [16].

Інтерпретуючи ці ідеї на сьогоднішні суспільні реалії, В. Луговий акцентує на необхідності виявлення діалогу культур в обміні культурними надбаннями, узгодженні поглядів і ціннісних настанов, результатом чого є синергія, як збільшення результату завдяки інтеграції, взаємодії, допомоги, співучасті [127]. Людина, вступаючи в діалог з різними культурами, як сучасними, так і історичними, відкриває для себе «різноманітні образи світу, різні способи розуміння буття», будує сучасність через продукування нового через привласнення найбільш цінного із «попередніх форм культури».

Суголосне із попередніми ідеями визначення полікультурності, запропоноване польським ученим П. Гжибовським, згідно трактування якого вона передбачає поєднання різних етнокультурних груп, які сусідять між собою, або живуть одній території, тісно співіснують і співпрацюють завдяки намаганням запобігати конфліктів і розв'язувати непорозуміння шляхом переговорів і досягнення компромісу [74, с. 76–82].

Водночас підкреслюється необхідність збереження культурної унікальності й неповторності як етнокультурних груп, так і окремих особистостей в умовах полікультурного середовища, налагодження толерантного міжнаціонального спілкування, що є визначальними рисами полікультурності як принципу мирного співіснування народів [137, с. 15].

П. Майо вказує на те, що термін «полікультурність» не означає лише «багатоетнічний» або «антирасистський», хоча спочатку й виник як відгук на запит соціальних груп етнічних меншин щодо забезпечення гармонійного залучення підростаючого покоління одночасно як до культури групи більшості, так і до власних культурних традицій, покращення якості освіти для дітей мігрантів, подолання виявів дискримінації і насильства, нетерпимості, ксенофобії, расизму, антисемітизму, нетолерантності. Він передбачає урахування цінності соціальних і культурних відмінностей, різних ідентичностей [241, с. 180]. Ця думка продовжена Г. Розлуцькою, яка наголошує на необхідності врахування в освітньо-виховному процесі не лише «етнічних чи національних ознак, а й класових, релігійних, расових, професійних, освітніх характеристик, що тісно пов'язані з культурологічними» [181, с. 12].

Отже, ми суголосні з П. Кендзьором, який визначає полікультурність як багатоманітність людської спільноти в різних її проявах (етнічний, релігійний, мовний, расовий, ментальний, віковий, гендерний чи соціально-стратифікаційний)» [94, с. 60].

Дещо інший підхід започатковано в дослідженні О. Гукаленко, яка розглядає полікультурність як результат полікультурної освіти і визначає її як якісну характеристику особистості, що свідчить про її здатність жити й успішно функціювати в полікультурному середовищі, поважати і приймати культурні відмінності за умови їх гуманістичного змісту [49, с. 26].

Полікультурність Т. Осьмак визначає як «здатність людини інтегрувати у своїй свідомості різні культурні пласти, особливе особистісне утворення, сукупність світоглядних, мотиваційних та характерологічних проявів, що засвідчує орієнтацію особистості на гуманізм, повагу та толерантне ставлення до інших народів та культур» [159, с. 177].

У сучасному науковому просторі співіснують такі дефініції, як «полікультурність», «багатокультурність», «міжкультурність», «мультикультурність», «інтеркультурність» і «крос-культурність». І хоча

вирізняються певні лінгвістичні, змістові, історично та географічно зумовлені особливості і традиції використання цих понять, схилиємося до їх схожості, оскільки маючи різне (грецьке, латинське, українське тощо) походження, мають близьке семантичне значення (*multi* (лат.) – складний, численний; *poly-* (грец.) – багато) [84]. Специфіка використання цих понять виокремлена в дослідженні І. Ковалинської, де зауважується, що особливості застосування полягають у різниці між поняттями «полі» (численність, що передбачає різноманіття й рівність) і «мульти» (множинність як повторюваність і багаторазовість) [100]. Ф. Дервін зазначає про можливість рівноправно вживати обидва терміни і наголошує на географічних традиціях їх використання. Так термін «мультикультурний» більш розповсюджений у США, Західній і Північній Європі, а «полікультурний» – у Східній та Південній Європі [236]. Поняття «крос-культурний» наголошує на вербальній і невербальній взаємодії представників різних культур [238, с. 54–59].

Інтеркультурність (міжкультурність) (від лат. *inter* – між, поміж) – визначається як «відкритість і зацікавленість представників однієї культури іншими, здатність виявляти один до одного толерантність і емпатію, пояснювати й інтерпретувати різні погляди» [245, с. 52].

У «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» інтеркультурність визнається одним із важливих принципів громадянського виховання й передбачає «інтегрованість української національної культури в контекст загальнодержавних, європейських і світових цінностей, у загальнолюдську культуру» з метою формування інтеркультурного менталітету, культурного плюралізму, загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення до інших культур; негативного ставлення до будь-яких форм вияву насильства, націоналізму, шовінізму, фашизму [110, с. 9].

У дослідженні Ф. Асанової вирізняються такі особливості застосування зазначених термінів: мультикультурність (інтеркультурність) передбачає

наявність різних етнокультурних і релігійних груп, які мешкають на одній території або близько сусідять, їхнє співіснування, проте без тісного взаємозв'язку; полікультурність передбачає інтеграцію «різних культурних одиниць в один організм»; крос-культурність відображає процес адаптації людини до нових соціокультурних умов [150, с. 20].

Як вектор сучасної освіти, один із її стандартів розглядають полікультурність М. Симоненко і А. Кирпа [96], визначаючи основними критеріями її центрацію на загальнолюдських демократичних суспільних цінностях (мир, свобода, демократія, плюралізм, культурне розмаїття, права людини, рівність, соціальна справедливість, безпечність, відкритість, відповідальність, поваго до докільця тощо), їх пізнанні, прийнятті й усвідомленні особистістю множинності культур, готовності їх пізнавати, прийняти й визнавати цінність надбань [83].

Характеризуючи сучасне суспільство як таке, якому властиве мовна, культурна, ментальна різноманітність, О. Гукаленко виділяє низку завдань сучасної полікультурної освіти: формування гармонійної, полікультурно зорієнтованої особистості як члена єдиного освітнього й соціокультурного простору; формування громадянсько-патріотичної ідентичності; розвиток міжкультурних комунікацій (через набуття умінь і навичок міжкультурної взаємодії на основі терпимості, емпатії, поваги); вирішення проблем мігрантів (через розроблення соціально-освітніх комплексів, освітньо-виховних і корекційних програм для допомоги дітям мігрантів щодо їхньої культурної адаптації, технологій професійної підготовки полікультурно зорієнтованих педагогів, які розуміють різноманітність полікультурної дійсності, здатні вирішувати проблеми міжкультурної взаємодії через діалог і співробітництво); формування цілісного полікультурного освітнього простору.

Ці завдання учена пропонує вирішувати завдяки застосуванню таких принципів:

- культуровідповідності – освіта відповідає широкій палітрі культур суб'єктів освітнього процесу, сприяє їхній соціокультурній самоідентифікації, становленню і розкриттю особистісної культури на основі партнерського діалогу;
- принцип полікультурності і полілінгвізму – націлює на відбиття у змісті освіти ідей свободи й плюралізму, забезпечення мовних потреб з урахуванням державної політики країни, характеристики особливостей культур суб'єктів освітнього процесу і загальнолюдських цінностей, що є запорукою продуктивної співпраці і толерантного співіснування;
- інтеграції і культурної цілісності – відповідає сутнісній особливості культури щодо її інтегративної функції, що дає змогу поширити об'єднувальні процеси в суспільстві зі збереженням соціокультурних особливостей суб'єктів освітнього процесу;
- принцип доступності й відкритості передбачає поєднання регіонального, етнокультурного і цивілізаційного підходів, забезпечує наступність історико-культурних традицій, відкритість і міжкультурне співробітництво;
- принцип міжкультурного діалогу передбачає розвиток комунікативних здібностей, умінь і навичок, що забезпечують мобільність особистості в умовах полікультурного соціуму, сприяє формуванню толерантності й здатності приймати гнучкі рішення на основі діалогу [49].

Оскільки названі принципи повною мірою відповідають особистісно зорієнтованій освітній парадигмі, будемо вважати їх провідними для вирішення поставлених у роботі дослідницьких завдань.

Освіту, для якої визначальною категорією виступає культура як «вселюдське явище», метою якої виступає допомога особистості «в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів у їхньому прагненні до миру, злагоди, прогресу через культурний розвиток» характеризують полікультурну освіту В. Болгаріна та І. Лощенова [24, с. 5].

Одне із перших словникових визначень поняття «полікультурна освіта» здійснене в Міжнародному педагогічному словнику як «віддзеркалювання ідеалів культурного плюралізму у сфері освіти» [186, с. 50], Міжнародна енциклопедія освіти тлумачить його як «педагогічний процес, у якому репрезентується дві або більше культури, що відрізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознакою» [1239, с. 3963]. Полікультурна освіта визначається й як формування і розвиток здібностей людей незалежно від особливостей, що ґрунтуються на расовій, етнічній, гендерній і класовій стратифікації суспільства, а також і від індивідуальних особливостей, зокрема й таких, як особистісні вади й сексуальна орієнтація [237].

У роботі І. Бессарабової полікультурну освіту визначено як процес залучення учнів до багатства світової культури через послідовне засвоєння знань про рідну й загальнонаціональну культури, озброєння їх умінням критично аналізувати будь-яку інформацію, щоб уникнути помилкових висновків, формування толерантного ставлення до культурних відмінностей, рис, необхідних для життя в полікультурному світі. Зауважено, що полікультурна освіта націлена на перетворення традиційних освітніх систем, щоб вони відповідали інтересам, освітнім потребам і можливостям вихованців незалежно від расової, етнічної, мовної, соціальної, гендерної, релігійної, культурної приналежності і передбачає формування особливого способи мислення, заснованого на ідеях свободи, справедливості, рівності [13, с. 61].

Е. Хакімов визначає полікультурну освіту як утворення, що спирається на дві або більше культурні традиції в їх динамічній взаємодії та забезпечує формування в дітей образу культури і самих себе як результату творчого міжкультурного взаємозбагачення [221, с. 320]. Використовуючи теорію І. Колеснікової [105] щодо міжпарадигмальної рефлексії педагогічної реальності задля диференціації наявних тлумачень поняття «полікультурна освіта», учений виділяє такі його іпостасі:

- у технократичній парадигмі – це набуття перевірених наукою знань про багатокультурне докiлля i трансформацiї їх через призму полiкультурностi;

- у парадигмi традицiї – це прилучення до загальнолюдських цiнностей шляхом «вiдкриття» загального в рiзних етно- i субкультурних традицiях через ознайомлення iз носiями таких цiнностей, якi здатнi стати для дiтей втіленням iдеалів;

- у гуманiтарнiй парадигмi полiкультурна освiта представ як створення культурно-освiтнього простору, в якому дiти, iнодi з педагогiчною пiдтримкою, накопичують культурнi практики затвердження цiнностей полiкультуралiзму в повсякденному життi [220, с. 202].

Здiйснений П. Кендзьором аналіз зарубiжної наукової лiтератури i дослiджень, присвячених висвiтленню особливостей полiкультурної освiти в зарубiжних краiнах, дозволив видiлити такi основнi напрями її органiзацiї, як от: спрямування на асимiляцiю iнших культур у панiвну культуру через стратегiї профiлактики вiдставання, диференцiацiї навчання, упровадження в освiту бiлiнгвiзму; забезпечення для суб'єктiв освiтнього процесу можливостей зберiгати й розвивати власну культурну iдентичнiсть, iнтегруючись при цьому в загальний соцiум на основi взаєморозумiння, толерантностi, взаємозбагачення [220, с. 83].

Оскiльки термiн «Polycultural Education» вперше з'явився в англomовнiй лiтературi, а поняття «education» тлумачиться i як «освiта» (на Заходi переважно як «освiта»), i як «виховання», його широко застосовують i в утiм, i в утiм словосполученнях (полiкультурна освiта / полiкультурне виховання) вiдповiдно до уподобань перекладачiв i специфiки дослiджень. Набуває вживаностi й термiн «едукацiя», який визначається у словникових джерелах як похiдний вiд латинського *educatio* – навчання, виховання.

В. В. Макаев, З. А. Малькова, Л. Л. Супрунова, зазначаючи, що дефiнiцiя «полiкультурне виховання» включає не тiльки освiту людини, але й мету, завдання й основнi напрями формування особистостi, визначають

полікультурну освіту як таку, що передбачає «залучення підростаючого покоління до етнічної, національної і світової культури, розвиток на цій основі планетарної свідомості, формування готовності й уміння жити в багатонаціональній середовищі» [129]. Схожа позиція прослідковується й у визначенні Л. Голік, Т. Клиниченко, М. Красовицького, Г. Левченко, які досліджуючи особливості полікультурної освіти в Україні, зауважили, що полікультурна освіта й виховання – це така організація і зміст освітнього процесу, життя та діяльності учнів, їхніх взаємостосунків, що «забезпечує їхнє ознайомлення з культурою народів, які живуть в одній країні, створення умов для виникнення між ними почуття довіри і солідарності, вміння взаємодіяти» [41, с. 3].

В аспекті дослідження важливим є виокремлення суб'єктів полікультурного виховання, здійснене О. Джуринським, а саме: провідний і малий етноси. Кожному із цих суб'єкту властиві культурна і мовна спільність, а також статус або національної більшості, або національних меншин (субкультур). Причому такими меншинами в сучасному суспільстві виступають не лише ті, які існували історично, а й такі, які виникли нещодавно завдяки широким імміграційним процесам. Зазначимо, що відповідно до Закону України «Про національні меншини», до них «належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою» [66]. Кожний із суб'єктів потребує відповідного виховання як засобу стати толерантним щодо інокультур, таким, який не приймає будь-які форми диктату, дискримінації, расизму, хоч-яких форм насильства. Саме тому основною функцією полікультурного виховання виділено усунення суперечностей між системами і нормами освіти й виховання націй, які домінують і етнічних меншин через взаємну адаптацію, подолання упереджень, відмову від культурного диктату (рівність), плюралізм [54, с. 70–71].

Не можна не погодитись із чотирма орієнтирами, що, на думку О. Джуринського, характеризують основний зміст полікультурного виховання: освоєння системи понять і уявлень щодо наявного полікультурного середовища; соціокультурна самоідентифікація; позитивне ставлення до диверсифікованого оточення і розвиток навичок міжкультурного соціального спілкування [54, с. 72]. Н. Шульга додає ще одне суттєве, на нашу думку, завдання щодо подолання негативних стереотипів й упереджень щодо представників інших культур, релігій, етносів, їхніх традицій і поглядів. Це шлях для адекватного сприйняття й розуміння «культурної пам'яті» своєї нації, що переносить інформацію про культуру власного народу та ставлення до культурної спадщини сусідніх народів із покоління в покоління [231]. Лише тоді жодний із суб'єктів не буде відчувати себе ані домінувальним, ані пригніченим. Саме ці міркування стали засадничими для визначення структури досліджуваного феномена.

Суголосні ідеї знаходимо в дослідженні С. Цимбрило, яка, досліджуючи полікультурне виховання студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого технічного закладу освіти, серед завдань такого виховання виділяє: формування позитивного ставлення до культурних відмінностей, уявлень про різноманітність культур і їхній взаємозв'язок, опанування національної культури та розвиток інтересу до інокультур, умінь і навичок продуктивної партнерської взаємодії між представниками різних культур, виховання толерантності; усвідомлення важливості культурного розмаїття для особистісної самореалізації та саморозвитку. Вихідними в реалізації окреслених завдань є ідеї гуманізму, свободи, рівності, соціальної справедливості, а методологічним орієнтиром виступають концепції мультикультуралізму, транскультуралізму, культурного плюралізму та національної ідеї [224, с. 28, 186].

У дослідженні А. Солодкої окреслені основні підходи щодо визначення сутності полікультурного виховання, як-от: аккультураційний, представники якого наголошують на необхідності нормалізації й гармонізації взаємин між

етнічно різними групами; діалоговий, що «базується на діалогічності відносин різних культур, на ідеях відкритості, толерантності, культурного плюралізму, охоплює виховання культури міжнаціональних стосунків шляхом розкриття культурних досягнень інших народів та оволодіння ними; соціально-психологічний підхід розглядає полікультурне виховання як особливий спосіб формування певних соціально-настановних і ціннісно-орієнтованих нахилів, комунікативних й емпатійних умінь, які дозволяють особистості здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію, розуміти інші культури, виявляти толерантність щодо їх носіїв» [195, с. 6].

Л. Волик характеризує полікультурне виховання як процес формування полікультурної особистості, що здійснюється на таких гуманістичних засадах, як-от: відмова від культурно-освітньої монополії щодо до інших націй і народів; орієнтація освітньо-виховного процесу на діалог культур; спрямованість виховних зусиль на адаптацію людини до різних культурних цінностей, прийняття факту рівноцінної множинності культур [37, с. 4].

Як готовність сприймати культурні особливості різних народів, взаємоповагу, толерантність, взаєморозуміння й взаємозбагачення визначає полікультурне виховання А. Томас, справедливо стверджуючи, що такий процес спонукає не лише пізнавати інші культури з метою зрозуміти їх, набути нових знань, а й власну, яка, під впливом нового інокультурного досвіду збагачує культурну систему й здатна змінити свою поведінку [244, с. 337–424].

О. Джуринським полікультурне виховання визначається як спрямованість педагогічних зусиль на забезпечення соціокультурної реалізації особистості, її відкритості іншим культурам, національностям, расам, віруванням [54, с. 72].

Полікультурне виховання Т. Осмак розуміє як систему виховної роботи педагогів, спрямовану на інтеграцію особистості у процес взаємодії культур. При цьому підкреслюється недопустимість нівелювання культурних особливостей кожної культури і першочергове завдання щодо збереження

розмаїття культурних цінностей, носіями яких є представники різних культур [159, с. 177].

Досліджуючи сутність й особливості полікультурного виховання старших школярів у процесі вивчення гуманітарних предметів, А. Солодка зазначає, що полікультурне виховання як невід'ємний складник національного виховання, представляє собою «процес цілеспрямованої соціалізації школярів, спрямований на оволодіння системою національних і загальнолюдських культурних цінностей, формування комунікативних умінь, що дозволяють школяреві здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію, розуміти інші культури, толерантно ставитися до їх носіїв» [195, с. 7].

Цінними для нашого дослідження є здійснене П. Кендзьором на основі узагальнення світового досвіду міжкультурної взаємодії виокремлення методологічних концепцій до побудови змісту полікультурного виховання. Учений серед таких методологічних концепцій виокремив універсалізм (як солідарність особистості із соціальним довкіллям, планетарна єдність через загальнолюдське як базову основу співіснування як окремих особистостей, так і народів, етносів, держав) і партикуляризм (визнає змінність дійсності, заперечує існування універсальних принципів щодо вирішення етичних проблем, необхідність відмови ідентичності центрованого типу на користь багатокультурної, як «розчинення особистості в множині рівноцінних культурних смислів і значень»). Відповідно до цих концепцій схарактеризовано стратегії міжкультурної взаємодії в соціумі: дискримінації (визнання домінантної ролі своєї культурної групи в головних сферах життєдіяльності й обмеження прав інших культурних груп); ізоляції – (передбачає культурну замкненість, відсутність діалогу); інтеграції (виражається у прагненні до встановлення партнерської міжкультурної взаємодії) [94].

Акцент на тісний зв'язок полікультурного виховання із соціалізацією і гуманізацією зроблений у визначенні цього поняття, поданого в

Енциклопедії освіти (під ред. В. Кременя), де воно схарактеризовано як «процес цілеспрямованої соціалізації учнів, що передбачає оволодіння системою національних і загальнокультурних цінностей, комунікативних та загальнокультурних емпатійних умінь, що дозволяють школяреві здійснювати міжкультурну взаємодію і виявляти розуміння інших культур, а також толерантність стосовно іншокультурних носіїв. Зауважується, що цей феномен характеризує співіснування багатьох культур, жодна з яких не є домінувальною. [19, с. 873]. Підтвердження цього знаходимо в дослідженні І. Рогальської, яка переконливо довела, що «соціальне становлення особистості передбачає взаємозв'язок соціалізації, індивідуалізації та виховання, як діалектичного поєднання факторів соціалізації та виховання в освітньому просторі розвитку особистості» [179, с. 392].

Проведений аналіз джерельної бази дозволяє констатувати, що вітчизняні вчені наголошують на тісному зв'язку громадянського, національного і полікультурного виховання, вирізняють останнє як важливий складник національного виховання, виокремлення якого сприятиме глибокому засвоєнню й розумінню як національних, так й інокультурних і загальнолюдських цінностей [87]. Адже беззаперечним видається думка С. Русової про те, що національна освіта розкриває дитині світ, оскільки завдяки їй дошкільник готується до діалогу з різними культурами і представниками цих культур, отже національна освіта немає нічого спільного із шовінізмом [184].

Зупинимося більш докладно на аналізі досліджень, присвячених проблемам полікультурного виховання дітей дошкільного віку. Принагідно зауважимо, що в переважній більшості досліджень, що прямо або дотично розкривають означену проблему, вік досліджуваних – старший дошкільний. Це зумовлюється тими віковими новоутвореннями, які й спричинюють його сенситивність щодо полікультурного виховання. Серед них здатність дітей орієнтуватися у різноманітному полі соціальних стосунків (Д. Ельконін), поява якісно нових форм спілкування, зокрема, позаситуативно-особистісної,

рівень сформованого досвіду доброзичливо й терпимо взаємодіяти в різних ситуаціях (М. Лісіна, Л. Проколієнко, Т. Репіна, Н. Химич та ін.), становлення довільності психічних процесів і поведінки (О. Запорожець та ін.) тощо. Дитина стає здатною до планування своїх дій відповідно до усвідомлення власних можливостей, становлення ієрархії мотивів, до постановки цілей і самостійного знаходження способів їх реалізації (Л. Венгер, В. Котирло, В. Мухіна та ін.), вона набуває соціального досвіду взаємодії із довколишніми (А. Богуш, В. Киричок, Т. Репіна, Р. Смірнова та ін.), здатна до соціалізації в умовах середовища, що постійно змінюється (І. Рогальська-Яблонська та ін.) [89].

Важко переоцінити в цій площині досвід і теоретичні умовиводи В. Сухомлинського, гуманістичний педагогічний спадок якого сповнений порадами й ідеями, що цілком актуальні до сьогодні та слугують орієнтирами у здійсненні полікультурного виховання дітей. Важливим виховним завданням видатний педагог уважав виховання у дітей почуттів поваги і дружби до представників свого, та інших народів. Його вирішення повинне, на переконання В. Сухомлинського, здійснюватися через пошук тих загальнолюдських цінностей, які є спільними для всіх етносів і народів, пропонував ознайомлювати дітей із різноманіттям, «іншістю» через спільне, те, що об'єднує, те що одразу є близьким і зрозумілим. «Де б не жила людина, якою б не був колір її шкіри, якою б мовою вона не розмовляла – всюди вона працює, виховує дітей, мріє про їхнє щастя» – наголошував В. Сухомлинський [199, с. 156]. Для цього радив застосовувати як традиційні методи (бесіди, розповіді, читання дитячої художньої літератури соціокультурне розмаїття світу тощо), так й оригінальні, інноваційні (листування з дітьми з інших міст і країн, «віртуальні подорожі глобусом» тощо). Такі «подорожі» спочатку здійснювалися за ініціативою педагога, який розповідав дітям спочатку про народи, що є близькими сусідами, або живуть поруч, пробуджуючи інтерес до них, повагу і доброзичливе ставлення. Такі «подорожі» по «Білорусії і Молдавії, братніх республіках

Середньої Азії, Прибалтики і Закавказзя відкривали перед дітьми все нові й нові картини великої дружби народів» [199, с. 155]. Згодом діти самі пропонували маршрути таких «подорожей», досліджували міста і цілі країни, дізнаючись все більше і більше про їх культуру і мешканців.

Ці ідеї було сприйнято й вони за радянського періоду стали засадничими для напряму виховання, який отримав назву «інтернаціональний». У проведених у цей час дослідженнях (Л. Беляєва [12], Г. Григоренко [45], Р. Кадирова [77], Л. Мамедова [133], К. Назаренко [146], Е. Сулова [200] та ін.) сповідувались ідеї дружби між трудящими різних націй, народів, рас, міжнародної солідарності. Більшою мірою це стосувалося «братських народів» – тих, які проживали на теренах СРСР і соціалістичних країн і, безумовно, відповідало тогочасним ідеологічним вимогам. Натомість до представників «світу капіталізму», до «імперіалістів», ставлення було здебільшого вороже, та й більш-менш достеменною інформації про них, як і контактів із мешканцями цих країн майже не було. Докладно цей історичний період щодо досліджень, присвячених проблемам формування у дітей дошкільного віку позитивного ставлення до людей різних національностей, виховання громадянських почуттів, «братнього» ставлення до інших народів присвячено роботи М. Богомолової [18] та Л. Захарової [68].

У сучасному науковому дискурсі знов з'явилося поняття «інтернаціональне виховання» поруч із більш поширеними «міжнаціональне» й «етнокультурне» виховання, що трактується як розширення національного до усвідомлення своєї спільності з багаточисленними націями та є антиподом націоналізму і расизму (М. Богомолова). Так, досліджуючи виховання у старших дошкільників доброзичливого ставлення до людей Н. Капустіна обрала провідним засобом такого виховання ознайомлення дітей із представниками різних рас і виокремила такі рівні здійснення цього процесу: пізнавальний (мав на меті формування уявлень про різноманіття світових культур); настановний (формування переконань, гуманних почуттів і якостей особистості, що є

основою терпимості й тактовності щодо довколишніх); поведінковий (практика здійснення доброзичливих стосунків між людьми незалежно від їхніх національно-етичних особливостей) [82]. Схожій проблематиці присвячене й дослідження В. Ботнар, у якому емоційно-позитивне ставлення до людей різних національностей формувалося завдяки використанню в національних дитячих садках Молдови ігор-драматизацій, матеріалом для яких слугували молдавські народні казки [27]. Етнокультурному вихованню дошкільників у просторі школи мистецтв присвятила своє дисертаційне дослідження Л. Зенкова, результати якого підтвердили виховний потенціал музичного фольклору, народних ремесел і промислів, календарно-обрядових свят, народних ігор, побутових танців [70].

Провідним засобом ознайомлення старших дошкільників з іншомовною культурою в дослідженні І. Махневої цілком слушно обрана гра, як провідний вид діяльності дітей цього віку [138]. Схожій проблематиці присвячене й дослідження Н. Кагуй, яка визначила особливості полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі білінгвальної освіти. Дослідниця розглядає полікультурне виховання дітей старшого дошкільного віку, як цілеспрямований гуманістичний процес освоєння «культуроосвітніх цінностей», що передбачає розвиток навичок міжособистісної взаємодії в ситуації культурного плюралістичного середовища, адаптації до інших культурних цінностей. Його метою дослідниця вважає формування полікультурної особистості, зауважуючи, що таким можна назвати дошкільника, який «має елементарні уявлення про рідний край, його природу, матеріальну і духовну культуру, мистецтво, літературу, традиції свого народу і народів найближчого і віддаленого національного оточення; знає норми поведінки в побуті та суспільстві, вміє їх дотримуватися; вміє відтворювати отримані знання та уявлення у своїй життєдіяльності» [76, с. 18.]. На наш погляд, таке визначення не розкриває сутнісну характеристику запропонованого феномена. Проте слугує на увагу розроблена вченою програма полікультурного виховання дітей старшого

дошкільного віку «Країна Вінні-Пуха», що містить конспекти занять із навчання дітей дошкільного віку англійської мови «Play and Learn» («Вчися, граючи»), сценарії дитячих ранків, дидактичні ігри, що ознайомлюють дошкільників з татарською, російською та англійською культурами [76].

Досліджуючи вплив ознайомлення старших дошкільників із культурами народів (російська, татарська, чуваська, удмуртська), які компактно проживають на одній території, на формування особистості, Т. Бабиніна довела його результативність за умови забезпечення єдності самосвідомості, пізнавальної і творчо-діяльної сфер [8].

У дослідженні Х. Касимової доведено, що за умови розкриття дітям сутності народних традицій і звичаїв, прислів'їв і приказок, використання їх у повсякденній практиці сім'ї, надання батьками прикладу гостинності, працелюбності, завдання морального виховання старших дошкільників будуть реалізовуватися більш ефективно. Водночас вважаємо кінцевий результат, що обрано в дослідженні, а саме – досягнення дітьми моральної теоретичної (уявлення, знання) і практичної (моральна поведінка, вчинки, діяльність) готовності не зовсім коректним щодо дітей старшого дошкільного віку [92].

М. Олійник визначає полікультурне виховання дітей дошкільного віку як «процес цілеспрямованого й планомірного формування і розвитку світогляду, переконань і почуттів особистості, що ґрунтуються на визнанні багатоманітності культур, збагачує її почуття, формує особливе ставлення до навколишнього світу й людей у ньому, супроводжується сприйманням та осмисленням життєво важливих парадигм буття, перетворенням зовнішніх культурних смислів у внутрішній морально-етичний світ» [157, с. 50]. Його результатом вбачається етнічна ідентичність і толерантність.

Слід зазначити, що низка досліджень присвячена такому аспекту полікультурного виховання дітей дошкільного віку, як толерантність. Цій моральній якості присвячено дослідження німецької дослідниці Є. Оулер, яка схарактеризувала особливості виникнення проявів толерантності у стосунках дітей старшого дошкільного в умовах закладів дошкільної освіти, першими

виявами якої вважає дружбу між представниками різних етнічних груп і народів і турботливість про довколишніх незалежно від їхньої раси й інших особливостей. Дослідниця доводить важливість організації в дошкільному закладі в ході «інтегрованого процесу виховання», що передбачає «художній простір», практики таких стосунків, наголошуючи на тому, що дорослі мають задавати «високий рівень соціальних відносин» [243].

У дисертаційному дослідженні Н. Скрипник розкрито педагогічні умови й експериментальна методика виховання у дітей старшого дошкільного віку толерантних взаємостосунків. Вихованість у старших дошкільників толерантних взаємостосунків тлумачиться дослідницею як «інтегративне особистісне утворення, що характеризується наявністю в дитини знань про норми і правила терпимої поведінки, позитивного їх переживання як спонуки до певних дій, умінь реалізовувати такі дії у взаємодії з однолітками без зовнішнього регулювання» [191, с. 9]. Доведено, що педагогічними умовами, які сприяють ефективному здійсненню цього процесу є: «цілеспрямована і конструктивна взаємодія педагогів і сім'ї з метою створення толерантного виховного середовища; формування у старших дошкільників комплексу знань, умінь та навичок толерантних взаємостосунків; використання сукупності форм і методів, які забезпечують виховання у дітей толерантних взаємостосунків [191, с. 5].

Толерантне ставлення старших дошкільників до ровесників О. Овсяннікова та Н. Тагільцева пропонують формувати засобами мистецтва в процесі музичних занять, справедливо зауважуючи про те, що основною властивістю сприймання мистецтва є одухотворення, «олюднення» сприйнятого, знаходження в ньому певних властивостей і якостей самого себе й інших людей, що, у свою чергу, ґрунтується на вмінні розуміти іншу людину в мистецтві і співпереживати їй. Так, сприйняття музики пов'язане з умінням чути інтонацію героя твору, відчувати його душевні переживання, співпереживати йому. Це завжди діалог слухача й автора або героя – «іншого», взаємодія між ними на основі співпереживання, проникнення до емоційно-

смислових інтонацій. Саме тому в основу дослідження покладено ідею про те, що сприйняття дітьми старшого дошкільного віку художніх творів спонукає їх до прийняття героя твору і співпереживання йому, а спільне створення дітьми художнього продукту стимулює до внесення кожним учасником своєї частки в цей процес. Завдяки взаємодії двох форм естетичної діяльності (сприйняття мистецтва і створення художнього продукту), діти мають змогу практикувати толерантне ставлення між людьми, наслідуючи еталонам, продемонстрованим ним у мистецтві [154, с. 8-9].

К. Романюк, послуговуючись терміном міжетнічна толерантність, визначає її як особистісну якість, що «виявляється у суб'єкт-суб'єктній взаємодії, взаєморозумінні дітей старшого дошкільного віку різних національностей і етносів, як партнерство у спілкуванні; здатність дітей сприймати погляди, традиції, звичаї представників інокультур, із повагою до них ставитися, прагненні спілкуватися з ними на засадах гуманізму і терпимості» [182, с. 15]. Дослідниця пропонує такі педагогічні умови виховання зазначеної якості: «гуманізація та гуманітаризація змісту дошкільної освіти, упровадження інноваційних педагогічних технологій у вихованій процес закладу дошкільної освіти (мультимедійних презентацій на елементів інтерактивного навчання), збагачення змісту виховання дітей засобами етнокультури, проектування впливу культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти на процес виховання міжетнічної толерантності дітей». Особливо цінним вважаємо доведення того, що цей процес уможлиблюється й взаємодією закладу дошкільної освіти і сім'ї у вихованні міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку [182, с. 16].

Л. Захарова, досліджуючи етнокультурну компетентність, пов'язує її з наявністю у дітей уявлень про свою національну культуру, специфіку полікультурного оточення, із диференціацією основних понять, характером їхніх почуттів і відносин. Учена пропонує такі етапи засвоєння старшими дошкільниками етнокультурного матеріалу: емоційного сприйняття; усвідомлення і систематизації знань; репродуктивний; творчий. На першому

етапі пропонується використовувати пізнавальні заняття, бесіди, розгляд ілюстрацій, альбомів, екскурсії, зустрічі з представниками різних національностей; на другому – дидактичні ігри, збір інформації, колекціонування, спільна діяльність з дорослими; третьому – зображувальна діяльність, виготовлення декорацій, макетів, дидактичні й народні ігри; на четвертому – ігри-драматизації, презентації проектів, виготовлення альбомів, складання дитячих книжок [69].

I. Комарова справедливо виділяє такі функції, що виконує полікультурне виховання дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти:

- культурологічну (формування уявлень щодо багатоманітності культур, їх взаємозв'язку та взаємозбагачення);
- освітньо-розвивальну (усвідомлення важливості культурного різноманіття для становлення й самореалізації особистості);
- гуманістичну (виховання поваги, інтересу, позитивного ставлення до інокультур);
- комунікативно-інтеграційну (розвиток умінь і навичок толерантної взаємодії та взаєморозуміння носіїв різних культур [107, с. 124].

Здійснений у підрозділі аналіз наукових джерел дозволив схарактеризувати полікультурне виховання як процес, що орієнтує особистість на визнання рівноцінності рідної та інших культур, плюралізм, недопущення дискримінації людей за національною ознакою, забезпечує інтеграцію представників різних народів у світовий соціокультурний простір з обов'язковим збереженням національної своєрідності.

1.2. Аналіз стану дослідженості проблеми полікультурного виховання дітей у взаємодії закладу освіти із сім'єю

Проблеми педагогічної взаємодії постійно привертають увагу вчених, зважаючи на те, що освітньо-виховний процес пронизаний нею, як у

горизонтальній (педагог-педагог, вихованець-вихованець, батьки-батьки тощо), так і у вертикальній (вихованець-вихованець, педагог-вихованець, вихованець-батьки тощо) площинах. Так, різні аспекти педагогічної взаємодії висвітлено в дослідженнях А. Белкіна, О. Газмана, М. Євтуха, В. Кан-Каліка, Є. Кортаєвої, С. Микитюк, Н. Пузиркової, Т. Репіної, О. Рудницької, Г. Цукерман та ін.

Особливості організації взаємодії батьків і дітей висвітлено в працях вітчизняних учених Т. Алексеєнко, С. Бабюка, О. Докукіної, К. Журби, Т. Кравченко, Л. Повалій, В. Постового, І. Сіданіч, О. Хромової та ін. Наукові пошуки А. Беленької, О. Богініч, А. Богуш, Л. Врочинської, Т. Жаровцевої, В. Іванової, О. Кононко, Н. Кот, В. Котирло, С. Ладивір, Н. Лисенко, Л. Лохвицької, Т. Пагути, З. Плохій, Н. Семенової, Т. Фінчук, І. Хомякової та ін. присвячено дослідженню окремих проблем взаємодії закладів дошкільної освіти із родиною.

Схарактеризуємо поняття «взаємодія». Найширше трактування взаємодії знаходимо у філософії. Як філософська категорія вона охоплює явища, що відбуваються в природі, суспільстві, мисленні й відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємну зумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого. Динаміка таких безперервних змін передбачає «неоднорідність, гетерогенність, різноманіття форм прояву сущого і включеність кожного фрагмента буття в потік універсальної взаємодії». Підкреслюється, що відтворення явища на основі взаємодії його власних елементів виступає як його розвиток (саморозвиток). Основними ж характеристиками взаємодії є, з одного боку, умовність і суперечливість, а з іншого, об'єктивність, універсальність, активність, взаємодія являє собою те, що виступає перед нами, коли ми розглядаємо будь-яке явище природи, суспільства і свідомості [214].

Е. Кант [80] розумів взаємодію як категорію відносин, що породжують об'єкти світу відчуттів, оскільки їх особливості проявляються і пізнаються лише у взаємодії з іншими об'єктами.

Енциклопедичні визначення характеризують це поняття як об'єктивну й універсальну форму руху, розвитку, що визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної системи. Виокремлюються також такі сутнісні характеристики взаємодії, як-от: одночасність існування; двобічність зв'язків взаємопереходів суб'єкта в об'єкт і навпаки; закономірність зв'язків на рівні суті; взаємообумовленість зміни станів сторін; внутрішня активність об'єктів [123, с. 246].

За Е. Бехером, У. Джемсом, К. Штумфом взаємодія являє собою спільний вплив психічного і фізичного, оскільки кожний процес має подвійну причину (душа і тіло) і вплив предметів, явищ, суб'єктів та об'єктів один на одного, у результаті якого виявляються їхні властивості, як зовнішні, так і внутрішні.

Прибічники системного підходу визначають взаємодію як систему взаємозумовлених індивідуальних дій, пов'язаних циклічною причинно-наслідковою залежністю, при яких поведінка кожного із учасників виступає одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку інших, фіксуються прямі та зворотні впливи. Отже, у будь-якій системі взаємодія супроводжується взаємним відбиттям її об'єктів та (або) суб'єктів властивостей один одного, що є каталізатором їхніх змін.

У словнику з психології наголошується на тому, що в процесі соціальної взаємодії (безпосередньої або опосередкованої), поведінка кожного із суб'єктів є стимулом для дій другого та навпаки, виступає як інтеграційний фактор, що породжує таку взаємозумовленість і зв'язок. При цьому виділяються такі види взаємодії, як співдружність, конкуренція і конфлікт [165].

Як взаємопартнерство, співробітництво розглядав взаємодію Б. Ломов, підкреслюючи, що повинна бути «взаємна дія суб'єктів, котрі вступають у неї як партнери», щоб усі учасники такої спільної дії розвивалися та взаємозбагачувалися [125, с. 107].

Стверджується, що взаємодії виступають вихідними моментами різноманітних за змістом, метою, характером протікання пізнавальних ситуацій, оскільки виявляють зрушення, зміни у станах, позиціях, діях, сприйнятті людей, розкривають їхні властивості, «фіксують» пізнавальні здібності, причетність суб'єктів до контексту взаємодії. Наголошується на тому, що перебіг взаємодії розкриває також і фактори, причини, що виходять за межі конкретної пізнавальної ситуації, не залежать від суб'єктів, адже людина існує не в окремих актах події, а в їх послідовності, перетину таких актів. Завдяки цьому вона освоює і створює нові для себе ідеї, дії, відчуття в процесі поетапному руху від зовнішнього до внутрішнього [142].

У дослідженні Є. Коротаєвої [111] переконливо доведено, що як самостійна педагогічна дефініція взаємодія широко вживалася на теренах Радянського Союзу із 60-х років минулого століття переважно в дослідженнях дидактичної спрямованості (М. Данилов, І. Лернер, М. Скаткін та ін.) для виділення взаємозв'язку або поєднання абстрактних науково-теоретичних понять (принципи навчання, зв'язок методів і форм організації освітнього процесу тощо). Поступово педагогічна взаємодія як поняття набуває вагомості й у виховному контексті як умова досягнення виховних завдань, поєднання зусиль закладів освіти, сім'ї, громадськості (Х. Лайметс, Л. Новікова, Н. Щуркова та ін.), механізмами якого були «виховний вплив» і «соціальний контроль». Наведемо характерне для того часу визначення педагогічної взаємодії: «вплив педагога на свідомість, волю, емоції вихованця, на організацію його діяльності та спілкування в інтересах формування знань, умінь, навичок, певних якостей особистості» [114].

Зміни в суспільстві, злам колишньої ідеології, переосмислення педагогічного простору, урахування двобічності освітнього процесу, поява суб'єкт-суб'єктної парадигми освіти призвели до трансформації розуміння сутності й механізмів педагогічної взаємодії як «взаємної активності» й співробітництва, а сам термін «взаємодія» (на заміну «впливу») почав використовуватись у визначеннях основних категорій педагогічної науки

(виховання, навчання тощо) [111]. Так, досить поширеним тогочасним визначенням педагогічної взаємодії було таке: «взаємодію можна розглядати як організацію спільних дій індивідів, груп, організацій, що дозволяє їм реалізувати будь-яку спільну для них роботу [145, с. 269]. Дещо ширше трактують це поняття Т. Бабаєва, І. Котова, С. Смирнов, Є. Шиянов – як «прямий або опосередкований вплив суб'єктів цього процесу один на одного, що породжує їх взаємний зв'язок» [162, с. 65].

Схожий підхід до трактування педагогічної взаємодії знаходимо й у словникових джерелах: як особливу форму зв'язку між учасниками освітнього процесу, що передбачає взаємозбагачення інтелектуальної, емоційної діяльності учасників освітнього процесу, їхню координацію [34, с. 24]; особистісний контакт вихователя і вихованців, наслідком якого виступають взаємні зміни їхньої поведінки, діяльності, відносин, настанов.

Такий контакт може бути випадковий і навмисний, приватний та публічний, тривалий і короткочасний, вербальний та невербальний. Якщо він виявляється у формі співробітництва, то характеризується досягненням його суб'єктами взаємної згоди, солідарності в розумінні цілей спільної діяльності та шляхів її досягнення. Як суперництво взаємодія виявляє себе тоді, коли успіхи одних учасників спільної діяльності стимулюють або гальмують більш продуктивну і цілеспрямовану діяльність інших її учасників. Її гуманістичний характер зумовлюється визнанням паритетності, рівноправності учасників цього процесу [104, с. 12].

Конкретизуючи де, коли і чим детермінований «зв'язок», або «контакт», виокремлюючи основні сфери, що охоплюють різні боки педагогічних взаємодій, М. Подберезський визначає педагогічну взаємодію як «детермінований пізнавальною ситуацією, опосередкований соціально-психологічними процесами зв'язок суб'єктів (і об'єктів) освіти, що спричиняє їх кількісно-якісні зміни» [170].

Погляд на процес педагогічної взаємодії як на нелінійну систему, що постійно змінюється, розвивається у просторі та часі, керована,

поліфункційна, є чинником розвитку своїх суб'єктів, дозволив Л. Ковальчук, схарактеризувати її як «систему синергетичної взаємодії суб'єктів навчального процесу, що розгортається на рівні різних діяльнісних підсистем і спрямована на навчання, освіту, виховання, розвиток, формування особистості» [101, с. 20–21].

Отже, узагальнюючи наявні наукові підходи щодо розуміння сутності цього поняття, визначаємо педагогічну взаємодію як прямий або зворотний зв'язок суб'єктів освітньо-виховного процесу, що передбачає їхню взаємну активність і співробітництво з метою взаємозбагачення й особистісного зростання.

Виокремлюються такі стратегії побудови педагогічної взаємодії, як кооперація й конкуренція (може проявлятися як у формах деструктивних, так і конструктивних конфліктів), що сприяють або гальмують особистісне зростання людини [162].

Наголошується, що взаємодія може відбуватися як контакт у діаді, триаді й далі (кількість учасників може збільшуватися в разі потреби), групі (може бути різною за складом і характером виконуваної діяльності), як складний взаємозв'язок суспільних явищ. Тому може йтися про суб'єкт-полісуб'єктну взаємодію і мультифакторність здійснення цього процесу. Причому характер такої взаємодії, як і чинники, що спричинюють її появу й зумовлюють перебіг, можуть бути «постійними, тимчасовими, тривалими, випадковими, об'єктивними та суб'єктивними, інтегрованими за своєю сутністю» [229 с. 39].

З'являються спроби й щодо типізації педагогічних взаємодій. Так, за суб'єктом і об'єкт-суб'єктом виділяють такі типи взаємодії – особистість-особистість, колектив-колектив, дитячий колектив-педагогічний колектив тощо; за ступенем керованості виділяється керована (наявність постійного моніторингу результатів з постійним корегуванням діяльності), напівкерована (час від часу існує зворотний зв'язок) й некерована (стихійна) взаємодія; за наявністю або відсутністю цілі діяльності – цілеспрямована й

стихійна; за типом взаємозв'язку – керівництво (зв'язок за типом об'єкт-суб'єкт) або партнерство (суб'єкт-суб'єктні зв'язки); за змістом діяльності – освітнє, естетичне, трудове тощо [180, с. 40–41].

За характером взаємодії, що вирізняється за такими показниками, як ставлення суб'єктів взаємодії до інтересів один одного, наявність усвідомлюваної суб'єктами мети спільної діяльності; суб'єктність позиції щодо ставлення один до одного, виділяють такі її типи:

- співробітницький, що характеризується опорою на кращі якості один одного, адекватністю оцінок і самооцінок; гуманними, довірчими взаєминами; активністю обох сторін, спільно усвідомленими прийнятими цілями й шляхами їх досягнення відповідно до можливостей і бажань його суб'єктів, обоюдним контролем за перебігом цього процесу, вирішенням конфліктів і суперечностей на основі спільних інтересів, позитивним взаємним впливом один на одного;

- діалоговий тип передбачає рівність партнерів, гуманістичний характер їхніх взаємин, прагнення до емпатійного пізнання, прийняття «іншості», щирий обмін думками, прагнення до компромісу, спільної угоди, відсутність упередженості, зацікавленість у спільному позитивному результаті;

- опіка характеризується турботою старших (більш-менш вимогливих, добрих, справедливих) про молодших (більш-менш зацікавлених, здатних, самостійних), декларативністю, прагненням передати / спожити готовий досвід, суперечливістю вимог, односторонньо-споживацькою позицією вихованців;

- пригнічення (може бути явним і прихованим) – характеризується суб'єкт-об'єктним характером відносин, авторитарним типом спілкування, домінуванням дорослих, застосуванням ними відкритих, жорстких вказівок, вимог, приписів і пасивним підпорядкуванням однієї сторони іншій, її інфантильністю, невпевненістю у власних силах [88];

- індиферентний тип взаємодії характеризує байдуже ставлення її учасників один до одного, до результатів спільної діяльності, нейтральні формальні стосунки, мінімальний взаємообмін;

- конфронтація – про такий тип взаємодії свідчить ворожість, протиставлення один одному, несумісність інтересів і цілей, небажання брати участь у будь-якій спільній діяльності;

- конфлікт визначається зіткненням протилежних інтересів, позицій, думок, поглядів, цілей діяльності суб'єктів взаємодії. Широкий спектр причин і видів конфліктів спричинює й різне ставлення до них, і варіанти їх вирішення щодо наявності в них конструктивної (неконструктивної) складників [180, с. 41–45].

К. Абульханова-Славська пропонує іншу класифікацію видів взаємодії: співробітництво; протиборство; уникнення від взаємодії; одновекторна протидія (один із партнерів перешкоджає досягненню цілей іншого, а другий ухиляється від взаємодії з першим учасником); контрастна взаємодія (один із учасників намагається сприяти іншому, а той вдається до активної протидії першому); компромісна взаємодія (обидва партнери виявляють окремі елементи як сприяння, так і протидії) [1]. У психолого-педагогічній літературі вирізняють також опіку, наставництво, партнерство, співробітництво, співдружність (за ступенем активності педагога і дитини у спільній діяльності); захист, допомогу, підтримку, супровід (за загальною стратегією взаємин в освітньому процесі). В останні роки запропоновано: типологія, заснована на визначенні ставлення педагога до дітей і власної діяльності: тепло-тепло, тепло-холодно, холодно-тепло, холодно-холодно [106, с. 49.]; типологія педагогічних взаємодій, що відображає освітньо-виховний процес у його різноманітті: деструктивні (руйнівні), рестриктивні (ті, що обмежують), реструктивні (підтримують), конструктивні (позитивно розвивальні, такі, що здатні розвиватися) [111, с. 102].

Цінними для нашого дослідження є виокремлені Л. Абрамян типи взаємодії батьків і дітей, а саме любов-пристрасть (характерним є некритичне

ставлення до поведінки дитини, сприйняття її як найдосконалішої у світі істоти, служіння і знаходження поруч із якою є найголовнішою метою існування батьків); любов-марнославство (цей тип взаємин характеризується неадекватним сприйняттям індивідуальних особливостей своєї дитини, надмірними сподіваннями батьків щодо перспектив її подальшого розвитку і становлення, підвищеною вимогливістю й постійним перевантаженням дитини); любов-конфлікт (емоційно незбалансовані, нестабільні стосунки, описати які можна словами «від любові до ненависті – один крок»); любов-гармонія (такі стосунки характеризуються взаємною довірою, повагою, адекватним сприйняттям батьками особливостей і можливостей дитини, підтримкою її інтересів і потреб, створенню позитивно забарвленого розвивального простору, що сприяє прогресивному розвитку і саморозвитку особистості) [174, с. 418].

Попри відсутності єдиного погляду на класифікацію типів педагогічної взаємодії, учені єдині в тому, що розглядають їх як взаємопов'язані, такі, що не є статичними, а в залежності від умов здатні змінювати один одного. Йдеться лише про провідний, домінувальний тип взаємодії, який повинен бути оптимальним і гуманістично спрямованим. Форми здійснення такої взаємодії можуть вирізнятися за характером спілкування (безпосереднє, опосередковане, усне, письмове), застосуванням технічних засобів, участю членів сім'ї (вся сім'я, обидва батьки, мати чи батько з дитиною, матері, батьки); тривалістю (разові, короткочасні, постійно дієві, пульсуючі); місцем проведення (у сім'ї, на нейтральній території, у закладі дошкільної освіти), змістом і метою (обслуговувальні, ознайомлювальні, реабілітаційні, спонукальні профілактичні, супроводжувальні, підтримувальні, перетворювальні тощо) [67; 139]

Традиційно виділяють такі форми взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї, як-от:

- індивідуальні (відвідування педагогами своїх вихованців удома, вступне анкетування, листування, попередні візити батьків із дітьми до

закладу дошкільної освіти, бесіди, консультації, телефонний та інтернет зв'язок, індивідуальні доручення тощо);

- групові (консультації, лекції, опитування, бесіди, практикуми, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, заняття-тренінги, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми (лікарями, психологами, педагогами, юристами, художниками, письменниками та ін.), засідання батьківського комітету, рольові та ділові ігри тощо);

- колективні (батьківські збори, конференції, школа для батьків, сімейні педради, зустрічі за «круглим столом», анкетування, вечори запитань і відповідей, дні відкритих дверей, спільні свята і розваги, спортивні змагання, екскурсії тощо);

- наочно-інформаційні (батьківські куточки, тематичні стенди, планшети, папки-пересувки, дошка оголошень, інформаційні листки, виставки (тематичні, дитячих робіт, спільних робіт, робіт батьків тощо), скринька пропозицій, індивідуальні зошити, неформальні листи, родинні газети, педагогічна бібліотека, реклама книг, заходів, запрошення, вітання, публікації (в періодиці, мережі Інтернет) тощо [67; 97; 174 та ін.]

Інноваційною формою побудови гуманістично спрямованої взаємодії закладів дошкільної освіти і сім'ї є нетворкінг (від англ. «net» – мережа, «work» - робота), що передбачає організацію такої взаємодії за допомогою соціальних мереж (Facebook, Instagram Twitter тощо) мобільних додатків та інших інтернет-ресурсів (електронна пошта, Google-інструменти, сайти закладу дошкільної освіти, блоги вихователів тощо). Реалізація принципів партнерства і діалогу через застосування нетворкінгу здійснюється завдяки можливості і батьків, і педагогів постійно, із будь-якого місця й у зручний час підтримувати зв'язок, швидко реагувати на запити й потреби батьків, миттєво й одночасно розсилати повідомлення багатьом адресатам, створювати групи, «мережеві співтовариства» за інтересами, здійснювати постійну педагогічну підтримку, залучати батьків до активної співпраці й постійної участі в житті групи, швидко обмінюватися інформацією,

доступною і зручною для ознайомлення, осучаснити освітньо-виховний процес закладу дошкільної освіти і сім'ї [17].

Отже, досягненню гуманістично спрямованої партнерської взаємодії закладів дошкільної освіти і сім'ї у полікультурному вихованні старших дошкільників слугуватиме просвітницька (інформаційні стенди, батьківські куточки, ознайомлення зі спеціальною літературою, організація тематичних круглих столів, обговорення, бесіди, дискусії, диспути тощо); профілактична (дні відкритих дверей, участь у благодійних акціях, пам'ятки для батьків, спільна праця батьків, вихователів і дітей, ділові ігри, батьківські збори тощо); роз'яснювально-навчальна (семінари, тренінги, ознайомлення з прийомами активного і ефективного слухання, з методами заохочення та допустимого покарання, проведення індивідуальних консультацій тощо) [191, с. 12–13].

Проведений аналіз наукових джерел дозволив визначити поняття «взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників як процес реалізації партнерських стосунків, спільної діяльності, суб'єктами якого виступають діти старшого дошкільного віку, батьки і вихователі, що здійснюється з метою успішної реалізації завдань полікультурного виховання.

Спираючись на переконливе твердження А. Богуш про те, що результатом виховання є певний рівень вихованості дитини, що виявляється у її поведінці» [19, с. 88–89], результатом взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у полікультурному вихованні старших дошкільників визначаємо полікультурну вихованість дітей.

Полікультурну вихованість дітей старшого дошкільного віку, яку тлумачимо як особистісну якість, що характеризується здатністю дітей ефективно взаємодіяти в полікультурному середовищі, бути відкритими до засвоєння цінностей рідної й інших культур, розуміти й поважати їх, уміти жити у злагоді з людьми різних національностей, рас, релігій.

Джерелознавчий аналіз дозволяє у структурі полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку виокремити аксіологічний (ціннісне ставлення до рідної та інших культур, визнання цінності іншої людини), когнітивний (обізнаність дітей з розмаїттям полікультурного світу, способами гуманістично спрямованої комунікації у ньому), інтерактивний (дотримання способів гуманістично спрямованої комунікації у полікультурному середовищі) компоненти.

1.3. Обґрунтування педагогічних умов взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дошкільників

Науковий аналіз проблеми взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дошкільників передбачає визначення низки педагогічних умов, які дадуть можливість ефективно побудувати цей процес. У педагогічній науці наявна багатозначність стосовно аналізу сутності поняття «педагогічні умови». Такі розбіжності зумовлені достатньо широким трактуванням вихідного терміну «умова», що розглядається як «філософська категорія, яка виражає відношення предмета до явищ, що його оточують, без яких він існувати не може; як обставина, від якої щось залежить» [217, с. 317]; «сукупність об'єктів (речей, процесів, відносин тощо), необхідних для виникнення, існування або зміни конкретного об'єкта» [216, с. 707]; «середовище, в якому перебувають і без якого не можуть існувати; обставини, у яких що-небудь відбувається» [216, с. 12]; «необхідна обставина, що робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [152, с. 633]; «вимога, що висувається однією із сторін, які домовляються між собою» [217, с. 443]; «необхідна, обов'язкова обставина, передумова, що визначає, зумовлює існування, здійснення чого-небудь» [207, с. 278].

Отже, ключовими характеристиками поняття «умова» виокремлено такі: «обставина», «передумова», «вихідне положення», «сукупність даних»,

«середовище», «вимога». Це зумовлює й широту трактувань щодо переломлення цього терміну, як родового, у педагогічній площині – педагогічні, загальнопедагогічні, організаційно-педагогічні, організаційні, дидактичні, методичні, психолого-педагогічні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні, змістово-структурні, технологічні умови. Вирізняють також об'єктивні (наявність матеріально-технічної бази) і суб'єктивні (кваліфікованість педагогічних кадрів, єдність вимог і дій педагогів та батьків); зовнішні (дотримання загальнонаукових принципів в організації освітньо-виховного процесу, тісний контакт з батьками) і внутрішні (оптимальний вибір і поєднання засобів, методів і прийомів навчання і виховання) умови [134, с. 80–83].

Ю. Бабанський педагогічними умовами вважає відповідні фактору педагогічні обставини, що сприяють або протидіють проявам педагогічних закономірностей, зумовлених дією певних факторів [7]. Близькі трактування, що центруються навколо ключового терміну «обставина» знаходимо й у інших авторів. Так, за М. Фіцулою – це свідомо створені педагогами зовнішні обставини, чинники, що здійснюють суттєвий вплив на перебіг освітнього процесу, але не передбачають абсолютної причинної детермінованості його результату [213, с. 265]. Як сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених обставин цілісного освітнього процесу, що є «результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і застосування елементів змісту, методів чи прийомів, а також організаційних форм навчання для досягнення певних дидактичних цілей», визначає це поняття Г. Ананьїн [4, с. 76].

У низці досліджень представлено власне наповнення такого явища, як «обставини». Частіше всього його складають зміст, форми, методи, прийоми, засоби педагогічної діяльності. Так, Ф. Ключев і А. Найн педагогічні умови трактують як «сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічного управління та матеріально-просторового середовища, що забезпечують успішне вирішення поставлених і

спроєктованих завдань» [148]. О. Пехота розуміє педагогічні умови як систему спеціально дібраних «форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, таких, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створених, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети» [166, с. 67].

Як явище, що зумовлює існування іншого явища, визначає педагогічну умову З. Курлянд [122, с. 31].

Отже, більшість учених, і ми солідаризуємось із ними, тісно пов'язують педагогічні умови з категорією якості, ефективності, дієвості освітньо-виховного процесу, визначають їх через поняття «обставини», що свідомо й цілеспрямовано створюються педагогами й зумовлюють певний напрям функціонування і розвитку освітньо-виховного процесу.

Відповідно до завдань дослідження педагогічними умовами взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників вважаємо збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти та сім'ї полікультурним змістом; спрямованість виховних зусиль ЗДО і сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку; стимулювання партнерського співробітництва закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дошкільників.

Обґрунтуємо вибір цих педагогічних умов. Насамперед розглянемо першу педагогічну умову: «збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти та сім'ї полікультурним змістом».

На сучасному етапі розвитку людство серйозно замислилося над злободенними проблемами моральності, аксіологічних пріоритетів юного покоління. Оскільки Україна – поліетнічна країна, Конституцією передбачена рівність перед законом усіх, незалежно від походження, расової та національної належності, мови тощо. Держава гарантує представникам усіх національностей, які проживають на території України, право вільного національно-культурного розвитку. В останні десятиріччя значно активізувався процес пошуку ефективних механізмів виховання дітей щодо

прийняття чужої культури і поваги прав інших, несхожих на тебе людей, у тому числі й у середовищі закладу дошкільної освіти і сім'ї. Так, у Законі України «Про дошкільну освіту», наголошується на необхідності створення в закладі дошкільної освіти таких умов, що забезпечили б різнобічний розвиток дитини дошкільного віку із урахуванням її індивідуально-психологічних і психофізичних особливостей, здібностей, нахилів і задатків, культурних потреб [65]. Важливість окреслених аспектів виховання дітей дошкільного віку актуалізовано в Базовому компоненті дошкільної освіти України [9], чинних програмах для закладів дошкільної освіти. Провідними завданнями дошкільної освіти визначено розвиток індивідуальних можливостей дитини, її свідомості, світогляду, ціннісного ставлення до себе й оточуючих, а важливою умовою їх вирішення – створення відповідного середовища закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Принципово важливим для нашого дослідження є розгляд культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти і сім'ї як джерела виховання дитячої особистості, зокрема й полікультурного. Воно створює дитині простір для осмислення себе як цілісної особистості: пропонує ситуації, що вимагають засвоєння і прийняття моральних цінностей, формування переконань, ідеалів; підказує рішення, які передбачають моральний вибір, духовно-моральне самовизначення. Підтвердження цієї думки знаходимо і в комплексній освітній програмі «Дитина в дошкільні роки», у якій зазначається, що створити в закладі дошкільної освіти розвивальний життєвий простір означає забезпечити сукупність умов, атмосферу, яка найбільш сприяє прогресивному розвитку свідомості й поведінки дошкільника [55].

Схарактеризуємо сутність поняття «середовище». Найзагальніше його трактування знаходимо у тлумачному словникові сучасної української мови згідно з яким це – «речовина, тіла, що заповнюють який-небудь простір і мають певні властивості; сфера; сукупність природних умов, у яких відбувається життєдіяльність якого-небудь організму; соціально-побутові

умови життя людини; оточення; сукупність людей, зв'язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів і т. ін.» [32, с. 1116]).

Двоаспектність філософського трактування феномена «середовище» дозволяє виокремити «макросередовище» (країна, суспільство, етнос) і «мікросередовище» (оточення, яке безпосередньо впливає на дитину – сім'я, заклад освіти, довколишні) [216, с. 840]. Традиційно виділяють також природне, культурне і соціальне середовище.

Здійснений О. Ковшар аналіз наукових джерел, дозволив ученій схарактеризувати середовище як: «речовину, що заповнює простір, а також тіло, що оточує що-небудь; оточення, сукупність природних умов, у яких протікає діяльність людського суспільства, організмів; об'єктивна реальність, що існує за властивими їй законами суспільного розвитку; довколишні соціально-побутові умови, обстановка, а також сукупність людей, пов'язаних спільністю цих умов» [102, с. 205].

Про роль середовища в освітній площині, його виховний і розвивальний потенціал у вітчизняній науці точилися суперечки ще із першої половини минулого століття. Найрозповсюдженішими були такі позиції учених: середовище є лише фактором, що сприяє процесу розгортання закладених у дитині властивостей, воно здатне викликати до життя або пригнічувати, сприяти або гальмувати визрівання механізмів дитячого поведінки [208] та ін.; середовище визначає особистісний розвиток, воно активно будує діяльність дитини, лише використовуючи при цьому вроджений фонд її особистості [36; 158] та ін. Продовжуючи дослідження в цьому напрямі, вчені прагнули зрозуміти і пояснити зв'язок особистісного становлення дитини із впливами на неї довколишнього середовища. У результаті було сформульовано низку положень. Так, Л. Виготський виділяє соціальну дійсність як основне джерело такого становлення, як шлях, що веде до того, коли соціальне стає індивідуальним. Учений уважав, що дитина починає свій розвиток у процесі формування відносин із матеріальною дійсністю [36].

Згідно з Л. Божович, найбільш важливим є забезпечення не тільки ставлення дитини до середовища, але і її активності в ньому [23]. О. Леонт'єв запропонував розглядати середовище як умову творчого саморозвитку особистості дитини [124].

У сучасних психологічних дослідженнях виокремлюються такі аспекти феномена «середовище», як-от: те, що відрізняється від свідомості, психіки людини, знаходиться поза ними [149, с. 237]; сукупність умов, що оточують людину і взаємодіють з нею як із організмом і особистістю [168, с. 141]. Отже, ключовими поняттями, через які дається визначення цього феномена є «оточення» й «умови», що відображають взаємодію людини і довкілля.

У педагогічній сфері середовище – це «світ взаємопов'язаних предметів, явищ і людей, які постійно оточують дитину та зумовлюють її розвиток» [166, с. 78].

У педагогічних дослідженнях послуговуються поняттями «освітнє середовище», «інноваційне освітнє середовище», «навчальне середовище», «виховне середовище», «навчально-виховне», «розвивальне середовище», «предметно-розвивальне середовище», «культурно-освітнє середовище», «освітній простір» тощо [30; 56; 108; 145; 151; 177; 188; 236 та ін.]. Їх близькість зумовлена тісним зв'язком процесів виховання, навчання, розвитку, що відбуваються в процесі освіти. Так, С. Рубінштейн зауважував, що «дитина не розвивається та виховується, а розвивається, виховуючись і навчаючись» [183, с. 138].

Виховне середовище, є основою всього способу життя в суспільстві, слугує соціалізації підростаючого покоління, готує особистість до свідомого функціонування в усіх соціальних сферах [28, с. 482]. Як «систему впливів і умов формування особистості за певним зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і предметно-просторовому оточенні» визначає освітнє середовище В. Ясвін. [235, с. 216]

Освітнє середовище визнається складником, підсистемою соціокультурного середовища, сукупністю чинників, що впливають на

особистісний розвиток вихованців й організовані спеціально, або склалися історично [42; 44; 93; 130 та ін.].

Узагальнення трактувань цього поняття знаходимо в дослідженні М. Братко, яка зазначає, що «під освітнім середовищем розуміють багаторівневу систему умов / обставин / чинників / можливостей, що забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності певного освітнього суб'єкта в усіх аспектах – цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному» [29, с. 16)].

С. Роціна освітнє середовище трактує як «спеціально створене предметне й соціокультурне оточення дитини, котре включає різні види умов і засобів здобуття освіти, способи забезпечення продуктивної діяльності» [42, с. 34].

Д. О. Порох і В. Ю. Стрельцова, досліджуючи культурно освітнє середовище закладу вищої освіти, зазначають, що воно за своєю суттю становить «достатньо активну педагогічну реальність, здатну адаптувати наявні властивості студента до подальшого розвитку в умовах вищої освіти» [176; 196].

У зазначеній площині конструктивною видається думка І. Петрової, яка розглядає полікультурне середовище складником педагогічного середовища, яке оточує особистість, певним чином впливаючи на її розвиток, і характеризує його як сукупність усіх умов життя вихованців з урахуванням їхніх етнічних особливостей, місця проживання, традицій і вірувань [163].

Розвивальне середовище – це єдність соціальних і природних чинників, які здатні впливати прямо чи опосередковано, миттєво або довготривало на життя дитини [160, с. 682].

Застосовуючи поняття «розвивальне освітнє середовище», дослідники підкреслюють його здатність забезпечити умови для саморозвитку суб'єктів освітнього процесу [235, с. 216].

Значення діяльності в розвивальному середовищі для виховання, навчання й розвитку дітей дошкільного віку відзначено в наукових

дослідженнях А. Богуш, З. Гуріної, О. Денисюк, О. Долинної, К. Крутій, Л. Парамонові та ін.

А. Богуш і Н. Гавриш визначають середовище як «сукупність умов, що оточують людину та взаємодіють з нею як з організмом і особистістю» і виділяють такі його види: найближче (сім'я, родичі, друзі) і далеке (суспільний устрій), зовнішнє, внутрішнє, пасивне, активне, актуальне, розвивальне, стихійне не стимульоване (характеризується пасивною взаємодією дитини із соціальним і предметним довкіллям), стимульоване (означається активною ініціативною взаємодією дитини із довкіллям) [21, с. 12–13].

Складником освітнього середовища закладу освіти і сім'ї визначається предметне середовище. Його можна схарактеризувати як «сукупність природних і соціально-культурних предметних засобів найближчого і перспективного розвитку дитини, становлення її творчих здібностей, що забезпечують різноманітність діяльності» [160, с. 423]; «система матеріальних об'єктів діяльності дитини, що володіє дидактико-психологічними можливостями для виховання дитини, функціонально-моделюючим змістом її духовного та фізичного розвитку» [167, с. 11.].

Низку досліджень присвячено проблемі організації освітнього процесу, як звичайного плину життя дитини у спеціально створеному середовищі (А. Богуш, Н. Михайленко, Н. Короткова, Л. Новикова, С. Новосолова та ін.). Так, освітнє середовище закладу дошкільної освіти схарактеризоване С. Новосоловою як єдність соціальних і предметних засобів забезпечення різноманітної діяльності дитини [153, с. 9].

Цінним для нашого дослідження є висновок В. Слободчикова про те, що освітнє середовище закладу освіти і сім'ї має включати змістовні фрагменти культурної діяльності (наука, мистецтво, театр, кіно, телебачення, навчальну та продуктивну працю тощо), а точкою перетину всіх проєкцій освітнього середовища є зміст освіти, освітній ресурс – у складі освітнього процесу як предмет спільної діяльності, у складі освітнього інституту – як нормативна і культуровідповідна структура цієї діяльності [153].

В. Петровський визначає предметно-розвивальне середовище закладу дошкільної освіти як предметно-просторове оточення, здатне забезпечити соціокультурне становлення дитини, що дозволяє розвинути якості, необхідні для подальшої життєдіяльності [164]. Воно має містити різні елементи, що необхідні для оптимізації всіх видів діяльності та її компонентів з урахуванням специфіки вікових етапів розвитку дитини, передбачати створення «зони найближчого розвитку»; бути зручним, системним, давати змогу дитині переходити від одного виду діяльності до іншого; бути гнучким і керованим як для дитини, так і для вихователя; створювати поле для взаємодії дітей між собою і з дорослими; «можливість дитини жити у трьох вимірному предметному просторі: співмірному діям її рук («око – рука»), її зростанню в предметному світі дорослих [153, с. 27]. Зауважимо, що ці ж вимови можна імплементувати і щодо створення предметно-розвивального середовища сім'ї за умови «одухотворення» його батьками, які, презентуючи дитині можливості того чи того предмета, іграшки, використовуючи стимульний матеріал, викликають і підтримують інтерес дітей, їхнє бажання активно і різноманітно діяти.

Ми суголосні з твердженням К. Крутій, яка розвивальне освітнє середовище закладу дошкільної освіти розуміє як «спеціально змодельовані умови, що забезпечують різноманітні варіанти вибору шляху розвитку і дорослішання особистості. Створення освітнього середовища дозволяє дитині усвідомити власні можливості, виявити ініціативу і всебічно реалізувати себе» [117, с. 14].

Учена запропонувала принципи побудови такого середовища, що забезпечують максимальний психологічний комфорт для кожної дитини, створюють простір для реалізації її права на вільний вибір виду діяльності, ступеня участі в ній, способів її здійснення і взаємодії з тими, хто оточує, а вихователю допомагають вирішувати новопосталі освітньо-виховні завдання. Серед таких принципів виділено:

- принцип дистанції, позиції, що передбачає підтримку візуального зв'язку і довірче спілкування у підсистемах «дорослі – діти», «діти-діти», «дорослі-дорослі», можливість вибору дистанції взаємодії з урахуванням індивідуальних особливостей її суб'єктів;

- принцип активності (як створення умов для вільного самостійного творення простору, що дозволяє активно діяти, розкривати нахили й реалізовувати потреби суб'єктів взаємодії);

- принцип комплектації і гнучкого зонування націлює на використання устаткування, що трансформується з метою створення сфер (зон) активності; принцип емоціогенності, індивідуальної комфортності й емоційного благополуччя дітей і дорослих націлює на необхідність створення «особистісного простору» для усамітнення, заняття улюбленою справою, використання стимулів особистісного розвитку, чинників психічного і фізичного оздоровлення;

- поєднання звичних і неординарних елементів в естетично організованому середовищі через насичення його творами мистецтв, що забезпечують залучення до загальнокультурних і національних цінностей;

- відкритості – закритості, що передбачає урахування природних особливостей, інтересів, схильностей дітей, надання їм можливості виражати своє «Я», забезпечення реалізації прав дитини;

- урахування статевих і вікових відмінностей через надання можливості виявляти свої схильності відповідно до прийнятих у суспільстві еталонів мужності і жіночності;

- принцип стабільності (виявляється в надійності і захищеності дитини від небажаних вторгнень) і динамічності (змінювальність середовища відповідно до потреб дитини) [116, с. 9–17].

Зазначене дає змогу побудувати «природні, комфортні, раціонально-організовані обставини, насичені різноманітними сенсорними, дидактичними та ігровими матеріалами, під час добору яких педагоги орієнтуються на пізнавальні запити та інтереси дітей» [116, с. 132].

Отже, здійснений аналіз наукових джерел дозволив трактувати культурно-освітнє середовище закладу дошкільної освіти та сім'ї як спеціально створене соціальне і предметне оточення дитини, яке включає змістовні фрагменти культурної діяльності (наука, мистецтво, театр, кіно, телебачення, навчальну та продуктивну працю тощо), активно взаємодіє з дитиною і здатне забезпечити оптимальні умови для її особистісного розвитку і виховання відповідно до сучасних соціокультурних вимог.

У дослідженнях [120; 187; 205; 210, 224 та ін.] переконливо доведено, що сім'я має власне освітнє середовище, що створює передумови для різнобічного виховання і розвитку дітей. Провідним компонентом ієрархічної структури такого середовища, за С. Арслановою, є суб'єктна спрямованість особистісної позиції батьків стосовно своїх дітей, що виступає провідною характеристикою «збагаченого» на відміну від «збідненого» (характеризується відсутністю структурної ієрархії і являє собою сукупність окремих середовищних впливів) освітнього середовища сім'ї.

Доведено, що суб'єктна спрямованість особистісної позиції батьків стосовно своїх дітей включає: ставлення до дитини як суб'єкта власного майбутнього, індивідуальності, яка має особливі, тільки їй притаманні риси та потенційні можливості розвитку; заохочення прагнення дитини до самостійності; повагу власної думки дитини; виховання у дитини потреби відчувати задоволення, долаючи труднощі при досягненні поставлених цілей; прагнення батьків допомагати формуванню позитивних психологічних особливостей особистості дитини, не пригнічуючи своєю особистістю.

Виявлено умови, що сприяють формуванню психологічних особливостей особистості молодшого школяра в освітньому середовищі сім'ї: спільна діяльність, авторитетні батьківські установки, зацікавленість батьків у позитивних змінах особистості дитини, комплементарне з'єднання освітніх середовищ [6].

Отже, цілковито очевидним вбачаємо той факт, що соціокультурне середовище сім'ї визначає її педагогічний потенціал і являє собою

«сформовану в родині культуру способу життя, поведінки (самовияву) членів сім'ї, відносин, взаємодії, а також виховної діяльності, що відображають результат спільного життя, сімейних традицій». Такий потенціал характеризується: усталеним порядком у сім'ї, її укладом, що містить традиції, звичаї, розпорядок, правила, відносини; культурою поведінки і характером взаємовідносин батьків, їхньою педагогічною культурою, культурою сімейної обстановки, відпочинку, мікрокліматом як морально-психологічним фоном, на якому й відбувається життєдіяльність членів сім'ї і здійснюється виховання [136].

Зауважується про існування різноманітних культурно-освітніх середовищ, які створюють можливості для виховання і розвитку дітей, набуття ними досвіду культуровідповідної поведінки, національно-культурної ідентифікації та самоідентифікації, реалізації власних задатків, здібностей, нахилів, наголошується, що їх створення є важливою функцією культуровідповідного виховання [25]. Причому йдеться не тільки про накопичення життєвого досвіду, патернів поведінки, формування у цьому процесі соціально схвалюваних якостей особистості, а й про двобічність такого процесу, адже дитина пізнає суспільний досвід, і, набуваючи власного, здійснює вплив на довколишнє.

Важливим для започаткованого дослідження вважаємо науково обґрунтовані висновки щодо педагогічного потенціалу культурно-освітнього середовища, а саме: за умови наповнення середовища морально-естетичними цінностями, вона надає спосіб жити і розвиватися, створює «новий світ», оскільки має «силу і дію» (В. Біблер); оточує, пронизує, створює поле для діяльності, задовольняє потреби (В. Нечаєв); являє собою цілісну соціально-культурну систему, сприяє розповсюдженню нових культурних цінностей, стимулює групові інтереси, посилює взаємини (Ю. Волков, В. Полікарпов); здатна формувати ставлення до базових цінностей, сприяє усвідомленню соціального досвіду і набуттю необхідних для подальшої життєдіяльності якостей (А. Буєва, Н. Гусєва); сприяє перетворенню зовнішніх відносин у

«внутрішню структуру особистості» (А. Мудрик); створює можливості для пізнання «культури до мене» (мистецтво, історія речей у світі, народна творчість тощо) і «культури зі мною» (участь дитини у посильних видах і формах діяльності) [21, с. 66].

Аналіз запропонованих А. Богуш, Н Гавриш [21], К. Крутій [116; 117], В. Петровським [164] принципів побудови освітнього середовища закладу дошкільної освіти, а також урахування змісту полікультурного виховання старших дошкільників дозволили виокремити такі вимоги до творення і насичення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти і сім'ї полікультурним змістом:

- при оновленні предметно-розвивального середовища групи закладу дошкільної освіти і сім'ї необхідно враховувати вікові можливості дітей, їхні етнокультурні й особистісні потреби;

- елементи такого середовища (обладнання, іграшки, дидактичний матеріал тощо) мають задовольняти потребам актуального, найближчого і перспективного розвитку дитини, сприяти формуванню уявлень про рідну та національну культуру інших народів;

- організація простору й обладнання повинна забезпечувати дитині вільний доступ до ігор та іграшок, матеріалів і знарядь для малювання, ліплення, конструювання, тощо і надавати можливість нерегламентованої рухової й соціальної активності дітей, викликати інтерес до культурних цінностей рідного та інших народів;

- здійснювати зонове розміщення грального обладнання як створення різноманітних мініполікультурних середовищ, органічно пов'язаних між собою, їх пристосованість до задоволення потреб та інтересів дітей різних етносів і народів відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей;

- відповідати критеріям функційного комфорту, бути затишним для дітей і дорослих, створювати атмосферу спокою та захищеності;

- бути ергономічним.

Під збагаченням культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти і сім'ї полікультурним змістом розуміємо таке насичення соціального й предметно-просторового оточення, яке допомагає функційно моделювати зміст полікультурного виховання дитини старшого дошкільного віку, розвивати її уявлення про культурні цінності рідного та інших народів, формувати здатність будувати безконфліктні стосунки з представниками своєї та інших культур на основі національно-культурної ідентифікації, необхідні для її подальшої ефективної життєдіяльності в полікультурному просторі.

Насичення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти і сім'ї полікультурним змістом з урахуванням етнічних особливостей його суб'єктів дозволяє старшим дошкільникам привласнити як специфічні для кожного етносу культурні традиції, надбання рідної та інших культур, так і освоїти загальнолюдські цінності, універсальні способи пізнання дійсності, що створює простір для діалогу культур, для особистісного розвитку їх представників, для полікультурного виховання дітей в умовах взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Зважаючи на висновки І. Петрової щодо полікультурного середовища як частини педагогічного середовища, яке оточує особистість, позитивно чи негативно впливаючи на її розвиток, і є сукупністю всіх умов життя з урахуванням етнічних особливостей місця проживання, що виражаються в людях, їх поведінці, народних традиціях, обрядах [163], погодимося з думкою вченої, що полікультурне середовище навчального закладу і сім'ї створює умови для освоєння універсальних, однакових для будь-якого етносу, способів пізнання дійсності, а, з іншого боку, виникає можливість діалогу різних культур на емоційному рівні, що сприяє розвитку кожної культури окремо [163].

Отже, просування в дошкільну педагогіку середовищного підходу вимагає дещо іншого погляду на побудову культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти і сім'ї. Суспільство динамічно в своїх змінах, а

середовище закладу дошкільної освіти і сім'ї змінюється повільно: незмінними залишаються набір бажаних ролей і іграшок, затверджений перелік рекомендованої дитячої літератури для читання дітям в групі, методичні розробки по проведенню тематичних свят, рекомендації з оформлення групи. Тому тільки грамотно збагачене полікультурним змістом культурно-освітнє середовище дозволить створити передумови для полікультурного виховання дітей і задати перспективу для їхньої полікультурної вихованості. Адже дані про свої можливості, уявлення дитини про саму себе, рідну культуру, культуру й особливості інших людей накопичуються поступово завдяки досвіду різноманітної діяльності, спілкування з дорослими й однолітками та доповнюються відповідним ставленням до самої себе.

Полікультурне виховання відбувається на основі встановлення зв'язків між індивідуальним досвідом дитини й інформацією, яку вона отримує в процесі спілкування та організації діяльності в культурно-освітньому середовищі закладу дошкільної освіти та сім'ї. Старший дошкільник звертає увагу не тільки на відмінності різних людей у зовнішності, одязі, традиціях, обрядах тощо, але й у манері поведінки і способі життя.

Збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти і сім'ї полікультурним змістом створює простір для систематичного залучення дітей до культури свого народу, що розглядаємо як неодмінну умову виникнення інтересу й прагнення осягнути й інші культури; формування змістовних уявлень про різноманіття культур в регіоні, країні, світі; виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей, що сприяє прогресу людства; формування здатності будувати безконфліктні стосунки з представниками рідної та інших культур.

Отже, збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти і сім'ї полікультурним змістом є важливою умовою ефективності процесу взаємодії ЗДО і сім'ї з метою полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Другою педагогічною умовою взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї з метою полікультурного виховання старших дошкільників визначено «спрямованість виховних зусиль ЗДО і сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку».

Необхідність забезпечення цілеспрямованих і планомірних спільних зусиль закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні, навчанні й розвитку дітей доведено в наукових дослідженнях І. Беха, Г. Беленкої, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, Т. Піроженко, Н. Побірченко, Т. Поніманської, Ю. Приходько та інших учених. За переконливим твердженням А. Богуш, завданням дорослих є розуміння «головної своєї функції – як допомоги дітям у їхньому особистісному становленні та соціалізації, у визначенні індивідуальної стратегії життєтворення процесу активного самостановлення, яке відбувається у внутрішньому плані кожної дитини й для якого ми, дорослі, повинні створити відповідні умови» [20, с. 55].

Саме найперші вихователі дитини – батьки й педагоги закладів дошкільної освіти вводять її у складний полікультурний світ, створюють умови для опанування нею способів комунікації у цьому світі, надають простір для формування умінь, необхідних для участі в різноманітних соціальних зв'язках, у тому числі, й із представниками інших культур, учать орієнтуватись у міжлюдських стосунках, насамкінець дорослі мають бути реальним «моральним еталоном» для дитини, збагачувати унікальний досвід взаємодії дитини з культурою [119, с. 114].

Д. Ельконін убачав дорослого зразком для дитини дошкільного віку, еталоном, який і визначає стратегічний напрям становлення особистості дошкільника [234, с. 143].

В. Сухомлинський справедливо наголошував: «У дитинстві закладається людський корінь. Жодної рисочки природа не відшліфовує – вона тільки закладає, а відшліфовувати нам – батькам, педагогам, суспільству» [199, с. 291].

Водночас аналіз результатів наукових досліджень і власний педагогічний досвід переконливо свідчать про те, що і для вихователів закладів дошкільної освіти, і для батьків дітей набуття старшими дошкільниками полікультурної вихованості не є першочерговим завданням. Його вирішенню також заважає наявна, за результатами наукових досліджень і власним педагогічним досвідом, відсутність єдності педагогічних поглядів, стратегії, виховних завдань батька і матері, а також інших членів родини, плановірності на послідовності щодо відбору принципів, методів і прийомів виховання, недостатність педагогічної культури і педагогічних знань батьків, не усвідомлення ними своєї виховної місії і відповідальності, проблему у встановленні гармонійних внутрішньо сімейних стосунків як у підсистемі дорослий-дорослий, так і між дорослими і дітьми тощо.

Доведено, що стратегія побудови спільних зусиль закладу дошкільної освіти і сім'ї має відповідати принципу «дитиноцентризму» (І. Бех, А. Богущ, О. Вишневський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лозова, М. Левківський, О. Сухомлинська та ін.). Так, В. Кремень зазначає, що дитиноцентризм є відображенням людиноцентризму, на якому має ґрунтуватися не лише система освіти, а й усе суспільне життя, від економіки і політики, до системи освіти й охорони здоров'я; що принцип дитиноцентризму не вказує на необхідність уваги до абстрактної, узагальненої дитини, а «до конкретної дитини з її сутнісними характеристиками. Це важливо на всіх етапах освітньої діяльності: починаючи від дошкільця і закінчуючи університетом. Потрібно максимально наблизити освіту і виховання дітей до конкретної сутності кожного з них. Варто не формувати дитину під власні копії чи то батьком, чи то матір'ю, чи державою, чи кимось іншим, а розпізнати її єство і плекати особистість на його основі» [115].

На думку О. Савченко, тільки реалізація дитиноцентризму як підходу, що акцентує на повноцінності проживання дитиною кожного вікового етапу як засадничого в побудові освіти на всіх її шаблях, дозволить створити передумови для цілісного розвитку особистості дитини [185, с. 4].

Засади розкриття сенсу дитиноцентризму знаходимо в науковому доробку А. Богуш, яка наголошує на самоцінності дитинства як динамічного соціального утворення й особистісне значення для кожної дитини того соціального осередку, в якому відбувається її становлення, розвиток, виховання [20, с. 46]. Такий осередок, перш за все, складає сім'я, батьки, а далі й заклад дошкільної освіти, вихователі. Саме вони створюють умови для пошуку й утвердженню дитиною свого «Я», сенс якого «полягає у становленні особистої, самостійної, самобутньої і різнобарвної системи зв'язків, відносин передусім дитини зі своїм внутрішнім світом. Він шукає свій образ «Я» в цьому світі, робить «допуск» до всього, що його оточує, самостійно шукає спосіб будувати відносини зі світом і пред'являє себе в ньому» [203, с. 9].

Під принципом дитиноцентризму О. Квас розуміє: «особистісно зорієнтовану модель виховання дитини, призначення якої полягає у розширенні її можливого життєвого шляху та саморозвитку на засадах гуманізації реального буття, посилення уваги до системи її цінностей та інтересів задля формування в неї основ життєвої компетентності» [91, с. 270].

Розкриті О. Ковшар в аспекті організації передшкільної освіти провідні пріоритети реалізації принципу дитиноцентризму, слугуватимуть методологічним орієнтиром у доборі методичного інструментарію для забезпечення спрямованості виховних зусиль закладу дошкільної освіти і сім'ї на надбання дітьми старшого дошкільного віку полікультурної вихованості. З-поміж них виокремлено такі:

- «визнання самоцінності дошкільного дитинства, увага і турбота про кожну дитину, розвиток її індивідуальних здібностей та врахування її наявного індивідуального досвіду» [22];
- «збереження дитячої субкультури в організації передшкільної освіти, формування у старших дошкільників цілісної реалістичної картини світу;
- визнання дитини «центральною фігурою» освітньо-виховного процесу;

- використання засобів, форм, методів, методик, педагогічних технологій з урахуванням вікових особливостей і своєрідності розвитку дитини;
- організація освітньо-виховного простору п'ятирічок з урахуванням їхнього фізичного і психологічного розвитку» [102, с. 197–198].

С. Русова наголошувала, що привласнювати соціокультурний досвід дитина дошкільного віку може й сама, проте якість такого привласнення може бути різною, а тривалість значно збільшується ніж у тому випадку, коли їй в цьому допомагають «...знання інших близьких їй осіб, а пізніше досвід усієї культурної людськості». Важливим аспектом такого досвіду дослідниця вважала «пошук ідеалів і зразків для наслідування», які, стаючи для дитини нормами поведінки мають спочатку поширюватися на близьких їй людей, а потім – і на «весь живий світ» [184, с. 34].

Вказується на необхідність враховувати суб'єктний досвід як дитини, так і всіх інших суб'єктів взаємодії (вихователі, батьки) як носіїв «волі, свідомості та ставлень...» [233, с. 84–85]. Причому ускладнює реалізацією цієї вимоги той факт, що такий досвід може бути сформований задовго до безпосереднього педагогічного впливу, тому його з'ясування і подальше збагачення потребує особливих зусиль і спеціальних дій педагога [183, с. 33].

Доведено, що сформовані в суб'єктному досвіді дорослих і дітей уявлення і поняття віддзеркалюють розмаїття тих ситуацій, що виникають у процесі пізнання полікультурного довкілля, у діяльності та спілкуванні з іншими людьми. Вони виникають завдяки емпіричних узагальнень, оскільки тісно пов'язані з конкретними ситуаціями, у яких вони й сформувалися [121]. Саме тому розуміння дорослими (вихователі закладів дошкільної освіти і батьки) важливості усвідомленого добору тих способів і прийомів дій, характеру актів спілкування, та їх оцінювання, які вони демонструють дітям щодо ставлення до людей своєї та інших культур, їхніх надбань, переконань, вірувань, традицій тощо, ті моральні еталони поведінки, які вони транслюють дошкільникам, набувають для них виключної значущості, адже стають стереотипними. І якщо такі стереотипи мають негативну конотацію,

їх зміна потребує значно важчих педагогічних зусиль, ніж створення. Проте й стереотипи, що відповідають способам гуманістично спрямованої комунікації у полікультурному середовищі потребують збагачення.

Як відомо, збагачення будь-якого індивідуального досвіду уможлиблюється завдяки широкого соціального досвіду, що сконцентований у духовній культурі людства й привласнений особистістю завдяки практичній діяльності з ним. Така спільна діяльність дорослих і старших дошкільників забезпечує обізнаність дітей з розмаїттям полікультурного світу, способами гуманістично спрямованої комунікації у ньому (когнітивний компонент полікультурної вихованості), сприяє формуванню ціннісного ставлення до рідної та інших культур, визнання цінності іншої людини (аксіологічний компонент полікультурної вихованості), створює природні умови дотримання способів гуманістично спрямованої комунікації у полікультурному середовищі (інтерактивний компонент полікультурної вихованості).

У зазначеній площині значення спільних зусиль педагогів і батьків у забезпеченні полікультурної вихованості дітей підсилюється теорією Л. Виготського щодо зон «найближчого та актуального розвитку». Відповідно до неї зону актуального розвитку забезпечує система особистісних якостей, умінь і навичок, які дитина вже опанувала, на основі і за допомогою яких вона спроможна розв'язувати соціальні, пізнавальні та інші завдання. Такий рівень забезпечує можливість переходу до зони найближчого розвитку, як такої, що її забезпечує окрім наявних у дитини особистісних досягнень також і тих, якими вона зможе оволодіти за умови сприяння дорослих [35, с. 608–609]. Як відомо, саме зона актуального розвитку забезпечує найпродуктивніші зрушення в особистісних надбаннях дитини. Тому поєднання потужних можливостей закладу дошкільної освіти і сім'ї забезпечує найкращий розвивальний і виховний

Віддаючи належне науковій цінності вищезазначеного визначили другу педагогічну умову взаємодії закладів дошкільної освіти і сім'ї у

полікультурному вихованні старших дошкільників «спрямованість виховних зусиль ЗДО і сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку». Адже забезпечення єдності мети (полікультурна вихованість), методології (особистісно зорієнтована, дитиноцентрована парадигма) відбору методичного інструментарію вихователями закладів дошкільної освіти і батьками дозволить утворити єдину динамічну потужну завдяки інтеграції могутнього потенціалу родинної педагогіки і науково-методичних напрацювань сучасної суспільної дошкільної освіти систему «дитина-педагоги-батьки».

Третьою педагогічною умовою взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку визначено «стимулювання партнерської співпраці закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дошкільників»

Важливість співпраці, співробітництва між закладом дошкільної освіти і сім'єю переконливо доведено в дослідженнях Л. Артемової, А. Богущ, Р. Буре, Л. Загик, О. Запорожця, В. Іванової, О. Кононко, В. Котирло, С. Ладивір, Т. Маркової, Л. Островської, Т. Титаренко, О. Усової та ін. Учені наголошують на тому, що вона є суттєвою умовою успішної реалізації як глобальних (виховання всебічно розвиненої гармонійної життєвокомпетентної особистості), так і новопосталих виховних завдань, оскільки активізує освітньо-виховний потенціал обох соціальних інститутів – сім'ї і закладів дошкільної освіти, забезпечує взаємопроникнення і взаємозбагачення сімейного та суспільного виховання.

Співпраця закладу дошкільної освіти і сім'ї дозволяє поєднати переваги як сімейного (тривалість і сталість виховних впливів, глибоко емоційний, інтимний, заснований на взаємній безкорисливій любові характер стосунків, природність умов для різнобічного виховання) і дошкільного (планомірність, систематичність, цілеспрямованість, науковість тощо) [2; 14; 31; 48; 57; 77; 113 та ін.]. Адже, за влучним виразом І. Княжевої, «єднання

дорослого і малюка в родині особистісне, емоційно насичене, індивідуальне і дуже цінне у виховному плані» [99, с. 182].

У дослідженні Т. Жаровцевої наголошується на необхідності враховувати виховні можливості сім'ї, що характеризуються рівнем її виховного потенціалу (високий, середній, низький) і такими його компонентами, як-от: «соціальна характеристика сім'ї; внутрішньо сімейні взаємини; стиль сімейного виховання». У дослідженні наголошується, що в дітей, які відчувають у родині емоційний дискомфорт, не отримують тепло і ласку батьківської любові, часто розвиваються негативні (захисні) форми поведінки [62, с. 12].

Виходячи зі словникового розуміння поняття «співпраця» як спільної з партнером по діяльності дії, спрямованої на досягнення певної, прийнятої всіма партнерами по діяльності мети, розуміючи її як вид взаємодії, що «передбачає такі дії, які сприяють організації спільної діяльності, забезпечують її успішність, узгодженість, ефективність» [212, с. 80–81], коли «обидва партнери по взаємодії допомагають один одному, активно сприяють досягненню індивідуальних цілей кожного і загальних цілей спільної діяльності» [1], спираючись на наукові дослідження (А. Мудрик, В. Ляудіс, В. Панюшкін та ін.), розглядаємо її як оптимальну форму суб'єкт-суб'єктної взаємодії. [128, с. 98].

Така спільна діяльність вихователів закладів дошкільної освіти і батьків створює простір для розгортання, за влучним виразом О. Сухомлинського, «багатства стосунків» дітей, педагогів і батьків, об'єднує їх і забезпечує взаєморозвиток і взаємозбагачення. Вона здійснюється на засадах соціальної перцепції, а її основними формами визначено спілкування і діяльність [140, с. 35].

У дослідженні Л. Врочинської, наголошується на необхідності переходу закладу дошкільної освіти на нову парадигму, методологічний фундамент якої складає «мотиваційно-системний підхід і особистісно-орієнтовані цілі його здійснення: орієнтація на дитину, її потреби; створення

в дошкільному навчальному закладі умов, що забезпечують розвиток особистості дитини; поєднання суспільної і сімейної життєвих сфер; зміна структури і змісту навчально-виховного процесу; залучення батьків до педагогічного процесу» [38, с. 69].

Намагання типізувати зв'язки між закладом дошкільної освіти і сім'єю дозволили виокремити їх типи. Компенсаторні зв'язки мають на меті педагогічну просвіту батьків задля підвищення їхньої педагогічної культури. Доцільність організації такого типу зв'язків переконливо ілюструє думка В. Сухомлинського про те, що «педагогічні знання батьків особливо важливі в той період, коли мати і батько є єдиними вихователями своєї дитини, – у дошкільні роки. Вік від двох до шести років, коли розумовий розвиток, духовне життя вирішальною мірою залежать від тієї елементарної педагогічної культури матері й батька, що виражається в мудрому розумінні складних душевних рухів людини, яка розвивається» [209, с. 353].

Другим типом зв'язків між закладом дошкільної освіти і сім'єю є такі, що передбачають залучення батьків до активної участі в освітньо-виховному процесі закладу дошкільної освіти; третій тип – координаційні зв'язки – можуть мати різний контекст співпраці, але її суб'єктів завжди характеризують партнерські стосунки [59].

Про перевагу саме партнерських стосунків педагогів закладів дошкільної освіти і батьків свідчать наукові дослідження як вітчизняних (Г. Беленька, А. Богуш, М. Машовець, О. Ковшар, О. Кононко, О. Косарева та ін.), так і зарубіжних (А. Адлер, Т. Гордон, Р. Дрейкурс, Я. Хямяляйнен та ін.) учених.

Зупинимося більш докладно на розгляді поняття «партнерство» в контексті започаткованого дослідження. У словникових джерелах «партнерство» (від лат. «part» – частина) – визначається як один із підходів до переговорів, що заснований на рівноправних взаєминах і реалізується через спільний аналіз проблеми і знаходження такого рішення, яке задовольняє всі сторони [5]; як «добровільна угода про співпрацю між двома

або більше сторонами, в якому всі учасники домовляються працювати разом для досягнення спільної мети або виконання певного завдання і розділяти ризики, відповідальність, ресурси, правомочність і прибуток». Підкреслюється, що оптимальною формулою партнерства є «win-win», тобто «виграв-виграв». [63, с. 328].

Партнерські відносини характеризуються повагою, визнанням цінності партнера і його думки, інтересом до нього, наявністю спільної мети, діалогом між партнерами, розумінням і дотриманням як власних прав, так і прав партнера, поділом відповідальності, що припускає як прийняття на себе відповідальності за свої дії і партнера, так і делегування відповідальності партнеру по діяльності. Одним із важливих елементів налагодження якісного діалогу між партнерами, без якого співпраця не можлива, визнається ефективна комунікація – «уміння слухати і чути, обмінюватися інформацією, поширювати спільно прийняті ключові повідомлення (як вербального характеру, так і невербальні) Така комунікація розглядається як партнерська та означає об'єднання зусиль суб'єктів для спільного оптимального вирішення педагогічних проблем в галузі навчання, розвитку та виховання дитини (О. Алексєєва, Т. Бабаєва, Т. Березина, А. Майер, Т. Нежнова, І. Хоменко та ін).

Основними маркерами партнерства, за О. Ковшар, виступають: дитиноцентризм; єдність педагогічних вимог до дитини з боку вихователів закладів дошкільної освіти і дітей; суб'єкт-суб'єктні стосунки педагогів, дітей і батьків; рівноправність сім'ї і закладу дошкільної освіти у здійсненні освіти і виховання дошкільників; спільність форм і методів роботи. Учена визначає партнерство у передшкільній освіті як «спільну колективну розподілену діяльність різних соціальних груп, де мету діяльності поділяють всі учасники цієї групи і вона призводить до позитивних результатів і ефектів» [102, с. 240].

Аналіз наукових досліджень і практики дошкільної освіти дозволили з'ясувати, що своєрідності партнерської співпраці закладів дошкільної освіти і сім'ї відповідають такі напрями діяльності ЗДО, як:

- створення інформаційно-просвітницького простору (з метою інформування про важливі події, розгляду поточних проблем, надання допомоги, консультування тощо);
- ознайомлення педагогів з родинним досвідом виховання;
- ознайомлення батьків із досвідом суспільної дошкільної освіти;
- інтеграція родинного виховання в суспільне;
- формування у педагогів і батьків позитивного ставлення до співпраці тощо [175].

Серед причин, що зашкоджують встановленню партнерських зв'язків між закладом дошкільної освіти і сім'єю А. Назаренко виокремлює звичку вихователів до монологу, зловживання ними керівною функцією із переважанням авторитарного стилю спілкування і радить віддавати перевагу діалогу, який би «передбачав урахування досвіду, поглядів, думок з того чи іншого приводу різних членів сім'ї» [145, с. 28]. Такому діалогу, за М. Казанджиєвою, буде сприяти формування доцільної професійної позиції педагога, стилю його діяльності. Серед них учена вирізняє: позавиховний (характеризується запереченням сенсу виховання); нормативний (передбачає дії лише в межах інструкцій); технологічний (спрямований на впровадження нових форм і методів виховної роботи); системний (його характеризує націленість педагога на оптимальне педагогічне спілкування з родиною на основі єдності стилю і цілей); концептуальний (вміщує не тільки професійні, але й особистісні стратегії педагога й передбачає самостійність і довільність професійної поведінки, її адекватність як тактичним, так і стратегічним цілям професійної діяльності) [79].

Однією із стратегій побудови партнерської співпраці учені (Н. Андрющенко, О. Газман, І. Карапузова, Т. Осипова, Г. Сорока, О. Шлюбуль та ін.) вирізняють педагогічну підтримку, зокрема такі її види: безпосередня (пряме залучення суб'єкта педагогічної підтримки до спільної діяльності з подолання різних видів труднощів, що передбачає спільне планування, аналіз, рефлексію тощо); опосередкована (здійснюється без активної участі суб'єкта

педагогічної підтримки завдяки спрямуванню, схваленню, створенню ситуації успіху тощо). Така підтримка може бути як превентивною (через виявлення причин, які викликають труднощі та проблеми з метою запобігання їх появі), так і оперативною (як безпосередня реакція педагога-вихователя на прохання суб'єкта підтримки про допомогу) [90].

З-поміж методів, що її забезпечують можна виокремити такі, що здійснюють підтримку всіх суб'єктів співпраці, створюють фон доброзичливості, взаєморозуміння, співробітництва (методи взаємної довіри, взаємного інформування, спільного планування занять та інших форм освітньо-виховного процесу, виховних справ, рольові ігри, ігри-драматизації, схвалення досягнень групи тощо); такі, що націлені на індивідуально-особистісну підтримку (методи діагностики індивідуальних досягнень, вихованості, визначення особистісних проблем, ситуації успіху тощо) [144].

Слугує на увагу й позиція О. Дубасенюк, О. Вознюк, які наголошують на важливості педагогічної діагностики («педагогічна діяльність, спрямована на вивчення і пізнання стану об'єктів (суб'єктів) виховання з метою співробітництва з ними і управління процесом виховання»), причому не селективної, а стимулювальної, супровідної, що надає можливості зважаючи на її об'єктивні результати, ознайомлюючи з ними батьків, спільно приймати педагогічно доцільні рішення, скеровувати свою діяльність [58].

Отже, партнерська співпраця між закладом дошкільної освіти і сім'єю у полікультурному вихованні передбачає таке:

- рівноправність;
- добровільність;
- взаємна активність;
- наявність спільної мети;
- узгодженість дій;
- розуміння можливості «асиметричності позицій» суб'єктів;
- соціокультурна детермінованість;
- множинність функційно-рольових позицій;

- центрованість на особистості дитини.

Означені маркери було враховано в процесі розроблення експериментальної методики щодо реалізації цієї педагогічної умови.

Висновки з першого розділу

Здійснений у розділі аналіз законодавчих документів, що регламентують існування і розвиток дошкільної освіти в Україні, джерелознавчий аналіз наукової літератури дозволив довести, що в умовах нової освітньої ситуації, для якої характерне посилення, з одного боку, глобалізаційних й інтеграційних процесів, диференціація і регіоналізація, а з іншого – етнізація змісту освіти, актуальною проблемою сучасної педагогічної теорії і практики є полікультурне виховання дітей.

З'ясовано, що в сучасному науковому просторі співіснують такі дефініції, як «полікультурність», «багатокультурність», «міжкультурність», «мультикультурність», «інтеркультурність» і «крос-культурність». У презентованому дисертаційному дослідженні послуговуємося терміном «полікультурність» з метою висвітлення факту наявності різноманітних культур. Їх носіями є різні народи, етнічні групи, співіснування яких зумовлене необхідністю діалогу між ними, підтримки їхньої унікальності, інтеграції та взаємозбагачення. Аналіз джерельної бази засвідчив взаємозв'язок громадянського, національного і полікультурного виховання.

Полікультурне виховання схарактеризовано як процес, що орієнтує особистість на визнання рівноцінності рідної та інших культур, плюралізм, недопущення дискримінації людей за національною ознакою, забезпечує інтеграцію представників різних народів у світовий соціокультурний простір з обов'язковим збереженням національної своєрідності.

Визначено, що проблеми педагогічної взаємодії постійно привертають увагу вчених, зважаючи на те, що сучасний освітньо-виховний процес маркує таку взаємодію, як у горизонтальній (педагог-педагог, вихованець-вихованець, батьки-батьки), так і у вертикальній (педагог-вихованець,

вихованець-батьки, педагог-батьки) площинах. Педагогічна взаємодія розуміється як прямий або зворотний зв'язок суб'єктів освітньо-виховного процесу, що передбачає їхню взаємну активність і співробітництво з метою взаємозбагачення й особистісного зростання.

Розглянуто типологізацію педагогічної взаємодії: опіка, наставництво, партнерство, співпраця, співдружність; захист, допомога, підтримка, супровід; співробітництво, протиборство, уникнення від взаємодії; одновекторна протидія, контрастна взаємодія, компромісна взаємодія тощо. Означені типи не є статичними, вони взаємопов'язані й залежно від умов здатні змінювати один одного. При цьому основною вимогою до провідного, домінуючого типу взаємодії є його оптимальність і гуманістична спрямованість.

Взаємодію закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників потрактовано як процес реалізації партнерських стосунків, спільної діяльності, суб'єктами якого виступають діти старшого дошкільного віку, батьки і вихователі, що здійснюється з метою успішної реалізації завдань полікультурного виховання. Результатом такої взаємодії є полікультурна вихованість дітей старшого дошкільного віку, яку визначено як особистісну якість, що характеризується здатністю дітей ефективно взаємодіяти в полікультурному середовищі, бути відкритими до засвоєння цінностей рідної та інших культур, розуміти й поважати їх, уміти жити у злагоді з людьми різних національностей, рас, релігій.

У структурі полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку виокремлено аксіологічний (ціннісне ставлення до рідної та інших культур, визнання цінності іншої людини), когнітивний (обізнаність дітей з різноманітним полікультурним світом, способами гуманістично спрямованої комунікації у ньому), інтерактивний (дотримання способів гуманістично спрямованої комунікації у полікультурному середовищі) компоненти.

Визначено культурно-освітнє середовище закладу дошкільної освіти та сім'ї як спеціально створене соціальне і предметне оточення дитини, яке включає змістовні фрагменти культурної діяльності (наука, мистецтво, театр,

кіно, телебачення, навчальну та продуктивну працю тощо), активно взаємодіє з дитиною і здатне забезпечити оптимальні умови для її особистісного розвитку і виховання відповідно до сучасних соціокультурних вимог.

Під збагаченням культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти і сім'ї полікультурним змістом розуміємо таке насичення соціального й предметно-просторового оточення, яке допомагає функційно моделювати зміст полікультурного виховання дитини старшого дошкільного віку, розвивати її уявлення про культурні цінності рідного та інших народів, формувати здатність будувати безконфліктні стосунки з представниками своєї та інших культур на основі національно-культурної ідентифікації, необхідні для її подальшої ефективної життєдіяльності в полікультурному просторі.

Педагогічними умовами взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників визначено: збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти та сім'ї полікультурним змістом; спрямованість виховних зусиль закладу дошкільної і сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку; стимулювання партнерської співпраці закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників.

Другий розділ дисертаційної роботи буде присвячений опису експериментальної роботи з полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї з упровадженням визначених педагогічних умов такої взаємодії та порівняльного аналізу одержаних результатів щодо рівнів сформованості полікультурної вихованості старших дошкільників.

Матеріали першого розділу дисертації висвітлено в публікаціях автора [83, 84, 85, 86, 87, 88, 89].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1991. – 229 с.

2. Алексеевко Т. Ф. У чому сутність гуманних взаємин батьків і дітей? / Тетяна Алексеевко // Рідна шк. – 2001. – № 3. – С. 33–36.
3. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания : избр. психологические труды / Б. Г. Ананьев; под. ред. А. А. Бодалева; Академия педагогических и социальных наук; Московский психолого-социальный институт. – М., 1996. – 231 с.
4. Ананьин Г. Е. О системном подходе в воспитании / Г. Е. Ананьин // Педагогика. – 2011. – № 8. – С. 77–80.
5. Анцупов А. Я. Словарь конфликтолога / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. 2-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 528 с.
6. Арсланова С. М. Образовательная среда семьи как фактор формирования психологических особенностей личности младшего школьника : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Арсланова Суфия Марселевна. – Москва, 2008. – 194 с.
7. Бабанский Ю. К. Интенсификация процесса обучения / Ю. К. Бабанский. – М. : Знание, 1987. – С. 80.
8. Бабынина Т.Ф. Формирование личности ребенка старшего дошкольного возраста в процессе ознакомления с национальной культурой : Дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Тамара Федоровна Бабынина. – Екатеринбург, 2001. – 201 с.
9. Базовий компонент дошкільної освіти України : Науковий керівник : А. М. Богущ. – К. : Видавництво, 2012. – 26 с.
10. Батищев Г. С. Введение в диалектику творчества / Генрих Степанович Батищев. – С -Петербург : Изд-во РХГИ, 1997. – 464 с.
11. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 504 с.
12. Беляева Л. И. Формирование положительного отношения к явлениям общественной жизни у детей дошкольного возраста. (На материале ознакомления с Советской Армией). Дис. .канд. пед.наук. - М., 1977. - 200 с.
13. Бессарабова И. Поликультурное образование в России и США: к постановке проблемы / И. Бессарабова //Современные проблемы науки и образования. – 2008. – № 5. – С. 59–62.

14. Бех І. Д. Особистість народжується в сім'ї / Іван Бех // Початкова школа. – 1994. – № 2. – С. 8 – 10.
15. Бистрицький Є. К. Філософський образ культури та світ національного буття / Є. К. Бистрицький // Феномен української культури : методологічні засади осмислення. – Київ : Фенікс, 1996. – С. 62–90.
16. Біла книга з міжкультурного діалогу Ради Європи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/4580>.
17. Білоус С. Нетворкінг у закладі дошкільної освіти : нові можливості для активних і креативних / Світлана Білоус // Попова Ю. Педагоги й батьки: не цуратися, об'єднатися / Юлія Попова // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2018. – № 7 липень. – С. 10–13.
18. Богомолова М. И. Генезис прогрессивных концепций межнационального воспитания детей : Автореферат дисс. ... д-ра пед. наук. Екатеринбург., 2003. – 43 с.
19. Богуш А. М. Виховання дітей дошкільного віку / А. М. Богуш // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 88–89.
20. Богуш А. М. Дефініції «Дитинство», «Духовність» і «Довкілля» у педагогічній спадщині В. Сухомлинського / А. М. Богуш // Педагогічні нотатки та роздуми. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПС», 2001. – С. 45–58.
21. Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі / Підручник для ВНЗ / А. Богуш, Н. Гавриш. – К. : Слово, 2008. – 408 с.
22. Богуш А. М. Перші кроки грамоти: передшкільний вік : навч. посіб. / А. М. Богуш, Н. В. Маліновська. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. – 424 с.
23. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
24. Болгарінова В. Культура і полікультурна освіта / В. Болгарінова, І. Лощенова // Шлях освіти. – 2002. – № 2. – С. 3–6.
25. Бондаревская Е. В. Введение в тексты и ценностные основания личностно-ориентированного воспитания гуманистического типа /

- Е. В. Бондаревская // Образование в поисках человеческих смыслов. – Ростов-на-Дону, 1995. – С. 3–27.
26. Бордовская Н. В. Педагогика : Учебное пособие / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб. : Питер, 2008. – 304 с.
27. Ботнар В. Д. Воспитание у детей эмоционально-положительного отношения к людям разных национальностей посредством игры-драматизации (на материале национальных детских садов Молдовы): Дис. ... канд. пед. наук. – М., 1998. – 168 с.
28. Большая советская энциклопедия / [гл. ред. С. Южакова]. – [3-е изд.]. – М. : Сов. энциклопедия, 1973. – 718 с.
29. Братко М. В. Управління професійною підготовкою фахівців в умовах Університетського коледжу: теоретичний аспект / М. В. Братко // ScienceRise : Pedagogical Education. – 2016. – № 7(3). – С. 9–16.
30. Буева Л. П. Личность и среда / Л. П. Буева. – М. : МГУ, 1972. – 145 с.
31. Бутенко Л. В. Роль гуманістичних цінностей у сучасній практиці сімейного виховання / Л. В. Бутенко // Педагогічні науки: зб. наук. пр. / Херсонський держ. пед. ун-т. – Херсон, 2002. – Вип. 32, ч. I. – С. 215 – 218.
32. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
33. Виндельбанд В. Прелюдии / Вильгельм Виндельбанд. – М. : Гиперборея, 2007. – 400 с.
34. Вишнякова С. М. Профессиональное образование Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика / С. М. Вишнякова. – М. : НМЦ СПО, 1999. – 538 с.
35. Выготский Л. С. Генезис высших психических функций / Л. С. Выготский // Психология. – Москва, 2000. – С. 608–632.
36. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 3. : Проблемы развития психики / под ред. А. М. Матюшкина. – 1983. – 368 с.
37. Волик Л. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до полікультурного виховання учнів : Автореф. дис ... канд. пед. наук. / Л. В. Волик. – Київ : б. в., 2005. – 20 с.

38. Врочинська Л. І. Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Врочинська Людмила Ігорівна; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне, 2008. – 233 с.
39. Гегель Г. В. Феноменологія духа / Генріх Гегель; пер. Г. Шпета. – СПб. : Наука, 1992. – 444 с.
40. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества / И. Г. Гердер. М. : Издательство «Наука», 1977. – (Серия «Памятники исторической мысли»). – 705 с.
41. Голик Л. О. Полікультурна освіта в Україні / Л. О. Голик, Т. В. Клиниченко, М. Ю. Красовицький, Г. І. Левченко, // Завуч. – 1999. – № 29/35 (жовтень). – С. 3–4.
42. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : [монографія] / Н. Б. Гонтаровська. – К. : Вид-во РВА «Дніпро-VAL», 2010. – 623 с.
43. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 374 с.
44. Гора О. В. Освітнє середовище як фактор формування національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів / О. В. Гора // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. пр. – Полтава, 2011. – Ч. 1. – С. 97–101.
45. Григоренко Г. И. Игры с краеведческим содержанием как средство нравственного воспитания старших дошкольников. Дисс. . канд. пед. наук. – М., 1979. – 166 с.
46. Гриценко Т. Б. Культурологія / Т. Б. Гриценко, С. П. Гриценко, А. Ю. Кондратюк та ін., 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
47. Гришаева Л. И. Введение в теорию межкультурной коммуникации : учеб. пособ. [для студ. линг. фак-тов высших учеб. заведений] / Л. И. Гришаева, Л. В. Цурикова. – 4-е изд., стер. – М. : Академия, 2007. – 336 с.
48. Гришина Г. Н. Народная игра как средство развития взаимоотношений между родителями и детьми в семье: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: 13.00.05 «Социальная педагогіка» / Г. Н. Гришина. – М., 1990. – 23 с.

49. Гукаленко О. В. Поликультурное образование : теория и практика / О. В. Гукаленко. – Ростов н/Д : Изд-во РГПУ, 2003. – 510 с.
50. Гуревич П. С. Современный гуманитарный словарь-справочник / П. С. Гуревич – М. : Олимп; ООО «Фирма «Изд-во АСТ», 1999. – С. 486–487.
51. Давидович В. Е. Сущность культуры / В. Е. Давидович, Ю. А. Жданов. – Ростов-на-Дону : РГУ, 1979. – 264 с.
52. Дворцов А. Т. Жан Жак Руссо / А. Т. Дворцов. – М. : Наука, 1980. – 112 с.
53. Декларація принципів толерантності. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edu.helsinki.org.ua/library/humanrights/deklarats-ya-printsip-v-tolerantnost>.
54. Джурицкий А. Н. Поликультурное воспитание в России и за рубежом: сравнительный анализ : монография / А. Н. Джурицкий. – М. : Прометей, 2006. – 160 с.
55. Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2016. – 160 с.
56. Діти і соціум : Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / А. Богущ, Л. Варяниця, Н. Гавриш та ін. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 386 с.
57. Докукіна О. М. Формування морального досвіду школярів у родинному спілкуванні / О. М. Докукіна // Виховна діяльність сучасної сім'ї : зб. наук. праць / за ред. В. Г. Постового / Ін-т проблем виховання АПН України – К., 2001. – С. 15 – 22.
58. Дубасенюк О. А. Діагностичний підхід як важлива умова професійної позиції вчителя / О. А. Дубасенюк, О. В. Вознюк // Методичні основи діагностики академічної обдарованості учнів (з урахуванням специфіки освітньої галузі). – К. : ІОД, 2011. – С. 74–81.
59. Дуброва В. Допоможемо батькам – допоможемо дітям / Варвара Дуброва // Палітра педагога. – 1998. – № 1. – С. 38.
60. Дюркгейм Э. Самоубийство : Социологический этюд / Эмиль Дюркгейм / Пер. с фр. с сокр.; Под ред. В. А. Базарова. – М. : Мысль, 1994. – 399 с.

- 61.Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремін. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
- 62.Жаровцева Т. Г. Неблагополучна сім'я: своєрідність, проблеми, педагогічна підтримка / Т. Г. Жаровцева. – Одеса : СВД М. В. Черкасов, 2004 – 220 с.
- 63.Журавлев А. Л. Психология совместной деятельности / А. Л. Журавлев. – М. : Изд-во «Ин ститут психологии РАН», 2005. – 640 с.
- 64.Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1987. – 160 с.
- 65.Закон України «Про дошкільну освіту» (від 11.07.2001): за станом на 05.09.2017 рік (зі змінами № 2145-УІІ від 05.09.2017):[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.
- 66.Закон України «Про національні меншини». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>.
- 67.Залізник А. Підготовка майбутніх вихователів до здійснення просвітницької роботи з батьками дітей старшого дошкільного віку з морального виховання / А. Залізник // Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. – Ч. 1. / Гол. ред. : В. Кузь. – К. : Міленіум, 2005. – С. 70–78.
- 68.Захарова Л. М. Проблема формирования у дошкольников позитивного отношения к людям разных национальностей в отечественной педагогике: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – М., 1998. – 17 с.
- 69.Захарова Л. М. Этнопедагогические технологии в дошкольном образовании / Л. М. Захарова // Начальная школа. Плюс до и после. – 2009. – № 2. – С. 35–38.
- 70.Зенкова Л. Г. Этнокультурное воспитание дошкольников в детской школе искусств : автореферат дис. ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Зенкова Людмила Германовна. – Москва, 2012. – 23 с.
- 71.Иванцов Н. А. Ф. Бэкон и его историческое значение / Н. А.Иванцов // Вопросы философии и психологии. Кн. 49. – С. 560–599.
- 72.Ионин Л. Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие : [учеб. пособие для студ. вузов] / Л. Г. Ионин. – 3-е изд., перераб., доп. – Москва : Логос, 2000. – 430 с.

- 73.История политических и правовых учений : Учебник / Под ред. д-ра юридич. наук, профессора О. Э. Лейста. – М. : Издательство «Зерцало», 2000. – 688 с.
- 74.Івашко О. Проблема полікультурної освіти у Республіці Польща: дис. ... канд. педагог. наук : спец. 13.00.01 / Олена Анатоліївна Івашко. – Маріуполь, 2012. – 260 с.
- 75.Каган М. С. Философия культуры. Становление и развитие / Моисей Самойлович Каган. – Санкт-Петербург, Издательство «Лань», 1998. – 434 с.
- 76.Кагуй Н. В. Поликультурное воспитание детей дошкольного возраста в процессе билингвального образования : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 : Елабуга, 2004. – 235 с.
- 77.Кадырова З. Р. Формирование нравственных норм у старших дошкольников в разных условиях семейного воспитания: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Возрастная и педагогическая психология» / З. Р. Кадырова. – М., 1987. – 26 с.
- 78.Кадырова Р. М. Формирование интернациональных и патриотических чувств у дошкольников и 6-леток учащихся в процессе обучения их русской разговорной речи : Автореф. дис. канд. пед. наук. – Ташкент, 1990. – 16 с.
- 79.Казанджиєва М. С. Професійна позиція сучасного педагога як чинник гуманістичної освіти / М. С. Казанджиєва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/1027169/>.
- 80.Кант И. Критика чистого разума / Иммануил Кант. – М. : Наука, 1999. – 655 с.
- 81.Каптерев П. Ф. Педагогический процесс / П. Ф. Каптерев // Избр. пед. соч. – М., 1982. – С. 2–9.
- 82.Капустина Н. Г. Воспитание у старших дошкольников доброжелательного отношения к людям (на материале ознакомления с людьми разных рас): Дис. ... канд. пед. наук. – Екатеринбург., 1996. – 261 с.
- 83.Карагозлю Фатма. Загальні тенденції полікультурної підготовки педагогів в Україні / Карагозлю Фатма // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні

- науки : зб. наук. праць. – № 2 (57), травень 2017. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського. – 2017. – С. 238–242.
84. Карагозлю Фатма. Погляди вчених на проблему полікультурного виховання / Карагозлю Фатма // Матеріали VI між нар. наук.-практ. конф. [«Становлення особистості професіонала: перспективи і розвиток»], (Одеса, 24–25 березня 2017 р.). – Одеса, 2017. – С. 25–26.
85. Карагозлю Фатма. Полікультурне виховання дошкільників в умовах сучасного освітнього простору / Карагозлю Фатма // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського. – 2016. – № 2 (53). – С. 83–87.
86. Карагозлю Фатма. Проблема полікультурного виховання у системі дошкільної освіти / Карагозлю Фатма // Збірник студентських наукових статей «Педагогічний альманах. Сучасний педагогічний простір. Теорія, методологія, практика». – Одеса, 2015. – С. 46–51.
87. Карагозлю Фатма. Формування етнокультурної компетентності в системі вищої педагогічної освіти / Карагозлю Фатма // Матеріали III міжнар. конгресу [«Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі»], (Одеса, 18–21 травня 2017 року) / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 397–399.
88. Карагозлю Фатма. Формування комунікативної компетентності в полікультурному вихованні старших дошкільників / Карагозлю Фатма // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Вип. 37 (2) : Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». – К. : Гнозис, 2017. – С. 2–8.
89. Карагозлю Фатма. Формування полікультурної компетентності вихователя ДНЗ / Карагозлю Фатма // Педагогічні ідеї Софії Русової у контексті сучасної освіти. – Чернігів : Десна Поліграф. – 2016. – С. 148–150.
90. Карапузова І. В. Організація педагогічної підтримки майбутніх учителів у процесі навчання : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед.

- наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І. В. Карапузова. – Полтава, 2010. – 20 с.
91. Кардялис К. К. Взаимосвязь между показателями психосоциального здоровья и мотивация к учебе / К. К. Кардялис, С. Н. Эйдимтайте // Вопросы психологи. – 2006. – № 2 – С. 24–30.
92. Касымова Х. И. Использование национальных традиций в нравственном воспитании детей старшего дошкольного возраста в семье : автореф. дисс. на соиск. научн. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.06 «Теория и методика воспитания» / Х. И. Касымова. — Ташкент : Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами, 2002. – 24 с.
93. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 20 с.
94. Кендзьор П. І. Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу : дис. ...доктора педагогічних наук : 13.00.07 / П. І. Кендзьор. – Київ, 2017. – 402 с.
95. Кизима В. Культурологія і сучасна методологія гуманітарного пізнання / В. Кизима // Вісник НАН України. – № 5. – 2001. – С. 18–21.
96. Кирпа А. В. Полікультурне виховання старшокласників у діяльності Євроклубу загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Кирпа Анна Володимирівна ; наук. кер. М. О. Наказний ; Нац. акад. пед. наук України. Ін-т проблем виховання. – Київ, 2017. – 272 с.
97. Кірієнко Т. Співпраця з родиною / Т. Кірієнко // Дошкільне виховання : наук.-метод. журн. МОН Укр. для пед. і батьків. – 2006. – № 10. – С. 7–9.
98. Княжева І. А. Теоретико-методологічні засади розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін в умовах магістратури : [монографія] / І. А. Княжева. – Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2014. – 328 с.
99. Княжева І. А. Моральне виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах взаємодії ДНЗ і сім'ї / І. А. Княжева // Науковий вісник Миколаївського нац. університету імені В. О. Сухомлинського.

- Педагогічні науки : зб. наук. праць. – № 3(54), вересень 2016. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. – С. 182–187.
100. Ковалинська І. В. Поняття «полікультурність» та «мультикультурність» у науковому дискурсі / І. В. Ковалинська // Освітологічний дискурс. – 2016. – № 1 (13) – С. 65–78.
101. Ковальчук Л. Педагогічна взаємодія викладача і студентів під час використання нових інформаційних технологій навчання у процесі вивчення педагогічних дисциплін / Лариса Ковальчук // Вісник Львів. ун-ту. – 2005. – Вип. 19, ч. 2. – С. 17–25.
102. Ковшар О. В. Теоретико-методичні засади організації передшкільної освіти : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.08 / Олена Вікторівна Ковшар. – Одеса, 2016. – 651 с.
103. Коган Л. Н. Всестороннее развитие личности и культура / Л. Н. Коган. – М. : Знание, 1981. – 63 с.
104. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : ИКАЦ «Март», 2005. – 448 с.
105. Колесникова И. А. Педагогическая реальность : Опыт межпарадигмальной рефлексии / И. А. Колесникова. – СПб. : Детство-Пресс, 2001. – 288 с.
106. Коломинский Я. Л. Психология педагогического взаимодействия / Я. Л. Коломинский, Н. М. Плескачева, И. И. Заяц, О. А. Матрахович. Под ред. Я.Л. Коломинского. – СПб. : Речь, 2007. – 240 с.
107. Комарова И. А. Теоретико-методологические подходы к разработке модели поликультурного воспитания дошкольников / И. А. Комарова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 13 (272), Ч. II. – С. 120–128.
108. Кондратьева Е. А. Культурно-образовательное пространство сельской школы как среда личностного развития школьника : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Елена Анатольевна Кондратьева. – Ростов н/Д., 2005. – 186 с.
109. Кононенко Б. И. Культурология в терминах, понятиях, именах / Б. И. Кононенко. – М. : Изд-во «Щит-М», 2001. – С. 254–255.
110. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: Проект / [Боришевський М. Й. та ін.] //

- Педагогічна газета Академії педагогічних наук України. – Інформ. зб. МОН України. – 2000. – № 22. – С. 7–20.
111. Коротаєва Е. В. Основи педагогіки взаємодій : теорія і практика: монографія / Е. В. Коротаєва. – Екатеринбург : Изд. УрГПУ, 2013. – 203 с.
112. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
113. Косарева О. І. Педагогічні умови формування гармонійних взаємин батьків з дітьми старшого дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / О. І. Косарева. – К., 2006. – 20 с.
114. Краткий педагогический словарь пропагандиста / Под общ. ред. М. И. Кондакова, А. С. Вишнякова. – М. : Политиздат, 1988. – С. 26.
115. Кремень В. Г. Про «Дитиноцентризм», або Чому освіта України потребує структурних змін / В. Г. Кремень // Щоденна всеукраїнська газета «День». – № 210(3130). – 19 листопада, 2009. – С. 1–6.
116. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія : у 2 ч. / Катерина Крутій. – К. : Освіта, 2009. – Ч. 1. – 302 с.
117. Крутій К. Л. Проектування освітнього простору дошкільного навчального закладу як умова розвитку здібностей дитини / К. Л. Крутій // Дошкільна освіта. – 2010. – № 2. – С. 10–23.
118. Крымский С. Б. Эпистемология культуры. Введение в обобщенную теорию познания / С. Б. Крымский, Б. А. Парахонский, В. М. Мейзерский. – К. : Наукова думка, 1993. – 216 с.
119. Кудрявцев В. Г. Инновации дошкольного образования: опыт, проблемы и стратегия развития / В. Г. Кудрявцев // Дошкольное воспитание. – 1997. – № 10. – С. 114–121.
120. Куликова Т. А. Семейная педагогика и домашнее воспитание : учеб. для высш. пед. учеб. заведений / Т. А. Куликова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Academia, 2000. – 232 с.
121. Кулюткин Ю. Н. Психология обучения взрослых / Ю. Н. Кулюткин. – М. : Просвещение, 1985. – 128 с.

122. Курлянд З. Н. Формирование и развитие профессиональной устойчивости учителя : дис... доктора. пед. наук : спец. 13.00.01 / З. Н. Курлянд. – Одесса, 1992. – 353 с.
123. Левитан К. М. Педагогическая деонтология / Константин Михайлович Левитан. – М.: ВЛАДОС, 2002. – 325 с.
124. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : в 2-х т. – Т. 1. / А. Н. Леонтьев. – М. : Педагогика, 1983. – 392 с.
125. Ломов Б. Психические процессы и общение / Б. Ломов // Методологические проблемы социальной психологии. – М. : Наука, 1975. – С. 106–123.
126. Лотман Ю. М. Слово и язык в культуре просвещения : избр. ст. / Ю. М. Лотман. – Таллин, 1992. – С. 216–227.
127. Луговий В. Через діалог і консенсус до синергії людської культури (Вступне слово перед учасниками конференції) // В. Луговий // Матеріалі Міжнар. наук.-практ. конф. [«Міжкультурний діалог у сучасній освіті», (11 листопада 2008 р.)]. – К. : Видавець СПД Цудзинович Т. І., 2009. – С. 6–11.
128. Ляудис В. Я. Психолого-педагогические проблемы взаимодействия учителя и учащихся / В. Я. Ляудис. – Москва : Просвещение, 1980. – 135 с.
129. Макаев В. В. Поликультурное образование-актуальная проблема современной школы / В. В. Макаев, З. А. Малькова, Л. Л. Супрунова // Педагогика. – 1999. – № 4. – С. 3.
130. Макар Л. М. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі / Л. М. Макар // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – Вип. 30 (83). – С. 229–236.
131. Макаренко А. С. Педагогическая поэма / Антон Семенович Макаренко. – 2-е издание. – Собрание починений : В 7 т. ; Т. 1. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1957 – 783 с.
132. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Інст. держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; [за ред. Ю. І. Римаренка]. – К. : Довіра ; Генеза, 1996. – 942 с.

133. Мамедова Л. А. Система работы по воспитанию дружбы народов в детских садах с многонациональным составом. Автореферат дисс. . канд. пед. наук. Баку, 1989. – 23 с.
134. Манжелій Н. М. Педагогічні умови функціонування сільських навчально-виховних комплексів «Школа-дитячий садок» / Н. М. Манжелій. – Полтава : Полтавський педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка, 1995. – 188 с.
135. Маркарян Э. С. Теория культуры и современная наука / Э. С. Маркарян. – М. : Мысль, 1983. – 284 с.
136. Мардахаев Л. В. Социальная педагогіка : Учебник / Л. В. Мардахаев. – М. : Гардарики, 2005. – 269 с.
137. Матис В. И. Теория и практика развития национальной школы в поликультурном обществе : дисс. ... д-ра пед. наук. : спец. 13.00.01 – Общая педагогіка, история педагогіки и образования / Владимир Иванович Матис; Барнаульский государственный педагогический университет. – Барнаул, 1999. – 353 с.
138. Махнева И. Л. Интегрированная игровая технология ознакомления с иноязычной культурой детей старшего дошкольного возраста : Автореф. дисс.... канд. пед. наук. – Екатеринбург, 2001. – 23 с.
139. Машовець М. Підготовка студентів до співпраці з батьками дітей дошкільного віку : [навч.-метод. посіб.] / М. Машовець. – К. : Національний педагогічний ун-т ім. М. Драгоманова, 2000. – 128 с.
140. Майер А. А. Организация взаимодействия субъектов в ДООУ : учеб.-метод. пособ. / А. А. Майер, Л. Г. Богословец. – 2-е изд., доп. и перераб. – Москва : Академия, 2012. – 176 с.
141. Мееровский Б. В. Гоббс / Б. В. Мееровский. – М. : Мысль, 1975. – 208 с.
142. Морозов В. А. Взаимодействие : понятие, виды, свойства / В. А. Морозов // Креативная экономика. – 2015. – № 9(10). – С. 1309–1318.
143. Мотрошилова Н. В. Новая волна интереса к философской аргументации / Н. В. Мотрошилова // Культура, человек и картина мира. – М., 1987. – С. 255–258.

144. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : [навчальний посібник] / Н. Є. Мойсеюк. – [3-є видання, доповнене]. – К., 2001. – 608 с.
145. Мудрик А. В. Введение в социальную педагогику / А. В. Мудрик. – Москва : Институт практической психологии, 1997. – 365 с.
146. Назаренко А. І. Актуальні проблеми взаємодії дошкільного закладу і соціального середовища / А. І. Назаренко // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. / [редкол. : М. З. Згуровський та ін.]; – Ін-т змісту і методів навчання. – К., 1997. – Вип. 7. – С. 27–39.
147. Назаренко К. В. Інтернаціональне виховання старших дошкільників в дитячому садку / К. В. Назаренко // Дошкільна педагогіка і психологія : республік. наук.-метод. зб. – К. : Рад. школа, 1982. – Вип. 12. – С. 14–22.
148. Найн А. Я. Проблемы развития профессионального образования : Региональный аспект / А. Я. Найн, Ф. Н. Ключев. – Челябинск : Изд-во Челябинского ин-та развития проф. образования, 1998. – 264 с.
149. Немов Р. С. Психология : словарь-справочник. В 2 ч. Ч. 2 / Р. С. Немов. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 352 с.
150. Нечипорук О. В. Основи полікультурного виховання у спадщині Василя Сухомлинського / О. В. Нечипорук // Ювілейні дати . – № 4(92), 2016 – С. 20–23.
151. Новикова Л. И. «Воспитательное пространство» как открытая система (Педагогика и синергетика) / Л. И. Новикова, М. В. Соколовский // Общественные науки и современность. – 1998. – № 1. – С. 132–134.
152. Новий тлумачний словник: в 4-х т. [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : «Аконіт». – Т. 4. – 1999. – 941 с.
153. Новосёлова С. Л. Развивающая предметная среда: методические рекомендации по проектированию вариативных дизайн-проектов развивающей предметной среды в детских садах и учебно-воспитательных комплексах / С. Л. Новосёлова. – М. : Центр инноваций в педагогике, 1995. – 59 с.
154. Овсянникова О. А. Формирование толерантного отношения старших дошкольников к сверстникам средствами искусства [Электронный

- ресурс] : монография / О. А. Овсянникова, Н. Г. Тагильцева. – 2-е изд., стер. – М. : ФЛИНТА, 2017. – 156 с.
155. Огородников И. Т. Педагогика : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. – М. : Просвещение, 1968. – 375 с.
156. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова; Российская академия наук; Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М. : ИТИ Технологии, 2003. – 944 с.
157. Олійник М. І. Полікультурне виховання як процес формування етнічної ідентичності та толерантності у дітей дошкільного віку / М. І. Олійник // Вісник Прикарпатського університету : Педагогіка. Випуск XXXII. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 49–56.
158. Опыт объективного изучения детства / под ред. М. Я. Басова. – Л. : Государственное издательство, 1924. – 163 с.
159. Осьмак Т. В. Формування полікультурності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами декоративно-прикладного мистецтва народів світу : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Осьмак Тетяна Валентинівна. – К., 2012. – 254 с.
160. Педагогика: большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. – М. : Современное слово, 2005. – 720 с.
161. Педагогіка вищої школи : Навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова та ін. За ред. З. Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2005. – 399 с.
162. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учебное пособие для студентов сред. пед. учеб. Заведений / С. А. Смирнов, И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов, Т. И. Бабаева и др. / Под ред. С. А. Смирнова. – 2-е изд. – М. : Изд. цен Академия», 1999. – 544 с.
163. Петрова И. Поликультурный подход при организации работы с родителями в дошкольном учреждении / И. Петрова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.moi-detsad.ru/konsultac357.html>.
164. Петровский В. А. Построение развивающей среды в дошкольном учреждении / [В. А. Петровский, Л. М. Кларина, Л. А. Смывина, Л. П. Стрелкова]. – М. : Педагогика, 2003. – 211 с.

165. Петровский В. А. Психология. Словарь / В. А. Петровский, М. Г. Ярошевский. 2-е изд. испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
166. Пехота О. М. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : [навч. посіб.] / О. М. Пехота та ін. – К. : Вид-во А.С.К., 2003. – 240 с.
167. Писарчук О. Т. Особливості формування предметно-розвивального середовища дошкільного навчального закладу / О. Т. Писарчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2014. - № 4. – С. 9–17.
168. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий : учебное пособие для учебных заведений профтехобразования / К. К. Платонов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 1984. – 174 с.
169. Плахотнюк О. Л. Концепції виховання в системі шкільної освіти США : автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Олена Леонідівна Плахотнюк . – Умань, 2011 . – 20 с.
170. Подберезський М. К. Характеристика особливостей педагогічної взаємодії / М. К. Подберезський // Вісник Дніпропетровського ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2011. – № 2. – С. 31–36.
171. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
172. Подласый И. П. Педагогика в 2 томах. Т. 2 Практическая педагогіка. В 2-х книгах. Книга 2 : Учебник для СПО. – 2-е изд., переработ. и доп. – М. : Изд-во Юрайт, 2018. – 318 с.
173. Політологічний енциклопедичний словник / [упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шумшученка та ін.]. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
174. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл] / Т. І. Поніманська – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.
175. Попова Ю. Педагоги й батьки: не цуратися, об'єднатися / Юлія Попова // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2018. – № 7 липень. – С. 4–9.

176. Порох Д. О. Соціально-педагогічні умови адаптації іноземних студентів до навчання у вищих навчальних медичних закладах України : автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.05 – соціальна педагогіка / Д. О. Порох. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 20 с.
177. Радул В. До уявлень про соціальне середовище вищого навчального закладу / В. Радул // Наукові записки / ред. кол.: В. В. Радул, С. П. Величко та ін. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Вип. 131. – С. 18–22. – (Серія : Педагогічні науки).
178. Рамкова конвенція про захист національних меншин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_055.
179. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві: дис ... докт. пед. наук: 13.00.05 / Інна Петрівна Рогальська. – Луганськ, 2009. – 449 с.
180. Рожков М. И. Организация воспитательного процесса в школе : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М. И. Рожков, Л. В. Байбородова. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 256 с.
181. Розлуцька Г. М. Зміст шкільних підручників як фактор полікультурного виховання молодших школярів у Закарпатті (1919–1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Розлуцька Галина Миколаївна. – Житомир, 2006. – 21 с.
182. Романюк К. О. Педагогічні умови виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку : Автореф. дис ... канд. пед. наук. / К. О. Романюк. – Одеса, 2014. – 21 с.
183. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 720 с.
184. Русова С. Вибрані твори / С. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 122 с.
185. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти / О. Я. Савченко // Дошкільне виховання. – 2000. – № 11. – С. 4–5.
186. Свиридюк О. В. Полікультурне виховання в сучасній шкільній освіті Канади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 /Свиридюк Ольга Володимирівна. – Умань, 2017. – 250 с.

187. Сім'я і дитячий садок : умови та засоби гуманізації взаємин : [метод. матеріали на допомогу прац. дошк. закл.] / Київ. міжрегіон. ін-т удоскон. вчит. ім. Б. Г. Грінченка ; упоряд. О. Л. Кононко. – Київ, 1994. – 88 с.
188. Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу : [монографія] / С. О. Сисоєва. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – 324 с.
189. Сімоненко М. В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт освіти європейського виміру [Електронний ресурс] : стаття. / М. В. Сімоненко // Педагогічні науки – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm.
190. Сковорода Г. С. Повна академічна збірка творів / Г. С. Сковорода / Під ред. проф. Л. В. Ушкалова. – Харків : Майдан, 2010. – 1400 с.
191. Скрипник Н. І. Виховання толерантних взаємостосунків у дітей старшого дошкільного віку : Автореф. дис ... канд. пед. наук. / Н. І. Скрипник. – Умань, 2011. – 23 с.
192. Слостенин В. А. Педагогика Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В. А. Слостенина. – М. : Издательский центр «Академия», 2013. – 576 с.
193. Слюсарева Н. А. Социологическое направление / Н. А. Слюсарева // Лингвистический энциклопедический словарь ; [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская Энциклопедия, 1990. – С. 482 – 483.
194. Соколов В. В. Спиноза / В. В. Соколов. – Изд. 3-е, стереотипное. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 224 с.
195. Солodka А. К. Полікультурне виховання старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів : Автореф. дис ... канд. пед. наук. / А. К. Солodka. – Київ : б. в., 2005. – 20 с.
196. Стрельцова В. Ю. Соціальна адаптація студентів інституту культури і мистецтв до умов відкритого культурно-освітнього середовища : автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.05 – соціальна педагогіка / В. Ю. Стрельцова. – Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2009. – 20 с.
197. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология. / Т. Г. Стефаненко. – М. : Ин-т психологи РАН, «Академический проект», 1999. – 320 с.
198. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.

199. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения : в 3 т. Т. 2 / В. А. Сухомлинский. – Москва : Педагогика, 1980. – 384 с.
200. Сулова Э. К. Патриотическое и интернациональное воспитание в игре / Э. К. Сулова // Воспитание детей в игре. Под ред. Д. Б. Менджерицкой. – М. : Просвещение, 1979. – С. 47–58.
201. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения : в 3 т. Т. 2 / В. А. Сухомлинский. – Москва : Педагогика, 1980. – 384 с.
202. Тайлор Э. Б. Первобытная культура : Пер. с англ. / Э. Б. Тайлор. – М. : Политиздат, 1989. – 573 с.
203. Терещенко В. А. Формування психологічної готовності майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії з учнями: дис. ... канд. психол. наук: 10.00.07 / Терещенко Вікторія Анатоліївна. – Кам'янець-Подільський, 2008. – 237 с.
204. Сухомлинський В. О. Павліська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 4. – К. : Радянська школа, 1976. – С. 7–392.
205. Тарнавська Н. П. Теорія та методика співпраці дошкільного навчального закладу з родинами : навч.-метод. посіб. / Н. П. Тарнавська ; Житом. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 227 с.
206. Тихонравов Ю. В. Философия : [учебное пособие] / Ю. В. Тихонравов. – М. : Инфра-М, 2000. – 269 с.
207. Тлумачний словник української мови: Близько 7000 слів / Уклад. : Д. Г. Гринчишин, В. Л. Карпова, Л. М. Полюга, М. Л. Худаш, У. Я. Єдлінська; за ред. Д. Г. Гринчишина. – 3-є вид., перероб. доповн. – К. : Освіта, 1999. – 300 с.
208. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования / Д. Н. Узнадзе. – М. : Наука, 1966. – 451 с.
209. Умом и сердцем : Мысли о воспитании. – 3-е изд. – М. : Политиздат, 1982. – 383 с.
210. Урбанская О. Н. Воспитателю о работе с семьей : пособие для воспитателя дет. сада / О. Н. Урбанская. – М. : Просвещение, 1973. – 179 с.
211. Ушинский К. Д. Избранные педагогические произведения / К. Д. Ушинский. – М. : Просвещение, 1968. – 557 с.

212. Філоненко М. М. Психологія спілкування. Підручник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
213. Фіцула М. М. Педагогіка : Навчальний посібник / М. М. Фіцула. – К. : Видавничий центр «Академвидав», 2009. – 560 с.
214. Философская энциклопедия / Ильенков Э. В., Давыдова Г. А., Лекторский В. А. – т. 1. – М. : Сов. энциклопедия, 1960. – с. 250.
215. Философский энциклопедический словарь / [ред. кол. С. С. Аверинцев и др.]. – 2-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 840 с.
216. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. — М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
217. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд. – Москва : Политиздат, 1991. – 560 с.
218. Філософський словник /За ред. В. І. Шинкарука. – 2. вид. І доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
219. Філософія як історія філософії : підручник / За заг. ред. Ярошовця В. І. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 648 с.
220. Хакимов Э. Р. Конструирование практики поликультурного образования на основе полипарадигмального подхода // автореферат дисс. на соиск. уч.ст. д.пед.н., по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. Ижевск, 2012. – 50 с.
221. Хакимов Э. Р. Поликультурное образование как фактор формирования конкурентоспособности учащихся / Э. Р. Хакимов // Вектор науки Тольяттинского Государственного Университета. Сер. Педагогика, психология. – 2011. – № 2 (5). – С. 200–204.
222. Хакимов Э. Р. Появление и развитие понятия «Поликультурное образование» в российской педагогике / Э. Р. Хакимов // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия : Педагогика, психология. – 2011. – № 3. – С. 317–320.
223. Харламов И. Ф. Педагогика : учебник для студ. пед. спец. высших учеб. Заведений / Иван Федорович Харламов. – Минск : Университетское изд-во, 2002. – 7-е изд. – 560 с.

224. Хартман О. Ю. Психологічні чинники становлення відповідальності батьків за розвиток дитини дошкільного віку автореф. дис. ... канд. психол. наук : [спец.] 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Ю. Хартман ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2010. – 20 с.
225. Цимбрило С. М. Полікультурне виховання студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого технічного навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Цимбрило Світлана Михайлівна. Дрогобич, 2011. 306 с.
226. Цицерон. Сборник статей / Марк Туллий Цицерон / Отв. ред. Ф. А. Петровский. – М. : Издательство АН СССР, 1958. – 151 с.
227. Шендрик А. И. Теория культуры : Учебное пособие для вузов / А. И. Шендрик. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2002. – 519 с.
228. Шиллер Ф. Письма об эстетическом воспитании человека / Фридрих Шиллер // Собр.соч. : В 7 т. – Т. 6. – М., 1957. – С. 329.
229. Шконда В. В. Культурологічні засади професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців : монографія / В. В. Шконда, А. В. Кальянов / ред. В. В. Шконда. Донецьк : Донбас, 2012. – 261 с.
230. Шлейермахер Ф. Д. Герменевтика / Фридрих Даниэль Шлейермахер. – СПб., «Европейский дом», 2004. – 242 с.
231. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. / Освальд Шпенглер. – М. : Мысль, 1993, Т. 1. – С. 123–188.
232. Шульга Н. В. Міжкультурні комунікації як спосіб подолання етнічного конфлікту. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів «Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід». Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. – С. 243–245.
233. Щуркова Н. Е. Прикладная педагогика воспитания: уч. пос. / Н. Е. Щуркова. – СПб : Питер 2005. – 366 с.
234. Эльконин Д. Б. Детская психология / Д. Б. Эльконин. – М. : Учпедгиз, 1960. – 305 с.
235. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 366 с.

236. Ярошинська О. Витоки дослідження середовища як педагогічного феномену / Олена Ярошинська // Історико-педагогічний альманах. – 2014. – № 1. – С. 37–41.
237. Dervin F. Towards post-intercultural teacher education: analyzing “extreme” intercultural dialogue to reconstruct interculturality / Fred Dervin // *Eurpen Journal of Teacher education*. – 2015. – Issue 1. – Vol. 38. – P P. 71–86.
238. Ghosh R. Redefining multicultural education / R. Ghoch. – Toronto : Harcourt Brace & Company, 1996. – 126 pp.
239. Hinkel Ed. E. Culture in Second Language Teaching and Learning / Ed. E. Hinkel. – Cambridge Applied Linguistics Series. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 250 p.
240. International Dictionary of Education. Vol. 7. – Oxford, 1994. – P. 3963.
241. Kroeber A. L. Culture. A Critical Review of Concept and Definitions / A. L. Kroeber, C. Kluckhohn. – Harvard Univ., 1952. – P. 10–29.
242. Mayo P. Globalization, Postcolonialism and Identity : the Role of Education in the Mediterranean Region / Mayo P. // *Redefining Cultural Identities*. – Culturelink, Zagreb, 2000. – 246 p.
243. Oehler E. Kinder brauchen kinder / Elisabet Oehler // *Bildung und Wissenschaft*. – 1999. – № 4. – С. 2–6.
244. Patterson O. Ethnicity the ory and experience. Context and choice in ethnic allegiance / Patterson O. – Cambridge, MA Harvard University Press, 1975. – 309 p.
245. Thomas A. Psychologie in kulturellen Lernens und Handelns / Thomas A. // *Kulturvergleichende Psychologie. Eine Einführung*. – Göttingen et. al. Hogrefe, 1993. – S. 377–424.
246. White Paper on Intercultural Dialogue. Living Together As Equals in Dignity / Council of Europe. – Strasbourg Cedex, 2008. – 61 p.

РОЗДІЛ 2.
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ІЗ СІМ'ЄЮ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ
ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ
(ШОСТИЙ РІК ЖИТТЯ)

2.1. Стан взаємодії закладів дошкільної освіти і сім'ї у
полікультурному вихованні старших дошкільників у сучасних закладах
дошкільної освіти

Завданнями пошуково-розвідувального експерименту виступили:

- проаналізувати Базовий компонент дошкільної освіти й чинні освітні програми для дітей дошкільного віку, методичні рекомендації МОН України з метою виявлення завдань щодо полікультурного виховання старших дошкільників у взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї;

- з'ясувати обізнаність вихователів старших груп і батьків щодо полікультурного виховання дітей, їхнє ставлення до цієї проблеми, налаштованість на взаємодію у досягненні полікультурної вихованості старших дошкільників.

Насамперед було проаналізовано вимоги нової редакції Базового компонента дошкільної освіти (далі – БКДО) як Державного стандарту дошкільної освіти України, що визначає вимоги суспільства щодо «розвиненості, вихованості, навченості дитини 6 (7) років», а також умови, за яких вони можуть бути реалізовані в сім'ї та закладах дошкільної освіти. У БКДО визначено центром, головним суб'єктом освітнього процесу дитину, оскільки основними засадничими положеннями є: «визнання самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі в розвитку особистості; збереження дитячої субкультури; повага до дитини, врахування індивідуального особистого досвіду дошкільника, створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей,

пріоритет повноцінного проживання дитиною сьогодення у порівнянні з підготовкою до майбутнього етапу життя» [1, с. 4].

Інваріантну частину змісту дошкільної освіти систематизовано за відповідними освітніми лініями. Найбільш повно реалізовано завдання полікультурного виховання у змісті освітньої лінії «Дитина в соціумі», що передбачає «формування у дітей навичок соціально визнаної поведінки, вміння орієнтуватись у світі людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим» Підкреслено роль спілкування з дорослими, організації різних видів спільної діяльності, у тому числі й оцінної в реалізації освітніх завдань. Наголошено, що взаємодія з довколишніми забезпечує дитині умови й можливості успішної соціалізації, що передбачає вміння узгоджувати свої інтереси, бажання, дії з іншими людьми, спочатку близького, а потім і далекого соціального оточення [1, с. 8].

Авторами БКДО, зокрема, А. Богуш, визначено види компетенцій (родинно-побутова та соціально-комунікативна), які є показниками готовності дитини до толерантного ставлення до інших та взаємодії у полікультурному просторі з людьми різного віку (однолітки, дорослі), статі, національності, соціального статусу. До сформованої у дітей старшого дошкільного віку родинно-побутової компетенції автор відносить такі показники:

- «усвідомлює зміст понять «сім'я», «сімейні традиції» (склад, ознаки: спільне проживання, взаємна турбота, любов, доброзичливість, сімейні обов'язки, повага та гідне ставлення до членів сім'ї, збереження сімейних традицій);

- при зустрічі впізнає знайомих, із власної ініціативи чи у відповідь на звернення виявляє готовність і здатність доброзичливо спілкуватися з ними;

- вміє вислухати дорослого, відповісти на запитання, відгукнутися на прохання, пропозицію, виявляє чемність у ставленні до них;

- відкрита для контактів з дорослими людьми різного віку, статі, національності, соціального статусу» [1, с. 12].

Показниками соціально-комунікативної компетенції визначено такі:

- «усвідомлює своє місце в соціальному середовищі; позитивно сприймає себе;
- вміє співпереживати, співчувати, допомагати іншим, обирати відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях;
- здатна входити в контакт з різними за віком, статтю, національністю дітьми, налагоджує з ними активну взаємодію, спілкування;
- розуміє, що дружба – це прояв взаємної довіри, відданості, поваги між людьми. Ініціює дружні стосунки з тими, кому симпатизує, усвідомлює, що дружбою треба дорожити;
- орієнтується в тому, що кожна країна має свою територію, на якій проживають люди з різним кольором шкіри, волоссям, розрізом очей тощо. Вони мають свою культуру, звичаї, мову; розуміє, що всі народи світу прагнуть миру й щасливого життя» [1, с. 13].

Проаналізуємо зміст чинних освітніх програм для дітей дошкільного віку щодо наявності в них завдань полікультурного виховання старших дошкільників у взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Освітня програма «Впевнений старт» розроблена для дітей старшого дошкільного віку і тому представляє для нас особливий інтерес. Метою програми є – «збагачення досвіду взаємодії дитини старшого дошкільного віку з соціальним та природним оточенням через організацію специфічно дитячих видів діяльності, які формують відповідні життєві компетентності та якості психологічної зрілості [25, с. 4]. Проаналізуємо її зміст відповідно до завдань дослідження. Так, у розділі «Пізнавально-дослідницька діяльність», напрям «У світі людей» зміст освітніх завдань передбачає формування уявлення про: «сім'ю та сімейні традиції; значення родинних зв'язків, способи їх підтримки; спільне та відмінне в людях (вік, стать, зовнішність, статура, вага, зріст, колір волосся тощо); інтерес про: інші народи Європи та світу; народи світу та їх культуру; спілкування з іноземцями; мотивацію до: підтримки добрих взаємин з друзями, родичами, знайомими; підтримки взаєморозуміння різних людей (різних за віком, статтю, вагою, кольором шкіри, національністю, віросповіданням тощо)» [25, с. 12–13].

У зазначеній програмі результативним показником вирішення освітніх завдань напряму «У світі людей» є сформовані «повага та доброзичливе ставлення до навколишніх, незалежно від віку, статті, національності; знайомитись та товаришувати / дружити (діяти як друг – разом гратися, допомагати, піклуватися)» [25, с. 13]. Особливо цінним у контексті поставлених у започаткованому дослідженні завдань, є прописані в програмі як результат особистого розвитку такі життєві навички, як-от: «помічає відмінності між людьми та враховує це в побудові відносин; має сформовані комунікативно-мовленнєві навички; вміє презентувати власні та спільні досягнення; виявляє готовність і вміння взаємодіяти з іншими (вміння слухати іншого, миритися, вибачатися, вибачати, не ображатися і не ображати, здатність співчувати, надавати та просити про допомогу)» [25, с. 46]. Цінним в аналізованій програмі є й задекларована в ній необхідність здійснення особистісно-зорієнтованої взаємодії дорослих і дітей.

Програму розвитку дітей дошкільного віку «Я у світі» (нова редакція) створено відповідно до вимог часу та у зв'язку з оновленням БКДО. Програма реалізує ідею дитиноцентризму, орієнтує педагога на визначення пріоритету розвитку дошкільника як особистості. Основи соціальної компетентності дитини закладено в освітній лінії «Дитина у соціумі». Показниками її сформованості визначено такі: «дитина знає свою націю, порівнює українців з дітьми інших національностей, знаходить спільне і відмінне, потребує уточнень і пояснень незрозумілого; орієнтується в тому, що в Україні живуть люди різної етнічної належності, які люблять свою Батьківщину, поважають прапор та герб своєї держава» [28, с. 187]. І хоча в програмі відсутні поняття «полікультурне виховання», «полікультурна вихованість», однією із базових якостей визначено толерантність.

Комплексна програма «Дитина в дошкільні роки» розроблена для дітей всіх вікових груп (від раннього до старшого дошкільного віку), для кожного віку відведено окремий розділ. Розділ «Стежинки у всесвіт» розроблено відповідно до вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку. До

основних шляхів реалізації освітньої лінії «Дитина у соціумі» віднесено етичні бесіди про культуру поведінки, моральні якості і вчинки, життя людей у місті, рідній країні, світі; знайомство з елементами національної культури народів та меншин України: національний одяг, особливості зовнішності, національні казки, музика, танці, іграшки, народні промисли тощо [4, с. 111]. Можемо стверджувати, що зміст програми націлює на вирішення завдань полікультурного виховання дітей, оскільки до показників їхньої соціальної компетенції автори відносять такі: «знає, що у світі живуть різні народи і нації, усі вони прагнуть миру, турбуються про майбутнє своїх дітей, процвітання своєї країни і планети; виказує інтерес і доброзичливість до інших народів світу».

Слід зазначити, що освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина», зорієнтована на формування життєво-активного, гуманістично-спрямованого, патріотичного громадянина демократичного суспільства, який у своїй життєдіяльності буде сповідувати властиві своїй національній культурі, загальнонаціональні та громадянські цінності.

Відмітимо, що розділ «Дитина у соціумі» розкриває зміст роботи з ознайомлення дітей із суспільним довкіллям. У свою чергу, розділ структуровано за напрямками «Предметний світ» та «Соціальний світ». У змісті педагогічної роботи останнього поставлено завдання «розширювати уявлення дітей про державні символи України; ознайомлювати з їх назвами та символічним значенням; давати уявлення про столицю України, розширювати знання про рідне місто» [5, с. 169–170].

Одним із завдань розділу «Музичний калейдоскоп» є формування музичної культури через ознайомлення із творчістю композиторів різних країн і епох, класичною, народною, національною музикою, проте про ознайомлення дітей із національною музикою інших народів і країн не йдеться. Цінним вважаємо той факт, програма містить освітні завдання, що лежать у площині полікультурного виховання, а саме: «дати дітям уявлення, що люди різних національностей можуть проживати на одній території і бути

громадянами однієї держави, всі вони мають підтримувати і поважати країну, у якій вони живуть». Проте, я видно із завдань, програма більше зорієнтована на вирішення завдань національного виховання, на прищеплення шанобливого та толерантного ставлення інших народів до України та її громадян [5, с. 222].

Комплексна освітня програма «Світ дитинства» націлена на формування основ патріотичних почуттів та громадянської свідомості. Проте деякі розділи дотичні проблемам виховання міжкультурного, толерантного ставлення до довколишніх інших національностей. Так, розділ програми «Українська мова як державна» є складником освітньої лінії «Мовлення дитини». Він названий та упорядкований відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти і передбачає вивчення та оволодіння українською мовою як державною на рівні вільного спілкування з дітьми і дорослими, виховання інтересу та позитивного ставлення до української мови у дітей різних національностей, які є громадянами України. Також у розділі зазначається, що потрібно виховувати в дітей вміння бути «привітною і приємною в спілкуванні з однолітками різної національності, кольору шкіри, уподобань, вірувань» [30, с. 16]. У розділі «Предметний світ» одним із завдань є «формувати уявлення: про українське житло, його відмінності від житла людей інших національностей» [30, с. 90]. Зазначимо, основна увага програми зорієнтована на національно-патріотичному вихованні.

Метою комплексної програми розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» є виховання «серця, душі, тіла і розуму, творчої, щасливої в житті людини (дитини)». У розділі «Розвиток і виховання розуму» вказано, що дитина повинна «знати своє ім'я, належність до певної статті, національності, живе в Україні і є її маленьким українцем (українкою), ... усвідомлювати те, що в Україні живуть не лише українці, а й люди інших національностей (білоруси, росіяни, вірмени та інші), з якими треба жити дружно» [18, с. 117]. У розділі «Художньо-естетичний розвиток» одним із завдань є виховання інтересу до різних видів українського мистецтва й мистецтва інших народів світу.

Парціальна програма «Україна – моя Батьківщина» спрямована на виховання національно-патріотичної особистості дитини дошкільного віку, виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення о родин, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мов, національних цінностей українського народу [33]. Проте, програма не обмежена лише національно-патріотичним вихованням дітей дошкільного віку. У завданнях чітко прописано про формування толерантного ставлення до представників інших народів, культур і традицій, до однолітків і дорослих.

Окрім того, зауважимо, що одним із принципів програми виступає принцип національної спрямованості, який передбачає формування «національної свідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу; повагу, толерантність до культур усіх народів, які населяють Україну; здатність зберігати свою національну ідентичність» [33, с. 9]. Увагу привертає принцип полікультурності, який передбачає «інтегрованість української культури у європейський та світовий простір, створення для цього необхідних умов: формування у дітей відкритості, толерантного ставлення до відмінних від національних ідей, цінностей, до культури, мистецтва, вірувань інших народів, здатність диференціювати спільне і відмінне у різних культур, сприймати українську культуру як невід’ємний складник загальнолюдської культури» [33, с. 10]. Наголошується на тому, що дитина повинна знати, що в Україні живуть люди різних національностей, у них є своя мова, культура; їх необхідно ознайомлювати з «особливостями традицій найчисленніших меншин України (росіяни, євреї, білоруси, молдовани, болгар, греки, вірмени, роми) і потрібно вчити з повагою ставитися до людей інших національностей та укладу їхнього життя; залучати їх до спілкування з людьми різних національностей» [33, с. 33].

Зазначимо той факт, що лише в означеній програмі вказано про взаємодію сім’ї і закладу дошкільної освіти в полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку, наголошено на ролі сім’ї в національно-патріотичному вихованні, схарактеризовано його чинники, зазначено, що

сімейне середовище є благодатним для зазначеного виховання. Для батьків запропоновані поради, з поміж яких така: «Розширюйте коло спілкування дитини з дорослими, однолітками, представниками інших національностей». Автори також пропонують батькам обмінюватися досвідом із представниками інших сімей, організовувати спілкування дітей із дорослими з представниками людей інших країн, національних традицій, релігійних переконань, розвивати вміння поводитися тактовно, гідно, толерантно [33, с. 64].

Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом» уміщує наявний досвід українського дошкілля щодо розв'язання проблем таких напрямів розвитку, як-от: соціально-моральний і комунікативно-мовленнєвий і націлена на сучасні запити суспільства, що зазнає динамічних змін, водночас інваріантним є «утвердження в житті дитини загальнолюдських і національних цінностей». [26, с. 4]. Проаналізуємо насамперед другий змістовий напрям програми «Я та інші люди», що має такі освітні завдання:

- «Поглиблювати знання дітей про свою сім'ю, культуру родинних стосунків, правила сімейного етикету;
- розвивати в дітей здатність співпереживати та співчувати іншим;
- формувати усвідомлення того, що батьки – найрідніші люди, які турбуються про дитину;
- ознайомлювати з родинними оберегами;
- формувати в дітей моральні еталони поведінки на основі засвоєння ними норм і правил;
- виховувати доброзичливість, дружні, товариські взаємини з однолітками та іншими людьми;
- розвивати моральні мотиви поведінки, які сприяють налагодженню міжособистісних взаємин із дорослими та однолітками;
- формувати основи морально-вольових якостей особистості дитини: організованості, дисциплінованості, самостійності, відповідальності, наполегливості в досягненні позитивних цілей;

- розвивати вміння орієнтуватися в людських взаєминах, відчувати та усвідомлювати недоброзичливе та добре ставлення до себе, помічати зміни настрою близьких людей;
- вчити передбачати наслідки своїх вчинків (негативні – осуд, позитивні – схвалення дорослого);
- формувати почуття власної гідності, поваги до себе та інших людей;
- формувати усвідомлення необхідності дотримання моральних правил поведінки;
- давати знання про поведінку дітей у дитсадку, на вулиці, в лікарні, крамниці, транспорті. Формувати переконання, що гарна поведінка забезпечує радісне життя, сприяє соціальному здоров'ю;
- формувати здатність до правильного морального вибору» [26, с. 45].

Отже, зорієнтованість програми на виховання соціально-морально компетентної дитячої особистості, якій притаманні толерантність, делікатність, тактовність та інші загальнолюдські чесноти, дозволяє стверджувати про те, що це є першоосновою полікультурної вихованості дітей, хоча таке завдання авторами програми не ставиться.

Цінним для нашого дослідження є визначення автором парціальної програми «Навчання дітей української мови в дошкільних закладах національних спільнот» академіком А. Богуш феномена «полікультурний простір України – це множинність і сукупність усіх етносів, яку складає титульна нація – етнічні українці, а також національні меншини та корінні народи; це сукупність національних культур, у якій культури не зливаються, не втрачають своєї ідентичності, а контактуючи, взаємодіють і взаємозбагачуються» [24, с. 4]. Провідною ідеєю програми є прищеплення дітям дошкільного віку, які виховуються в ЗДО національних спільнот України та етнічних сім'ях, любові до своєї держави, державної української мови, бажання оволодіти нею, інтересу до народних українських традицій, звичаїв, обрядів, усної народної творчості та творчості українських поетів і письменників. Одним із провідних завдань програми, у якій акумульовано зміст національного й полікультурного

виховання, є ознайомлення дітей з Україною (її традиціями, обрядами, звичаями, оберегами, народною творчістю) як багатонаціональною державою, в якій проживають люди різних національностей (українці, росіяни, болгари, євреї, греки, молдовани та ін.). Всі вони живуть дружно, допомагають один одному; всі народи України розмовляють своєю рідною і українською мовами; рідною мовою українського народу є українська мова. Програмою передбачено необхідність виховувати: «патріотичні й інтернаціональні почуття, толерантність і повагу до дітей (людей) різних національностей, які проживають на території України; позитивні толерантні взаємовідносини між дітьми різних національностей, які виховуються в одній групі, культуру спілкування» тощо [24, с. 19].

Отже, проведений аналіз чинних освітніх програм для закладів дошкільної освіти засвідчив, що хоча в них представлено основні складники полікультурного виховання, проте здебільшого в них відсутні поняття «полікультурність», «полікультурне виховання», «полікультурна вихованість».

Щодо взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї, то на вимогу практиків, зважаючи на недостатнє висвітлення реалізації цього завдання в чинних освітніх програмах для закладів дошкільної освіти Міністерством освіти і науки України було надіслано листа від 11.10.2017 року №1/9-546 «Методичні рекомендації щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців». Документ націлює фахівців у галузі дошкільної освіти на організацію партнерської взаємодії з сім'єю, намічає напрями такої співпраці, серед яких вказано: «створення інформаційно-просвітницького простору для батьків та інших членів родини, які беруть участь у вихованні дитини; підвищення фахової майстерності педагогів через ознайомлення з родинним досвідом виховання; сприяння інтеграції родинного виховання в суспільне; заохочення батьків брати активну участь в освітньому процесі; узгодження понять, цінностей, педагогічної позиції, досягнення єдності виховних впливів на дитину в родині та закладі дошкільної освіти; формування у педагогічних працівників та батьків позитивного ставлення до партнерської взаємодії,

спонукання їх до дій і моделей поведінки, орієнтованих на взаєморозуміння та взаємоповагу» [23, с. 30].

Документ містить перелік дієвих засобів, форм і методів здійснення різновекторної роботи з батьками (інформування, обмін досвідом, просвітництво, обмін інформацією тощо). Серед них: індивідуальні / групові бесіди та консультації, диспути, консультативні центри, зустрічі з експертами, міні-лекції, фото-/відео презентації, виставки, стінгазети, колажі, майстер-класи, тренінги, круглі столи, брифінги, інтерактивні ділові ігри, онлайн-спілкування тощо. Засвідчено, що відбір, раціональне, творче використання і поєднання різних засобів, форм і методів роботи (як традиційних, так і інноваційних) має залежати як від освітніх завдань, потенційних можливостей закладу дошкільної освіти, так і від прагнень, запитів і потреб родин вихованців. Урахування зазначених вимог і рекомендацій є засадничим для розроблення методики експериментальної роботи щодо полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Відповідно до другого завдання пошуково-розвідувального етапу експерименту було розроблено анкету для вихователів закладів дошкільної освіти (Додаток А) й проведено анкетування 84 осіб. Із них – 54 студенти 4 курсу факультету дошкільної педагогіки і психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» заочної форми навчання (працюють вихователями в старших групах закладів дошкільної освіти Одеської, Миколаївської, Херсонської і Вінницької областей) і 34 вихователя, які здобули вищу педагогічну освіту в попередні роки.

Метою анкетування було з'ясування ставлення вихователів до проблеми полікультурного виховання старших дошкільників, їхнього бачення ролі в цьому процесі закладу дошкільної освіти і сім'ї, наявного методичного арсеналу щодо забезпечення полікультурної вихованості дітей у взаємодії із родиною [12]. Наведемо його результати.

На перше запитання анкети «Як Ви розумієте поняття «полікультурне виховання?» були отримані такі відповіді:

- це виховання, спрямоване на те, щоб діти любили і поважали різні культури (29,76%);
- ми живемо у країні, у якій мешкають представники різних народів. Для того, щоб вони жили в мирі і злагоді потрібне полікультурне виховання (26,19%);
- означає багатонаціональне виховання (17,86%);
- це інтернаціональне виховання (14,29%);
- немає відповіді (13,1%).

Як свідчать наведені відповіді, лише близько третини опитаних вихователів закладів дошкільної освіти близькі до розуміння сутності феномена «полікультурне виховання», інші ж або взагалі не змогли відповісти на запитання (13,1%), або замість визначення шукали найближчі із відомих термінів-напрямів виховання (32,15%) чи підмінювали запитання, розмірковуючи над тим, для чого воно здійснюється і яким цілям слугує (26,19%).

Друге запитання анкети «Із якого віку необхідно здійснювати полікультурне виховання дошкільників?» теж не було одностайно сприйняте опитуваними. Так, 60,71% вихователів, які взяли участь в анкетуванні відповіли, що з дошкільного віку. 16,67% респондентів вважають, що таке виховання потрібно здійснювати із старшого дошкільного віку. 13,1% опитуваних відповіли, що починати полікультурне виховання потрібно «чим раніше, тим краще» і 9,52% вихователів зауважили, що це справа школи.

Одностайні були вихователі у відповіді на третє запитання анкети «Чи потрібна Вам допомога сім'ї у здійсненні полікультурного виховання?» – 100% опитуваних відповіли, що потрібна. Проте конкретизувати, яка саме допомога потрібна (четверте запитання анкети) змогли не всі. Відповіді розподілились у такий спосіб:

- виготовлення дидактичного матеріалу, костюмів і атрибутів (35,71%);

- потрібна фінансова допомога (28,57%);
- участь у житті групи (21,43%);
- відвідувати батьківські збори (7,14%);
- приходити до вихователя і запитувати, яка йому потрібна допомога (7,14%).

Досить розпливчасті й неконкретні відповіді вихователів свідчать про те, що навряд чи полікультурне виховання є для них першочерговим завданням. Це підтверджують й отримані відповіді на п'яте запитання «Які форми і методи взаємодії ЗДО і сім'ї є, на Вашу думку, дієвими в полікультурному вихованні дошкільників?». Вони були такими:

- батьківські збори (33,33%);
- батьківські куточки (28,57%);
- участь батьків у святах і розвагах (21,43%);
- бесіди і консультації (7,14%);
- відвідування дітей удома (4,76%);
- дні відкритих дверей (4,76%).

Як бачимо із наведених відповідей, вихователі закладів дошкільної освіти запропонували досить традиційний арсенал форм і методів взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї, віддавши перевагу колективним формам взаємодії.

Наступний блок запитань анкети був націлений на з'ясування ступеня обізнаності вихователів із культурними надбаннями свого народу, їхнього ставлення до інших культур, прагнення збагатити свої знання.

На запитання «Чи обізнані Ви з культурою свого народу?» відповіді розподілилися в такий спосіб:

- добре обізнана (26,19%);
- обізнана частково (55,95%);
- не обізнана (17,86%).

Я свідчать наведені вище дані, більшість вихователів засвідчили, що вони частково обізнані з культурою свого народу, добре обізнаними

вважають себе менше третини опитаних. Дуже насторожує той факт, що 17,86% вихователів закладів дошкільної освіти, які взяли участь в анкетуванні визнають себе не обізнаними з культурою свого народу, яка, як відомо є містком до інших культур, до світу.

Наступне запитання анкети було присвячене з'ясуванню того, чи обізнані респонденти із культурою інших народів, які мешкають в Україні або народів світу. Відповіді вихователів дозволили виявити, що:

- добре обізнані зі звичаями і традиціями двох або більше народів – 17,86%;
- деякі звичаї і традиції двох або більше народів знають 22,62% вихователів;
- добре обізнані із звичаями й традиціями щонайменш одного народу – 25%;
- деякі звичаї і традиції щонайменш одного народу знають 29,76% вихователів;
- не знають звичаїв і традицій інших народів 4,76% опитаних.

Передостаннє запитання було спрямоване на з'ясування емоційного ставлення вихователів закладів дошкільної освіти до відмінностей представників інших культур. Виявилось, що позитивно до таких відмінностей ставиться майже половина (47,62%) опитаних. Вважають такі відмінності нормальним явищем 33,33%. Байдуже ставлення виявили 21,43% респондентів. Зізналися, що негативно ставляться до відмінностей представників інших культур 5,95% вихователів. Ще 3,57% не замислювалися над цим фактом.

Останнє запитання анкети було таким: «Чи хотіли б Ви розширити свої уявлення про рідну та інші культури?». Відповіді на нього були такими:

- планую це обов'язково зробити (36,9%);
- хотіла б, якщо буде на це час (28,57%);
- хотіла б, але не маю на це ані часу, ані грошей (17,86%);
- не хотіла б (4,76%);

- не замислювалася над цим (8,33%).

Підсумовуючи отримані дані констатуємо, що більшість вихователів закладів дошкільної освіти, які взяли участь в анкетуванні, визнають важливість полікультурного виховання дошкільників, значущість взаємодії із родиною в цьому процесі, вони деякою мірою обізнані із рідною та деякими іншими культурами, проте потребують розширення уявлень щодо цього, їм бракує як націленості на вирішення завдань полікультурного виховання, так і методичного арсеналу щодо забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку у взаємодії із сім'єю [16].

Подальшим напрямом експериментальної роботи було анкетування батьків дітей старшого дошкільного віку. Задля цього було розроблено спеціальну анкету (див. Додаток Б). В анкетуванні взяли участь 205 батьків дітей старшого дошкільного віку.

За перше запитання анкети «Чи вважаєте Ви за потрібне співпрацювати із вихователями щодо виховання Вашої дитини?» переважна більшість батьків відповіла позитивно (83,33%), визнали, що не замислювалися над цим 11,9% респондентів і лише 4,76% негативно поставилися до цього.

Дещо складнішим виявилось друге запитання – «У чому виявляється така співпраця?». На це запитання відповіді батьків розподілились у такий спосіб:

- завжди раджуся з вихователем (5,95%);
- ходжу на батьківські збори (11,9%);
- запитую у вихователя, як поводи́ла себе моя дитина (23,81%);
- коли вихователь розповідає, що моя дитина чогось накоїла, наказую її (21,43%);
- завжди кажу, що потрібно слухатися вихователя (14,29%);
- виконую всі доручення вихователя (10,71%);
- не знаю (11,9%).

На третє запитання анкети «Чи потрібно Вашій дитині бути полікультурно вихованою?» були отримані такі відповіді:

- потрібно (55,95%);
- вона ще маленька (21,43%);
- не потрібно (11,9%);
- не знаю, що це таке (10,71%).

Найскладнішим для батьків виявилось четверте запитання анкети «Що Ви вкладаєте у зміст поняття «полікультурна вихованість?». Були отримані такі відповіді:

- це означає бути чемною і ввічливою (14,29%);
- не ображати людей (35,71%);
- не сміятися, якщо людина інша (17,86%);
- поважати всіх людей (14,29%);
- не знаю (17,86%).

Передостаннє запитання анкети «Чи пояснюєте Ви своїй дитині, як саме потрібно спілкуватись із представниками своєї та інших культур?» відповіді батьків виявилися такими:

- завжди пояснюю (14,29%);
- пояснюю, коли є час (45,24%);
- у мене немає на це часу (26,19%);
- вихователі пояснять краще (13,1%);
- не пояснюю (2,38%).

Останнє запитання анкети пропонувало батькам уточнити, як саме вони пояснюють своїй дитині, як потрібно спілкуватись із представниками своєї та інших культур. Не відповіли на це запитання 41,67% батьків (це ті, які негативно поставилися до такого завдання). Інші батьки запропонували такі методи:

- пояснюю, як потрібно поводитися (22,62%);
- читаю книжки (20,24%);
- виховую своїм прикладом (17,86%);
- роблю зауваження (21,43%);
- наказую (17,86%) [9].

Отже, проведене анкетування засвідчило, що більшість батьків не вважають полікультурну вихованість важливою особистісною якістю, вони здебільшого пасивні у співпраці із закладом дошкільної освіти щодо виховання своїх дітей, не мають належних педагогічних знань, лише п'ята частина опитуваних здатна здійснювати полікультурне виховання дітей на власному прикладі.

2.2. Критеріальний підхід до діагностики взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників

Метою констатувального етапу експерименту було з'ясування рівнів полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

В експерименті взяли участь групи дітей, які виховувались у ПЗ «Заклад дошкільної освіти ясла-садок «Чорноморський 1», ТОВ «Дошкільний навчальний заклад ясла-садок «Чорноморський» (м. Одеса), ЗДО № 2 «Золотий ключик» с. Зоря, Саратського району Одеської області, ЗДО «Міжнародний дитячий садок «Меридіан» (м. Київ), групи (експериментальна – 66 дітей старшого дошкільного віку, контрольна – 65 старших дошкільників) працювали в однакових організаційних умовах.

На констатувальному етапі відповідно до компонентів полікультурної вихованості (аксіологічний, когнітивний, інтерактивний) було визначено критерії і показники зазначеного феномена.

Критеріями оцінювання визначених компонентів полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку із відповідними показниками обрано: ціннісно-емоційний (позитивне емоційне ставлення до представників різних етнічних груп і релігій, інтерес до культурних цінностей рідного та інших народів, визнання цінності своєї та інших культур), пізнавально-інформаційний (обізнаність із правилами поведінки в полікультурному соціумі, поінформованість про явища полікультурного змісту, національно-культурна ідентифікація), діяльнісно-поведінковий (уміння будувати безконфліктні стосунки із представниками рідної та інших культур, уміння за

зовнішніми ознаками визначати емоційний стан інших людей, відповідність поведінки дітей загальноприйнятим еталонам) [10].

У таблиці 2.1 представлено мануал методик для діагностики полікультурної вихованості відповідно до зазначених компонентів, критеріїв, показників.

Таблиця 2.1

Компоненти, критерії, показники та методики діагностики рівнів полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку

Компоненти	Критерії	Показники	Методики
Аксіологічний	Ціннісно-емоційний	позитивно емоційне ставлення до представників різних етнічних груп і релігій	гра «Король»
		інтерес до культурних цінностей рідного та інших народів	завдання «Подорож світом»
		визнання цінності своєї та інших культур	індивідуальна бесіда за сюжетними картинками
Когнітивний	Пізнавально-інформаційний	обізнаність із правилами поведінки в соціумі	гра «Оціни вчинок»
		поінформованість про явища полікультурного змісту	завдання «Ми – люди Землі»
		національно-культурна ідентифікація	індивідуальна бесіда
Інтерактивний	Діяльнісно-поведінковий	уміння будувати безконфліктні стосунки з представниками рідної та інших культур	спільне завдання «Розмалюй рукавицю»
		уміння за зовнішніми ознаками визначати емоційний стан інших людей	завдання «Відображення почуттів», піктограми
		відповідність поведінки загальноприйнятим нормам	ситуації морального змісту

Опишемо більш докладно розроблені й дібрані діагностувальні завдання.

Аксіологічний критерій

Показник: позитивне емоційне ставлення до представників різних етнічних груп і релігій.

Завдання: гра «Король»

Мета: визначення особливостей емоційного ставлення до представників різних етнічних груп і релігій.

Матеріали: картинки із зображенням людей різних рас і релігій, картонна корона.

Процедура виконання. Дитині пропонується увійти в образ короля (надіти корону). Як правитель дошкільник визначає жителів його майбутнього королівства, яких обирає із запропонованих карток із зображенням людей як представників різних рас і релігій. Якщо залишаються не вибрані картки, то ставиться запитання: «Поясни, чому ці люди не стали жителями твого королівства?» І якщо всі обрані, то дошкільнику пропонують відповісти на такі запитання: «Чому ти вибрав всіх?», «Чим тобі вони сподобалися?».

Оцінювання:

- достатній рівень – дитина обирає всіх претендентів як мешканців свого королівства, незалежно від їхніх особливостей (колір шкіри, специфічний одяг тощо);

- задовільний рівень – дитина обирає більшість претендентів як мешканців свого королівства, проте один або два персонажа залишаються за межами її вибору;

- низький рівень – дитина обирає мешканцями свого королівства лише людей своєї раси, національності, культури.

Показник: визнання цінності своєї та інших культур.

Завдання: індивідуальна бесіда за сюжетними картинками

Мета: виявлення наявності визнання цінності своєї та інших культур.

Матеріал: теки із краєвидами, пам'ятними місцями України (національні іграшки, вишиванки, витинанки, вироби побутового вжитку, декоративні (шкатулки, писанки, тарелі, намиста, паски, гаманці тощо) народних майстрів) та інших країн (Туреччини, Китаю, Росії, Білорусі, Болгарії, В'єтнаму).

Процедура виконання. Дитині пропонується представити себе мандрівником, який може познайомитися із різними країнами, культурою цих країн і людьми, які живуть у них.

Оцінювання:

- достатній рівень – дитина залюбки розглядає як теку, у якій зібрано культурні надбання рідного народу, так і інші теки, задає запитання, обличчя виражає радість і задоволення;

- задовільний рівень – дитина впізнає представників свого народу, упізнає його національні символи, іграшки, характерні будівлі тощо, розглядає й інші теки, але швидко втрачає до них інтерес без додаткового стимулювання інтересу з боку дорослого;

- низький рівень – дитина мимохідь переглядає теки, швидко втрачає інтерес до них.

Когнітивний критерій

Показник: обізнаність із правилами поведінки в соціумі.

Завдання: гра «Оціни вчинок»

Мета: визначення рівня обізнаності старших дошкільників із загальноприйнятими правилами поведінки в соціумі.

Процедура виконання. Дитині пропонувалося розглянути три сюжетні картинки (використовували дидактичний матеріал настільно-друкованої гри «Оціни вчинок») й схарактеризувати ситуацію, подану на малюнку, визначивши, дії якої дитини сподобалися й чому.

Оцінювання:

- достатній рівень – дитина правильно розуміє моральний зміст усіх ситуацій, оцінює їх персонажів, мотивуючи свій вибір відповідно до загальноприйнятих правил поведінки в соціумі;

- задовільний рівень – дитина правильно інтерпретує моральний зміст більше, одної - двох ситуацій, за допомогою дорослого пояснює свій вибір;

- низький рівень – дитина без допомоги дорослого не розуміє моральний зміст запропонованих ситуацій, не може пояснити свій вибір.

Показник: поінформованість про явища полікультурного змісту.

Завдання: «Ми – люди Землі»

Мета: визначення рівня поінформованості старших дошкільників про явища полікультурного змісту.

Процедура виконання. Дитині демонстрували фото ляльок, одягнутих у національне вбрання різних народів (Додаток В), повідомлялося про те, що всі вони сьогодні гості нашого дитячого садка і пропонувалося впізнати, звідки вони до нас приїхали.

Оцінювання:

- достатній рівень – дитина впізнає більше, ніж три національності гостей;

- задовільний рівень – дитина правильно ідентифікує від одного до трьох представників різних народів;

- низький рівень – дитина без допомоги дорослого не може правильно ідентифікувати представників різних народів, запропонованих для впізнання.

Показник: національно-культурна ідентифікація.

Завдання: індивідуальна бесіда

Мета: визначення рівнів усвідомлення дитиною своєї національної приналежності.

Процедура виконання. Дитині без попередніх пояснень і прикладів пропонувалося продовжити твердження-запитання: Моя Батьківщина це – ? Моєю рідною мовою є? Я знаю такі національні символи ...Отже я – син (донька) народу (назви якого).

Оцінювання:

- достатній рівень – дитина відповідає на всі запитання, ідентифікуючи себе із представниками певного народу, вважає себе громадянином України;

- задовільний рівень – відповідає за допомогою дорослого на деякі із запитань, проте не характеризує себе щодо своєї національно-культурної приналежності;
- низький рівень – дитина не відповідає на запитання, або її відповіді не стосуються сутності запитань [11].

Інтерактивний критерій

Показник: уміння будувати безконфліктні стосунки з представниками рідної та інших культур.

Завдання: «Розмалуй рукавицю» (модифікований варіант методики Г. Цукерман) [35].

Мета: визначення рівнів сформованості вмінь будувати безконфліктні стосунки з представниками рідної та інших культур.

Процедура виконання. Вихователь пояснював, що зараз потрібно буде розфарбувати рукавички. Для цього необхідно обрати собі пару – кожна дитина розфарбовує по одній рукавичці з пари за зразком. Дорослий нагадує, що обидві рукавички мають бути однаковими. На кожному парі дітей передбачено один набір кольорових олівців, що вимагало від дітей уміння бути ввічливими, доброзичливими, домовлятися, позичати один в одного той чи той олівець, чекати, поки товариш домалює.

Оцінювання:

- достатній рівень – дитина обирає собі пару незалежно від того, якої національності, віросповідання належить її товариш, під час виконання завдання цікавиться діями партнера, доброзичливо ставиться до нього, ввічливо позичає олівці та дозволяє брати свої;

- задовільний рівень – дитина обирає собі в парі представника свого народу, цікавиться його діями, позичає олівці, якщо сама ними не малює;

- низький рівень – дитина без допомоги дорослого не може обрати собі партнера по малюванню, не цікавиться його діями під час виконання завдання, не позичає олівців, не дозволяє брати свої, намагаючись уникнути спілкування.

Показник: уміння за зовнішніми ознаками визначати емоційний стан інших людей.

Завдання: «Відображення почуттів»

Мета: визначення рівнів сформованості вмінь за зовнішніми ознаками визначати емоційний стан інших людей.

Матеріали: піктограми

Процедура виконання. Дитині пропонують розглянути п'ять піктограм із зображенням різних емоцій (радість, смуток, гнів, здивування, страх). Після розгляду дитині пропонувалося відповісти на такі запитання: «Як ти думаєш, який настрій у цієї дитини?», «Що трапилося з нею?», «Що вона відчуває?», «Чому ти так думаєш?».

Оцінювання:

- достатній рівень – дитина правильно називає емоційні стани на всіх п'ятьох піктограмах, адекватно мотивуючи свою думку;
- задовільний рівень – дитина правильно інтерпретує не менше, ніж три піктограми, мотивує свою думку за умови навідних запитань дорослого;
- низький рівень – дитина без допомоги дорослого не може адекватно інтерпретувати більше, ніж одну піктограму, невзможі пояснити свою думку.

Показник: відповідність поведінки загальноприйнятим нормам [15].

Завдання: ситуації морального змісту [31]

Мета: визначення особливостей реальної поведінки дітей щодо її відповідності загальноприйнятим нормам.

Матеріал: 10 картинок із зображеннями хлопчиків і дівчаток різних національностей.

Процедура виконання:

1. Реальна ситуація «Чаювання»

До дітей у групу завітала дитина з іншої країни. Вихователь: діти, у нас гості. Як ми будемо зустрічати гостей?

2. Ігрова ситуація «Пригости цукеркою» (Е. Сулова в модифікації К. Романюк [29])

Дитині демонструють картинки із зображеннями хлопчиків і дівчаток різних національностей, знайомили з кожним дитину: «Познайомся, ось українські діти – Оленка та Грицько, азербайджанці – Аміна та Ісмаїл, китайці – До Мінг та Вен Лінг...». Далі було запропоновано уважно розглянути їхні національні костюми. Далі увагу дитини привертали до цукерок, що лежать у вазі й запитували: «Ось цукерки, ти можеш їх покуштувати сам (сама), а можна погостувати наших гостей. Кого ти хочеш пригостити? А чому саме їх?».

3. Вербальна ситуація «Сестрички» (Е. Сулова в модифікації К. Романюк [29])

Дитині пропонували послухати розповідь: «Одного разу вранці, коли діти снідали, двері групи відкрилися і увійшла завідувача дитячим садком із двома смаглявими дівчатами, мало схожими на тих, що сиділи за столами. Одна з них тихо промовила якісь незрозумілі слова (виявляється вона привіталася по-татарськи), інша з цікавістю розглядала дітей. Тетяна Петрівна сказала, що сестричок звать Зуля і Ася. Нещодавно вони приїхали із Татарстану, і тепер будуть ходити в наш дитячий садок. А далі ось що сталося... Так що ж сталося потім?» [29, с. 78].

Оцінювання:

- достатній рівень – дитина в усіх трьох ситуаціях поводить себе відповідно до загальноприйнятих норм (доброзичливо вітає гостей, позитивно налаштована, показує їм групу, запрошує до гри, ділиться цукерками незалежно від національної приналежності;
- задовільний рівень – дитина радо зустрічає гостей, проте неохоче ділиться цукерками, швидко втрачає інтерес, не запрошує до гри, ставлення до представників інших народів нейтрально-байдуже;
- низький рівень – дитина виказує нейтральне або негативне ставлення до гостей, вітається після нагадування дорослого або інших дітей, не

приділяє уваги гостям, не ділиться солодощами або після додаткового спонукання неохоче ділиться із представниками свого народу.

Описаний вище мануал діагностувальних методик дібрано так, щоб отримати дані за всіма критеріями (ціннісно-емоційний, пізнавально-інформаційний, діяльнісно-поведінковий) і показниками аксіологічного, когнітивного й інтерактивного компонентів полікультурної вихованості старших дошкільників.

Значення кожного із компонентів полікультурної вихованості здобувалось обчисленням середнього арифметичного за трьома відповідними показниками за формулою:

$$K_i = \frac{\sum_{i=1}^n \Pi_i}{n}, \text{ де}$$

K_i – компонент полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку (аксіологічний, когнітивний, інтерактивний);

Π_i – значення певного показника відповідного компонента;

n – кількість показників для відповідного компонента.

Оскільки феномен «полікультурна вихованість дитини старшого дошкільного віку» має рівневий характер, зумовлений ступенем сформованості її компонентів, середні значення даних, отримані за кожним компонентом, було використано для розрахунку загального коефіцієнта полікультурної вихованості за формулою [22]:

$$K_{пв} = \frac{K_k + K_{до} + K_{цм} + K_{ро}}{3}, \text{ де}$$

$K_{пв}$ – загальний коефіцієнт полікультурної вихованості,

K_k – коефіцієнт когнітивного компонента,

K_a – коефіцієнт аксіологічного компонента,

K_i – коефіцієнт інтерактивного компонента.

Отримані результати інтерпретуємо за прийнятою шкалою:

від 0 до 0,66 – низький рівень;

від 0,67 до 1,33 – задовільний;

від 1,34 до 2 – достатній.

Схарактеризуємо отримані відповідно до описаної вище діагностувальної методики результати.

Кількісні результати полікультурної вихованості за аксіологічним компонентом (ціннісно-емоційний критерій) подано в табл. 2.2. Як бачимо з табл. 2.3., за першим показником аксіологічного компонента – позитивно емоційне ставлення до представників різних етнічних груп і релігій, з достатнім рівнем в експериментальній групі було виявлено 20,93%, в контрольній – 21,09% старших дошкільників. Задовільний рівень цього показника визначено в 42,64% дітей експериментальної й у 42,97% – контрольної груп; низький – відповідно у 36,43% і 35,94% дітей старшого дошкільного віку

Таблиця 2.2

Рівні полікультурної вихованості за показниками аксіологічного компонента за ціннісно-мотиваційним критерієм (у %)

Показники	Рівні					
	Контрольна група			Експериментальна група		
	Н	З	Д	Н	З	Д
1	35,94	42,97	21,09	36,43	42,64	20,93
2	29,69	42,97	27,34	30,23	42,64	27,13
3	60,94	39,06	-	60,47	39,53	-
Загальний рівень	45,31	37,50	17,19	48,06	34,11	17,83

За результатами діагностування полікультурної вихованості за другим показником аксіологічного компонента – інтерес до культурних цінностей рідного та інших народів, як бачимо з табл. 4.3., достатній рівень було зафіксовано у 27,13% дітей експериментальної та у 27,34% – контрольної груп; задовільний – у 42,64% респондентів експериментальної і 42,97% – контрольної груп; низький – у 30,23% і 29,69% відповідно дітей старшого дошкільного віку експериментальної і контрольної груп.

Достатній рівень полікультурної вихованості за третім показником аксіологічного компонента – визнання цінності своєї та інших культур, не було зафіксовано в жодного магістранта. Задовільний рівень за означеним показником аксіологічного компонента виявлено у 39,53 старших дошкільників експериментальної й у 39,06% – контрольної груп. Найбільша кількість респондентів виявилася на низькому рівні – 60,47% в експериментальній та 60,94% – у контрольній групах.

Щодо загального рівня полікультурної вихованості за аксіологічним компонентом, то на достатньому рівні перебувало 17,83% і 17,19% дітей експериментальної і контрольної груп; на задовільному – відповідно 34,11% і 37,50%; низькому – 48,06% дітей старшого дошкільного віку експериментальної та 45,31% – контрольної груп.

Результати дослідження рівнів полікультурної вихованості за когнітивним компонентом подано в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Рівні полікультурної вихованості за когнітивним компонентом (у %)

Показники	Рівні					
	Контрольна група			Експериментальна група		
	Н	З	Д	Н	З	Д
1	30,47	48,44	21,09	31,01	48,06	20,93
2	69,53	30,47	-	69,77	30,23	-
3	78,13	20,31	1,56	78,29	20,16	1,55
Загальний рівень	53,13	46,88	-	53,49%	46,51%	-

Як бачимо із табл. 2.3, достатній рівень полікультурної вихованості за першим показником когнітивного компонента – обізнаність із правилами поведінки в соціумі було виявлено у 20,93% старших дошкільників експериментальної і 21,09% контрольної груп. Задовільний рівень виявили 48,44% дітей експериментальної і 48,06% – контрольної груп; низький – 31,01% вихованців експериментальної та 30,47% – контрольної груп.

Достатній рівень полікультурної вихованості за другим показником когнітивного компонента – поінформованість про явища полікультурного змісту, не було зафіксовано; задовільний – діагностовано у 30,23% старших дошкільників експериментальної та в 30,47% – контрольної груп; низький рівень продемонстрували більшість дітей експериментальної і контрольної груп – відповідно 69,77% та 69,53%. Отже, отримані результати виявили домінування низького рівня сформованості уявлень дітей старшого дошкільного віку про національну культуру інших народів, що переконливо засвідчує необхідність посилення уваги щодо їх подальшого формування.

Достатній рівень полікультурної вихованості за третім показником досліджуваного компонента – національно-культурна ідентифікація, засвідчили лише 1,55% і 1,56% дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп. Задовільний рівень зафіксовано у 20,16% дітей експериментальної і у 20,31% – контрольної груп. На жаль, найбільша кількість респондентів перебували на низькому рівні прояву полікультурної вихованості за означеним показником: 78,29% – в експериментальній і 78,13% – у контрольній групах.

Узагальнення даних за всіма показниками когнітивного компонента засвідчило, що на достатньому рівні не було жодного респондента. Середній рівень полікультурної вихованості за когнітивним компонентом був у 46,51% старших дошкільників експериментальної і в 46,88% – контрольної груп. Більшість дітей обох груп перебували на низькому рівні: 46,51% – в експериментальній і 53,13% – у контрольній групах.

Кількісні результати полікультурної вихованості за інтерактивним компонентом (діяльнісно-поведінковий критерій) подано в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Рівні полікультурної вихованості за інтерактивним компонентом (у %)

Показники	Рівні					
	Контрольна група			Експериментальна група		
	Н	З	Д	Н	З	Д
1	53,90	42,97	3,13	53,49	43,41	3,10
2	49,22	44,53	6,25	48,84	44,96	6,20
3	37,50	42,97	19,53	37,21	42,64	20,15
Загальний рівень	49,21	47,66	3,13	50,39	48,06	1,55

За даними табл. 2.4, достатній рівень полікультурної вихованості за першим показником інтерактивного компонента (уміння будувати безконфліктні стосунки з представниками рідної та інших культур), продемонстрували 3,10% дітей експериментальної і 3,13% – контрольної груп. На задовільному рівні було 43,41% і 42,97% вихованців експериментальної і контрольної груп; низькому – 53,49% і 53,90%.

За другим показником полікультурної вихованості «уміння за зовнішніми ознаками визначати емоційний стан інших людей» лише 6,20% (експериментальна група) і 6,25% (контрольна група) дітей старшого дошкільного віку виявили достатній рівень; 44,96% і 44,53% – задовільний та 48,84% і 49,21% – низький.

Як бачимо із табл. 2.4, результати полікультурної вихованості за показником «відповідність поведінки загальноприйнятим нормам» засвідчили на достатньому рівні 20,15% старших дошкільників експериментальної та 19,53% – контрольної груп; задовільний – відповідно 42,64% і 42,97%; низький – 37,21% (експериментальна група) та 37,50% (контрольна група).

Отже, за другим показником результати оцінювання полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку виявилися кращими за

попередні, але нижчими, ніж за третім показником «відповідність поведінки загальноприйнятим нормам».

Як засвідчує табл. 2.4, достатній рівень полікультурної за інтерактивним компонентом (діяльнісно-поведінковий критерій) діагностовано в 1,55% старших дошкільників експериментальної і в 3,13% – контрольної груп; задовільний – у 48,06% та 47,66%; низький – у 50,39% і 49,22% відповідно.

Результати поосібного діагностування дітей старшого дошкільного віку подано в додатку Г (експериментальна група) і додатку Д (контрольна група).

Вважаємо за потрібне здійснити не лише кількісну, а й якісну характеристику загальних рівнів полікультурної вихованості старших дошкільників, задля чого дамо таку характеристику рівнів, що описує специфіку проявів і взаємозв'язків аксіологічного, когнітивного й інтерактивного компонентів за відповідними критеріями.

Достатній рівень полікультурної вихованості властивий старшим дошкільниками, у яких наявні певні знання щодо правил поведінки в полікультурному соціумі, вони поінформовані про явища полікультурного змісту, мають уявлення про національну культуру інших народів, добре усвідомлюють свою національну приналежність. Для дітей старшого дошкільного віку цього рівня полікультурної вихованості притаманне позитивне емоційне ставлення до представників різних етнічних груп і релігій, наявний стійкий інтерес до культурних цінностей свого та інших народів, характерне визнання цінності рідної та інших культур. У них сформовані вміння будувати безконфліктні стосунки із представниками рідної та інших культур, вони в змозі за зовнішніми ознаками визначати емоційний стан довколишніх, їхня поведінка відповідає загальноприйнятим нормам.

Задовільний рівень полікультурної вихованості характерний дітям старшого дошкільного віку, у яких наявні окремі знання щодо правил поведінки в полікультурному соціумі, вони мають фрагментарні уявлення про національну культуру інших народів, здатні ідентифікувати себе із певною національною спільнотою, проте потребують заохочення у вивченні

народних традицій, звичаїв, обрядів. Для дітей цього рівня властиве вибіркоче емоційне позитивне ставлення до представників різних етнічних груп і релігій, вони за умови заохочення із боку дорослих виявляють інтерес до культурних цінностей свого та інших народів, водночас визнання цінності рідної та інших культур виявляється епізодично. Старші дошкільники цього рівня полікультурної вихованості лише подекуди виявляють вміння будувати безконфліктні стосунки із представниками рідної та інших культур, визначаючи за зовнішніми ознаками емоційний стан довколишніх часто помиляються, їхня поведінка щодо її відповідності загальноприйнятим нормам залежить від зовнішніх чинників.

Низький рівень полікультурної вихованості притаманний старшим дошкільниками, у яких відсутні знання щодо правил поведінки в полікультурному соціумі, виявляють незначний обсяг уявлень про національну культуру інших народів, не здатні ідентифікувати себе із певною національною спільнотою, або виявляють усвідомлення своєї національної приналежності після певної допомоги дорослого. Для дітей старшого дошкільного віку цього рівня полікультурної вихованості властиве здебільшого негативне або нейтральне емоційне ставлення до представників різних етнічних груп і релігій, вони не виявляють інтерес до культурних цінностей свого та інших народів, не розуміють цінності рідної та інших культур. Діти старшого дошкільного віку цього рівня полікультурної вихованості не вміють будувати безконфліктні стосунки із представниками рідної та інших культур, або такі вміння виявляються епізодично й вибірково, здебільшого помиляються при визначенні за зовнішніми ознаками емоційного стану довколишніх, переважає небажання або нездатність додержуватись у поведінці загальноприйнятих еталонів.

У табл. 2.5 подано результати констатувального етапу педагогічного експерименту щодо визначення загальних рівнів полікультурної вихованості старших дошкільників.

Таблиця 2.5

**Загальні рівні полікультурної вихованості старших дошкільників
(констатувальний зріз)**

Загальні рівні полікультурної вихованості	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абс.	%	Абс.	%
Достатній	3	4,62	2	3,12
Задовільний	25	38,46	30	46,88
Низький	37	56,92	32	50%

Згідно із табл. 2.5., полікультурна вихованість на достатньому рівні була лише у трьох (4,62%) дітей старшого дошкільного віку експериментальної і двох (3,12%) – контрольної груп.

Кількість дітей, які засвідчили задовільний рівень полікультурної вихованості, коливалася від 25 осіб (38,46%) – в експериментальній групі до 30 осіб (46,88%) – у контрольній. У вихованців як експериментальної, так і контрольної груп зафіксовано переважно низький рівень полікультурної вихованості. Зокрема, в експериментальній групі його виявлено у 37 старших дошкільників (56,92%), а в контрольній – у 32 осіб (50%).

Подані в табл. 2.5 результати констатувального етапу педагогічного експерименту демонструють, що діти старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп засвідчили майже однакові результати. Оскільки ці групи були сформовані довільно, потрібно було статистично довести припущення про те, що вони належать до однієї генеральної сукупності, а різниця щодо полікультурної вихованості дітей, які входять до їх складу, не є статистично значущою.

Отже, наступним завданням констатувального етапу педагогічного експерименту була перевірка статистичної гіпотези про однорідність контрольної й експериментальної вибірок. Вона реалізована на основі непараметричного методу (медіанний критерій), оскільки отримані експериментальні дані не підпорядковуються нормальному закону розподілу. Зазначимо також, що контрольна й експериментальна вибірки мають майже однаковий розмір: 65 і 66 респондентів відповідно. Перевірка полягала у виокремленні відмінності центральної тенденції вибірок, одночасно показником виступила медіана значень рівня полікультурної вихованості в кожній із вибірок (контрольна група, експериментальна група) (Додаток Е).

Розрахунки показали, що для результатів діагностування полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку експериментальної і контрольної груп на констатувальному етапі дослідження значення медіанного критерію – $T_{\text{набл}}=0,2538$. З огляду на те, що $T_{\text{крит}}=3,841$, статистична гіпотеза H_0 приймається на рівні значущості $\alpha=0,05$. Отож, різниця між результатами діагностування полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку експериментальної і контрольної груп не є статистично вагомою, що дозволяє їх розглядати як єдину сукупність.

Таким чином, результати констатувального експерименту свідчать про те, що за відсутності спеціально організованого процесу полікультурного виховання старших дошкільників у взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї, діти засвідчують недостатню полікультурну вихованість як за аксіологічним, когнітивним, так і за інтерактивним компонентами, що виявляється в перевазі кількості старших дошкільників із задовільним рівнем полікультурної вихованості і практичній відсутності дітей із достатнім рівнем. Зміна ситуації, що склалася, вимагає реалізації експериментальної методики взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

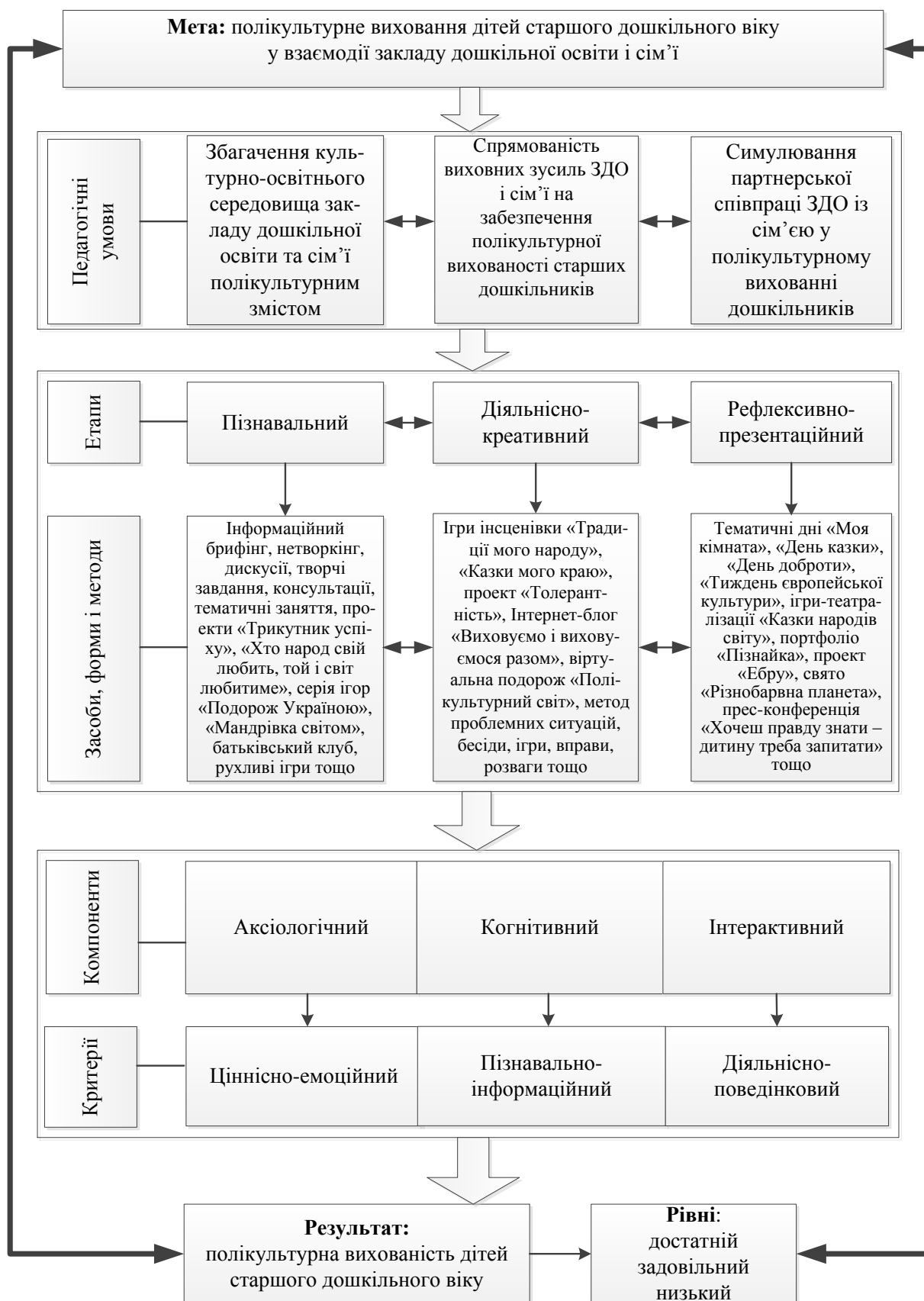
2.3. Модель та експериментальна методика організації взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників

Результати теоретичного аналізу наукового фонду із досліджуваної проблеми, здійсненого в першому розділі, дані, отримані під час констатувального етапу експерименту, дали підстави для розроблення моделі й експериментальної методики організації взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні старших дошкільників.

Застосування в дослідженні методу моделювання зумовлене його функціями й можливостями як теоретичного способу «відображення форми існування, будови, складу і структури функціонування або розвитку педагогічного об'єкта через визначення його компонентного складу і внутрішніх зв'язків, що забезпечують можливість якісного та кількісного аналізу динаміки змін досліджуваного педагогічного явища» [2, с. 496].

Результатом моделювання є створення моделі, Модель – (від лат. «modulus» – міра, зразок) – це «штучно створений об'єкт у вигляді схеми, таблиці, креслення тощо, який має бути аналогічним досліджуваному об'єкту, відображає і відтворює структуру, властивості, взаємозв'язки та відношення між елементами досліджуваного об'єкта» [17, с. 193]; «типізоване відображення явища, результат абстрактного узагальнення практичного досвіду, співвіднесення теоретичних уявлень про об'єкт і емпіричних знань про нього» [27, с. 104]. Отже створення моделі уможлиблює оптимізувати отримання інформації про предмет, що досліджується, тобто є пізнавальним засобом, у той же час виступає і способом пояснення явища, що досліджується.

Розроблена модель взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку розкриває мету, етапи, педагогічні умови, форми, методи і засоби їх реалізації, компоненти, критерії і кінцевий результат, яким вважали полікультурну вихованість старших дошкільників (див рис. 2.1).

Рис. Модель взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку

Відповідно до розробленої моделі процес взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку здійснено за трьома етапами: пізнавальним, діяльнісно-креативним, рефлексивно-презентаційним, під час яких відбувалося комплексне впровадження визначених педагогічних умов завдяки застосуванню сукупності спеціально дібраних і розроблених форм, методів і засобів задля досягнення запланованого результату – полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

На пізнавальному етапі діти разом із батьками розширювали уявлення про розмаїття полікультурного світу, свою Батьківщину, її культуру, культуру і традиції інших народів, поглиблювали знання про національне коріння своєї родини, її традиції, ознайомлювалися з еталонами поведінки в полікультурному соціумі, способи гуманістично спрямованої комунікації в ньому.

Наскрізною формою роботи впродовж усіх трьох етапів виступив постійно дієвий батьківський клуб «Ми всі різні, але ми разом» з метою педагогічної підтримки батьків у полікультурному вихованні старших дошкільників, сприяння взаємодії закладу дошкільної освіти, батьків і дітей у досягненні старшими дошкільниками полікультурної вихованості, взаємозбагачення досвіду полікультурного виховання в умовах ЗДО і сім'ї. У межах роботи клубу проведено інформаційний брифінг «Полікультурне виховання – що це і навіщо?», дискусію «Полікультурне виховання старших дошкільників – ще рано, чи вже запізно?», консультацію «Як збагатити культурно-освітнє середовище сім'ї полікультурним змістом». Застосування нетворкінгу дозволило використовуючи інтернет-ресурси, надавати батькам швидку й оперативну педагогічну підтримку, обмінюватись інформацією, у режимі реального часу реагувати на запити й потреби сім'ї щодо полікультурного виховання старших дошкільників, залучати батьків до освітньо-виховного процесу закладу дошкільної освіти. Започатковано проект «Трикутник успіху», метою якого було налагодження ефективної

взаємодії педагога та батьків вихованців, а домінуючою формою роботи із сім'єю – індивідуальний соціально-педагогічний патронат.

Для дітей старшого дошкільного віку розроблено й упроваджено заняття «Ми свою культуру знаємо, інші теж ми поважаємо», «Я і моя Батьківщина», «Іграшки народів світу», «Національні символи»; серію тематичних ігор «Подорож Україною», «Мандрівка світом», світлини до яких було розроблено спільно із батьками. Вони сприяли виникненню у старших дошкільників і утвердженню своєї національної приналежності, що «зумовлене прагненням індивіда захистити себе та своє ставлення до світу, що є основою прийняття особистістю норм і правил поведінки своєї етнічної спільноти» [19, с. 12]. Адже відсутність етнічної самоідентифікації створює перешкоди у взаємодії із представниками інокультур та намаганні їх зрозуміти, оскільки цей процес носить двосторонній взаємообумовлений характер – пізнання інших дозволяє краще пізнати самих себе, тобто прагнення пізнати культурну спадщину інших, зумовить пізнання власних етнічних і культурних особливостей.

На цьому етапі також використано дидактичні («Який Я?», «Який ти?»), «Збери світ», «Одягни ляльку», «Комплімент», «Мовний калейдоскоп»), сюжетно-рольові («Моя сім'я», «Ти – континент, я – континент»), рухливі («Різнокольоровий потяг», «Де були ми не скажемо, а що робили – покажемо», «Обіймашки», «Жива карта» тощо) ігри. Старші дошкільники разом із батьками виконували творчі завдання «Листочки», «Квіточки», «Сніжинки», брали участь у проекті «Хто народ свій любить, той і світ любитиме».

За допомогою батьків створили в групі закладу дошкільної освіти простір дитячої субкультури, наситивши його колекцією іграшок народів світу, національною атрибутикою, фотоілюстраціями із найвідомішими культурними і природними пам'ятками різних країн. Було виготовлено нові маркери для дитячих шаф (діти в національному вбранні), фонотеку як із етномузикою, так і рекомендованими творами видатних композиторів

(напрями: слухання, спів, музично-ритмічні рухи, елементарне музикування, пісенна, музично-ігрова, танцювальна творчість).

Діяльнісно-креативний етап був спрямований на занурення дітей разом із батьками в активну творчу діяльність полікультурної спрямованості в умовах закладу дошкільної освіти і сім'ї, стимулювання взаємодії у підсистемах «діти–діти», «діти–педагоги-вихователі», «діти–батьки», «педагоги–батьки» з метою полікультурного виховання старших дошкільників. Задля цього в межах батьківського клубу проведено диспут «Не від їжі ростуть діти, а від радості», застосовано метод проблемних ситуацій, підготовлено віртуальну подорож для дітей старшого дошкільного віку «Полікультурний світ», проведено індивідуальні бесіди і консультації під загальною назвою «Поштова скринька», започатковано ведення інформаційної рубрики в куточку для батьків «Скарбничка добрих справ».

З метою збагачення культурно-освітнього середовища сім'ї полікультурним змістом провели серію інтегрованих занять «Творимо красу», під час яких діти за допомогою вихователів і батьків створювали предмети для облаштування своєї оселі вдома (теми: «Барвистий символ України», «Подарунки другу», «Іграшка мого народу», «Мати радіє», «Обереги своїми руками»).

Для дітей старшого дошкільного віку проведено ігри-інсценівки «Традиції мого народу», «Казки мого краю», серію вправ «Я тебе розумію, ти мене розумієш», «Абетка співпраці», «Читаємо почуття», «Я, ти, ми». Проведено свята «Запроси, пригости, пограй», «Подорож країнами», спільні розваги «Коли весь світ танцює», «Коли весь світ співає».

Для ігор-інсценівок «Казки мого краю» було відібрано такі казки: українська народна казка «Котигорошко», О. Толстой «Буратіно», А. Алиш «Хвости», російська народна казка «Сивко-бурко», англійська народна казка «Троє поросят».

Започатковано проект «Толерантність», у межах якого провели День національного костюма, День відкритих дверей «Носи шапку за звичаєм того народу, у країну якого прийшов».

Метою рефлексивно-презентаційного етапу було стимулювання дітей і батьків до демонстрації власних досягнень, активізація їхньої оцінювальної діяльності щодо явищ довкілля полікультурного змісту, самооцінки та взаємооцінки. У межах цього етапу проведено тематичні дні «Моя кімната», «День Казки», «День доброти», «Тиждень європейської культури», ігри-театралізації «Казки народів світу».

Батьки спільно із дітьми готували портфоліо «Пізнайка» за такими напрямками: «Пізнайка для себе» (матеріали давали відповіді на запитання «Хто Я?», «Який Я?», «Що я знаю про свою сім'ю?» «Що я знаю про свою родину?», «Що я знаю про свою країну?»); «Пізнайка для друга» («Хто він?», «Який він?», «Що я знаю про його сім'ю?», «У чому ми схожі?», «У чому ми не схожі?», «Чому ми друзі?»); «Пізнайка для світу» («Які люди живуть на нашій планеті?», «Які вони?», «Чим ми схожі?», «Чим ми не схожі?», «Ми всі різні й усі прекрасні»).

У межах батьківського клубу проведено прес-конференцію «Хочеш правду знати – дитину треба запитати», етнопрезентації, започатковано проект «Ебру». Проведено свято «Різнобарвна планета», під час якого діти разом із батьками і вихователями представляли глядачам все, чим багаті народи, представники яких мешкають в Україні (танці, народні пісні, яскраві костюми, національні страви тощо).

Реалізації розробленої експериментальної методики взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку передував пропедевтичний етап, що передбачав розроблення програми і проведення семінару-практикуму для вихователів закладів дошкільної освіти експериментальної групи «Полікультурне виховання дітей у взаємодії із сім'єю» (Додаток Ж). У процесі проведення семінару-практикуму вихователів і керівників закладів дошкільної освіти

ознайомили з експериментальною методикою взаємодії ЗДО із сім'єю в полікультурному вихованні старших дошкільників.

У ході семінару-практикуму було вирішено такі завдання: сформувати теоретичні уявлення про полікультурне виховання дітей старшого дошкільного віку, полікультурну вихованість як результат такого виховання; партнерську співпрацю із сім'ями вихованців як умову взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї в полікультурному вихованні старших дошкільників, розвивати вміння залучати батьків дітей старшого дошкільного віку в освітньо-виховний процес закладу дошкільної освіти як партнерів, використовуючи широку палітру форм і методів такої взаємодії.

Було проведено низку лекцій-презентацій («Полікультурне виховання дітей старшого дошкільного віку», «Педагогічні умови взаємодії ЗДО і сім'ї в полікультурному вихованні старших дошкільників», «Партнерське співробітництво – характеристика, способи досягнення, перспективи використання»). У ході першої лекції-презентації висвітлено питання щодо сутності полікультурного виховання, схарактеризовано його феноменологічні маркери, окреслено завдання відповідно до вимог державних документів (Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, Сімейний кодекс України, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року тощо), висвітлено принципи реалізації, особливості здійснення щодо дітей старшого дошкільного віку.

Упродовж другої лекції-презентації вихователів було ознайомлено із педагогічними умовами взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї в полікультурному вихованні старших дошкільників (збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти та сім'ї полікультурним змістом; спрямованість виховних зусиль закладу дошкільної і сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку; стимулювання партнерської співпраці закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників), обґрунтовано їх вибір і

намічено методичні шляхи реалізації. Третю лекцію-презентацію було присвячено висвітленню сутності феномена «партнерське співробітництво», подано його характеристику, особливості здійснення в підсистемах «педагоги-батьки», «педагоги-діти», «діти-батьки», перспективи використання щодо реалізації завдань полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку.

На заняттях практичної спрямованості було проведено мозковий штурм «Правила партнерського співробітництва із сім'єю», результатом якого було створення таких порад, які, на думку вихователів є універсальними, як для педагогів, так і для батьків:

- сприймати проблемні ситуації, що виникають оптимістично, бути впевненим у позитивних перспективах їх вирішення;
- оцінювати ситуацію, ураховуючи вік і стиль життя партнерів по спілкуванню;
- припускати існування кількох істин (реальностей) – своєї, дитячої, іншого дорослого;
- стримувати себе;
- розуміти походження й динаміку відмінностей між людьми;
- поважати право кожного на відмінність та унікальність;
- зосереджуватися на позитивних відмінностях, підкреслюючи їх;
- передбачати, що згодом позиція й погляди партнерів по спілкуванню можуть змінюватися;
- у вихователів і батьків – єдина мета: виховати справжню людину.

Було проведено дискусію «Зворотний зв'язок», практичні завдання «Діагностика полікультурної вихованості старших дошкільників», «Банк ідей», самопрезентацію «Мій досвід», майстер-класи, тренінг «Надихаємо на взаємодію із сім'єю» тощо.

Наведемо фрагмент самопрезентації «Мій досвід» вихователя Наталії І. щодо здійснення полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку:

«Я працюю в закладі дошкільної освіти вихователем уже 12 років. За ці роки в моїй групі були представники різних етнічних груп і народів: українці, росіяни, турки, в'єтнамці, китайці, молдавани, білоруси, євреї, болгарини та ін. Мій досвід дозволяє стверджувати, що оптимальними формами і методами роботи в таких полікультурних групах у взаємодії із сім'єю виявилися такі:

1. Створення дітьми разом із батьками «Дерева життя» – побудова й аналіз власного генеалогічного дерева із розповіддю про кожну «гілку»;
2. Міні-розповідь «Із родинної скарбниці»;
3. Презентація фото із родинного альбому, опис ситуацій, змальованих на них і ролі певної особи в історії сім'ї;
4. Лист другу – разом із батьками діти пишуть листи, адресовані людям іншого (етнічного, релігійного) походження, що містять інформацію про особливості автора (етнічну, релігійну, громадянську, особистісну ідентичність);
5. «Духовна скарбниця» – демонстрація усталених загальнолюдських цінностей, закріплені у фольклорі, традиціях і звичаях різних народів;
6. «Люди і долі» – виховання на життєвих моделях, вартіх наслідування».

Самопрезентація «Мій досвід» вихователя Іванни Д. включала правила поведінки в групі, а саме: «Я ніколи не дозволяю себе ображати дітей і завжди вимагаю цього й від своїх вихованців. Діти знають, що не можна вживати образи стосовно один одного, вони припускають спілкування іншими мовами й доброзичливо ставляться до іншомовних, виявляють увагу до них; при прийнятті будь-якого рішення враховується думка кожного (вихователя, батьків, дітей). Дітям надаю можливість дискутувати, мати свою думку і виголошувати її. Сама з повагою ставлюся до людей із інших культурних, релігійних, етнічних чи мовних груп і привчаю до цього своїх вихованців. Намагаюсь ознайомити їх із традиціями цих меншин, залучаю до такої роботи батьків. Незалежно від статі й приналежності до культурних,

релігійних, етнічних чи мовних груп, дошкільники рівноправно беруть участь у традиційних дошкільних чи місцевих святах, урочистостях. У закладі дошкільної освіти відзначаються традиційні свята культурних груп, представлених у колективі, дитячий садок бере участь у їх святкуванні. Поважаються релігійні переконання всіх дітей, вони мають можливість розкрити друзям суть своєї віри, релігійної практики, національних традицій, обрядів тощо».

Під час майстер-класів вихователі опановували вміння здійснювати планування, розробляти й упроваджувати інноваційні методи і прийоми роботи з дітьми і батьками, спрямовані на вирішення завдань полікультурного виховання.

Тренінг «Надихаємо на взаємодію із сім'єю» включав цикл вправ «Полікультурна комунікація», спрямованих на увиразнення терпимості як вихідного правила комунікації із довколишніми, закріплення толерантного ставлення до іншої думки, релігії, мови, матеріальних і культурних цінностей, набуття практичних умінь здійснення такої комунікації.

Ще один цикл вправ під загальною назвою «Партнерська взаємодія із сім'єю – крок за кроком» передбачав закріплення гуманістичної домінанти в побудові стосунків із батьками, організації співробітництва з ними на засадах партнерства, гуманної підтримки, взаємодопомоги.

Результатом було складання теки «Методичний арсенал взаємодії», що містила відеоматеріали, конспекти, методичні поради тощо за такими функціями взаємодії ЗДО і сім'ї у полікультурному вихованні старших дошкільників, як-от: освітня, допомагальна, наставницька, супроводжувальна, підтримувальна.

У межах першого (пізнавального) етапу експериментальної методики, реалізуючи педагогічну умову «стимулювання партнерського співробітництва закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників», було створено постійно дієвий батьківський клуб «Ми всі різні, але ми разом». Його метою було здійснення

педагогічної підтримки батьків у полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку, сприяння взаємодії педагогів закладу дошкільної освіти, батьків і дітей задля набуття останніми полікультурної вихованості, взаємозбагачення досвіду полікультурного виховання в умовах закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Роботу клубу, засідання якого відбувалися один раз у два тижні, було розпочато із проведення інформаційного брифінгу «Полікультурне виховання – що це і навіщо?» з метою набуття батьками дітей старшого дошкільного віку знань з полікультурного виховання; формування їхньої обізнаності з методами полікультурного виховання у дітей. Зауважимо, що засідання клубу відбувалося в спеціально створеному для цього просторі: столи було розташовано у вигляді кола. Це, як відомо, запобігає появі «головної» дієвої особи, створює передумови для розкутого, демократичного спілкування, під час якого всіх усім добре видно й чути. Спочатку було запропоновано вправу «Привітання» з метою більш близького знайомства, налаштування батьків і педагогів на спільну роботу в емоційно позитивній, привітній атмосфері, створення почуття комфорту, захищеності, упевненості. Наведемо хід вправи.

Учасникам по черзі пропонувалося привітатися, назвати себе і додати до імені якийсь прикметник (оптимально – той, що його характеризує). Наприклад: Зінаїда – зайнята, Даут – діловий, Поліна – прекрасна, Рустем – розумний, Елеонора – ерудована, Сергій – серйозний, Дебора – добра, Гульнара – граціозна, Владислав – великий, Василина – весела, Фуат – фантастичний і так далі. Учасник, який виступав далі, спочатку повторював слова попередника з метою кращого запам'ятовування один одного, а потім вітався і називав себе.

Після цього батьків повідомили про основні завдання клубу, було уточнено графік його роботи. Потім було проведено вправу «Очікування», яку започаткували педагоги, розповівши про свої сподівання щодо започаткування завдяки роботі клубу плідної співпраці із батьками, потім батьки розповідали про свої очікування й мотиви щодо вступу до клубу. У ході інформаційного брифінгу із застосуванням мультимедійної презентації батьків було

ознайомлено із сутністю полікультурного виховання, результатом якого є полікультурна вихованість, схарактеризовано її складники, наведено приклади (педагогом, а потім батьками) вияву в реальній поведінці як дорослих, так і дітей, обговорено варіанти поведінки в різноманітних ситуаціях, що виникають під час комунікації в полікультурному світі, наслідки, що можуть бути спричинені обранням різних варіантів такої комунікації.

На наступному засіданні клубу було проведено дискусію «Полікультурне виховання старших дошкільників – ще рано, чи вже запізно?». Вона проходила в три етапи. На першому етапі було виголошено мету дискусії: «З'ясування позиції батьків щодо перспектив полікультурного виховання дітей», мотивування щодо її досягнення, визначення правил ведення дискусії. Наведемо деякі із таких правил:

- уважно слухати, не перебиваючи оратора;
- аргументовано висловлювати свою позицію;
- чітко і коротко висловлюватися, даючи можливість сказати й іншим;
- бути відкритими і готовими до сприйняття думки, що відрізняється із Вашими судженнями;
- намагатися зрозуміти іншу позицію, шукайте точки дотику;
- бути терпимим, ніколи не переходити на особистості;
- прагнути віднайти компроміс;
- пам'ятати, що «істина не належить вам, як не належить нікому».

На другому етапі відбувалося власне розв'язання проблеми через обмін думками. Йому передувало письмове завдання, що передбачало запис на поділеному навпіл листі із лівого боку аргументів на користь раннього полікультурного виховання, а на правому – проти. Далі відбувся обмін думками, де позиції кожного уважно вислуховувалися, розглядалися аргументи «за» і «проти». У разі потреби ведучий уточнював позицію батьків («Будь ласка, поясніть свою думку», «То Ви вважаєте, що...», «А чому Ви так думаєте?» тощо).

На третьому – завершальному – етапі підводилися підсумки дискусії, із намаганням виробити єдину аргументовану позицію.

Роботу батьківського клубу продовжили консультацією «Як збагатити культурно-освітнє середовище сім'ї полікультурним змістом», дбаючи про реалізацію педагогічної умови «збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти та сім'ї полікультурним змістом». Під час зазначеної консультації намагалися донести до батьків думку про те, що дорослий є прикладом, еталоном, носієм традицій, а родинний простір повинен мати властивості, притаманні культурно-освітньому середовищу. Такими властивостями (за К. Крутій [20]) є:

- природність;
- комфортність;
- раціональна організованість;
- насиченість різноманітними дидактичними, ігровими, сенсорними предметами, іграшками, матеріалами;
- поліфункційність;
- естетичність.

Насичення сімейного культурно-освітнього середовища предметами, що виховують у дитини почуття краси, допитливість, інтерес до культурних надбань свого та інших народів, передбачає те, що вони повинні мати національну специфіку. Насичення сімейного культурно-освітнього середовища полікультурним змістом сприятиме налаштуванню дітей на гуманістичну міжкультурну взаємодію, відкритість і толерантність як до представників інших культур, так і сприяло розвитку інтересу дітей до рідної та інших культур. Адже пізнання культурних надбань інших народів сприяє кращому пізнанню власної культури, розкриває шлях для національно-культурної ідентифікації, зумовлює усвідомлення самотності свого та інших народів. Це що стосується його предметного складника. Що ж до складника соціального, то, по-перше, батьки мають бути прикладом для дитини толерантного ставлення до представників інших народів, виявляти

інтерес і зацікавленість ознайомленням із національними традиціями, обрядами, святами, мистецтвом як рідної, так й інших культур, створювати умови для набуття дітьми досвіду міжкультурної взаємодії і збагачення уявлень про свою та інші культури.

Слід зазначити, що в батьківському куточку висвітлювали не лише заплановані для проведення в закладі дошкільної освіти та поза його межами заходи, дитячі роботи, корисну інформацію, а й анонсували тематичні книжкові вистави за загальною назвою «Де розумом не дійду, то в книжці знайду». Деякі із пропонованих книжок можна було отримати для ознайомлення, інші пропонувалися в електронному виді або посилання на них розташовували на сторінках Інтернет-блогу. Принагідно зауважимо, що застосування нетворкінгу дозволило, використовуючи соціальні мережі (Facebook, Instagram, Twitter тощо), месенжери (Viber), мобільні додатки, електронну пошту, інтернет-блог вихователів, сайт закладу дошкільної освіти, інші інтернет-ресурси, здійснювати постійний зв'язок педагогів і батьків у зручний для обох сторін час і будь де, регулярно, спочатку переважно з ініціативи вихователів, а потім і батьків, обмінюватись інформацією, оперативно реагувати на ситуації, що виникають тощо. Створення за допомогою месенжера Viber окремої групи, до якої входили як педагоги, і батьки, так й інші члени родини, сприяло утворенню «мережевого співтовариства», яке упродовж спільної роботи поступово перетворилося на групу односторонніх, пов'язаних єдиною метою, загальними справами, планами, спільними завданнями. Нетворкінг дозволив здійснювати як індивідуальну педагогічну підтримку кожного із батьків, так і вирішувати спільні для групи проблеми, або, аналізуючи індивідуальні запити, формувати необхідний інформаційний супровід, корисний для всіх партнерів по спілкуванню. Індивідуальні доручення також подекуди розподілялися завдяки використанню інтернет-ресурсів. І таке спілкування дозволяло не лише розподілити ті чи ті обов'язки відповідно до можливостей, інтересів, запитів батьків і педагогів, а й поспілкуватися на делікатні, іноді «незручні» теми. Причому до такого онлайн-спілкування в разі потреби запрошували

відповідних фахівців (логопед, медсестра, психолог, методист, директор закладу дошкільної освіти та ін.). Батьки краще відчували свою причетність до освітньо-виховного процесу закладу дошкільної освіти, краще узнавали своїх дітей, а тому й краще їх розуміли, збагачували власні педагогічні знання, що дозволяло їм більш ефективно вирішувати свої виховні завдання у межах сімейного виховання.

За допомогою інтернет-технологій розсилали запрошення на засідання батьківського клубу, оголошення про Дні відкритих дверей, майстер-класи, свята й інші заходи. Батьки одержували фото- та відео звіти педагогів закладу дошкільної освіти про проведену роботу, участь у ній дітей та її результати. Така робота проводилася впродовж всіх трьох етапів формувального експерименту з метою створення партнерських взаємин педагогів і батьків, формування їхньої соціально активної і відповідальної позиції щодо виховання своїх дітей, активізації педагогічного потенціалу батьків і педагогів завдяки обміну досвідом і взаємозбагаченню.

У межах цього етапу започатковано проект «Трикутник успіху», метою якого було налагодження ефективної взаємодії педагога та батьків вихованців, відмови від формального підходу до спілкування, створення доброзичливої атмосфери для щирого й відвертого спілкування задля забезпечення соціальної адаптації дитини в полікультурному просторі закладу дошкільної освіти, а домінуючою формою роботи із сім'єю – індивідуальний соціально-педагогічний патронат (Додаток 3). Під час відвідування сімей вихователь не лише ближче знайомився з її членами, з'ясував умови сімейного виховання, особливості створеного батьками культурно-освітнього середовища, його насиченість полікультурним змістом, а й можливість у невимушеній і довірливій атмосфері обговорити педагогічні проблеми, що турбують педагога і батьків, надати їм кваліфіковані поради щодо їх вирішення. У Додатку 3 подано фото звіти про таку роботу. Традиційно ознайомитися з роботою, що проведена в закладі дошкільної освіти, зокрема й у межах проекту «Трикутник успіху» батьки могли в Інтернет-блозі «Виховуємо і виховуємося в полікультурному

світі» (Додаток И), що значно збагачувало потужність застосованих в експерименті форм виховної роботи.

Реалізуючи педагогічну умову – спрямованість виховних зусиль закладу дошкільної і сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку – полікультурне виховання дітей старшого дошкільного віку починали із ознайомлення з духовною (звичаї, традиції, свята, мова, народна творчість, мистецтво), матеріальною (предмети побуту, знаряддя праці, типові помешкання, національні страви тощо) культурою України – країни, яка об'єднала представників різних етносів і народів, стала для них домівкою. Для цього провели серію тематичних ігор «Подорож Україною», під час яких діти в процесі ознайомлення з українською культурою, що є для більшості старших дошкільників експериментальної групи рідною, долучалися до загальнолюдських цінностей. Їм передувало читання творів дитячої художньої літератури: Т. Шевченко «Село! І серце одпочине!», М. Сингаївський «Мати-Україна», В. Сосюра «Любіть Україну», О. Лупій «Рідна земля», Л. Біленька «Бережімо Україну!», Ю. Шкрумеляк «Я дитина українська».

Діти з великою зацікавленістю вивчали українську побутову символіку (писанки, рушники та їх орнаменти), символіку квітів, рослин (легенди, повір'я, які з ними пов'язані), народні святки, народний календар, який є невід'ємним складником української нації, що позитивно позначилося на формуванні їхнього ціннісного ставлення до рідної та інших культур, розвитку інтересу до культурних цінностей рідного й інших народів, що мають принципову значущість у підвищенні рівня полікультурної вихованості старших дошкільників.

До виховних заходів, що проводили, постійно залучали не тільки дітей, але й їхніх дідусів, бабусь, батьків. Так, після вивчення старшими дошкільниками символіки квітів, провели свято «Без верби та калини нема України». Діти разом зі своїми родинами підготували цікаві легенди про калину, вербу, волошку. Виступи дітей свідчили, що вони глибоко усвідомили зв'язок між національними квітами та традиціями, звичаями й

обрядами народу. Дошкільники підкреслювали, що саме такі квіти, як барвінок, мальви, цвіт калини, волошки, чорнобривці, мак, рута, оспівуються у фольклорі, застосовуються в різних звичаях і обрядах.

Наведемо фрагмент заняття «Весна красно».

Вихователь: «У давні часи люди закликали Весну, співаючи пісень. Такі пісні називалися заклички. Послухайте таку пісню-закличку:

А вже красне сонечко припекло, припекло,
Ясно-щире золото розлило, розлило.
Прийди, прийди, Веснонько, до землі,
Дай нам, Весно красная, щедрості.

Колись, у давнину дорослі і маленькі діточки вірили, що Весна прилітає на крилах пташок. Діти, а які птахи повертаються в наші краї навесні? Так, правильно: ластівки, журавлі, зозулі. Подивіться картинки. Ось ці птахи. Ви їх впізнаєте? Це хто?

Діти: це чорногуз, зозуля, ластівка, журавель.

Вихователь: правильно, молодці!

– Та більш за все люди вірили у те, що Весну приносять маленькі пташечки – жайворонки (показує картинку).

– Вони першими повертаються після зими і в народі казали, що вони приносять на крильцях Весну з теплих країв.

Жайвір у небі,
жайвір у небі,
Дзвонить веселенько,
Він до лапок причепив
Дзвоники синенькі» [8, с. 473–474]

Було проведено словесну дидактичну гру «Яке слово зайве», метою якої було збагачення дитячого словника «святковою» лексикою, продовження ознайомлення із символами, історією та традиціями відзначення українських народних свят. У ході гри діти обрали із ряду слів зайве та пояснювали свою думку:

Різдво, колядки, кутя, вертеп, Новий Рік.

Святий Миколай, грудень, щедрівка, чемна поведінка.

Паска, кутя, писанки, Христос Воскрес, весна.

Млинці, Масляна, проводи зими, новорічна ялинка.

Снігуронька, Новий рік, Дід Мороз, Святий Миколай.

Провели інтегроване заняття з українознавства на тему «У світі прекрасного». Його метою була систематизація знань дітей про історичне минуле, розвиток інтересу до його традицій, теперішнього, майбутнього, виховування любові до мистецтва українських художників.

У підготовці до заняття діяльну участь брали батьки. З їхньою допомогою групу розбили на зони й відповідно облаштували їх:

- 1) виставка репродукцій;
- 2) карта України;
- 3) український національний одяг;
- 4) витвори традиційних народних промислів (розписний посуд).

Заняття почали «вирушивши в подорож у світ прекрасного». У ході подорожі ознайомили дітей з географією України, традиційними народними промислами, репродукціями картин (Є. Чернишов «Літо в селі», А. Куїнда «Україні», «Рання весна», «Березовий», Р. Судковський «Верба і осока в весняній купелі»), запросили до художньої майстерні, прикрасили українськими народними орнаментами вироби з пап'є-маше предметів українського посуду (куманці). Творчу роботу дітей супроводжувала тиха українська мелодія.

Як висновок заняття ми відзначили, що кожна дитина вклала у свою роботу часточку душі і спитали, кому б вони хотіли подарувати витвір свого мистецтва. Педагог настановив дітей на думку про те, що витвір своїх рук можна подарувати матері (бабусі) їй це буде приємно.

Цінність цього заняття полягала в тому, що діти користувалися навичками складання візерунка за мотивами народних промислів, поповнили свої знання про традиційні народні промисли, виразили інтерес і бажання

«стати народними умільцями». Музичний супровід емоційно прикрасив заняття надав йому виразність. Працюючи пензликами деякі діти тихенько поспівували знайому мелодію, що сприяло створенню гарного настрою, та розкутої обстановки.

Упродовж усього заняття, сприяючи підвищенню зацікавленості та емоційності, була участь Сонечка, яке своїм промінчиком вело дітей за собою:

Дивіться , в мене є гарний промінець.

Куди мій промінь упаде,

Туди і нас він поведе.

Даруючи матусям свої витвори, діти зичили їм щастя «не від весни до весни, не від року до року, а до віку!»

Важливим складником полікультурної вихованості старших дошкільників є обізнаність із правилами поведінки в соціумі. Кращому їх опануванню сприяло використання творів дитячої художньої літератури: оповідання В. Сухомлинського «Добре слово», «Кожна людина повинна», «Соромно перед соловейком», «Іменинний обід», «Горбатенька», «Любов і жорстокість», «Байдужий пенюк», «Гавеня і Соловей», «Як Микола став хоробрим», Ф. Мусаджанова «Доброта», В. Осєєвої «Три товариші», В. Чухліба «Обруч»; казки І. Франка «Осел і лев», «Фарбований лис», В. Сутєєва «Палочка-виручалочка», Н. Забіли «Корінці та вершки», М. Трублаїні «Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку», О. Лупія «Як горобчик у вирій літав», Братів Грім «Дружба кішки і мишки»; вірші А. Костецького «Утрюх», Л. Костенко «Дід Ревило», О. Журливої «Бджоли і трутень» тощо.

Бесіди і творчі завдання дітям у ході обговорення творів художньої літератури були різноманітними. Так, після читання казки І. Франка «Фарбований лис», дітям було дано завдання разом із батьками знайти і розповісти прислів'я, зміст яких якнайкраще характеризує її героїв. Вважали за потрібне широко використовувати всі види фольклору (казки, пісні, прислів'я, приказки тощо), оскільки в усній народній творчості збереглися

особливі риси національного характеру, його моральні цінності, уявлення про добро, красу, правду, чесноти, вони відкривають світ загальнолюдських і національних цінностей.

Були віднайдені й запропоновані такі прислів'я: «Краще гірка правда, ніж солодка брехня», «У нього стільки правди, як у решеті води» (Мілена Д.), «Брехнею світ пройде, але назад не вернешся», «Кожен цвіркун знай свій припічок», «Не давай сам на себе кия» (Муралі К.), «Знай, коза, своє стійло» (Майя К.), «У чужий черевик ноги не сунь» (Деніз Даніель К.), «У страху очі великі», «Від добра добра не шукають» (Таміла І.), «Лякана ворона куца боїться», «За дурною головою і ногам нема спокою» (Марина О.), «Як не було добра змалку, то не буде до останку» (Данила П.), «Слова ласкаві, а думки лукаві» (Оджаг К.), «У нього стільки правди, як у решеті води», «Хоч гол, так прав» (Ільяс І.), «Не за те вовка б'ють, що він сірий, а за те, що овечку з'їв», «Добре чути далеко, а зле ще далі» (Наталя Г.) тощо.

За оповіданням В. Сухомлинського «Іменинний обід» дітям було запропоновано розповісти про його персонажів (Ніна, мама, бабуся), розглянути з ілюстрації до художнього твору, намалювати сім'ю Ніни і власну сім'ю, скласти розповідь про власну сім'ю за малюнком.

Провели з дітьми евристичну бесіду за такими запитаннями:

- «Як ставилася Ніна до своєї бабусі?»
- «Чому ти так думаєш?»
- «А що було б, якби Ніна була ввічливою?»
- «Як ти ставишся до своєї бабусі (дідуся)?»,
- «Дай поради Ніні, як потрібно ставитися до літніх людей?».

Проведена робота дозволила дітям дійти висновку про те, що потрібно бути ввічливими, уважно і з повагою ставитися до літніх людей, робити добрі вчинки.

Було дібрано прислів'я про ставлення не лише до своїх бабусь і дідухів, а й до всіх без винятку літніх людей:

- «Поважай старих, бо й сам старим будеш»,

- «Не лай старого – сам старим будеш»,
- «Старого чоловіка для поради держи»,
- «Шануй старих – молоді тебе пошанують»,
- «Слухай старих людей, то й чужого розуму наберешся, й свого не загубиш»,
- «Слухай, слухай та на вус мотай, а під старість як знахідка буде»,
- «Чим старіший, тим мудріший».

За казкою М. Трублаїні «Про дівчинку Наталочку та сріблясту рибку» після бесіди за змістом твору, що включала такі запитання: «Що трапилося з дівчинкою (рибкою)?», «Як би ви їй допомогли?», «Чи сподобалася вам Наталочка?», «Чим саме?», було проведено гру-драматизацію, після якої діти вирішили, що допомагати – це правильно. Так, Майя К. зауважила, що вона буде допомагати мамі годувати маленького братика, а Ільяс І., що він тепер завжди буде свої іграшки давати іншим дітям.

Діти вдома разом із батьками вивчили англійській народний віршик (у перекладі В. Гужви):

«До всіх сердець, як до дверей, є ключики малі.

Їх легко кожен підбере, якщо йому не лінь.

Ти, друже, мусиш знати їх, запам'ятать не важко:

Маленькі ключики твої – «Спасибі» і «Будь ласка!».

Метою вправи «Кого ми називаємо добрим (чесним, ввічливим тощо)» було закріплення уявлень дітей про людські чесноти, збагачення словника їхнього назвами, формування уявлень про те, яким чином вони виявляються у ставленні й поведінці людини.

Зміст вправи: вихователь називала людські чесноти, а діти висловлювали свою думку, як вони цю чесноту чи рису розуміють.

Наприклад: «Доброта». Анагюль К. дала таку відповідь: Добра людина – це людина, яка допомагає слабким, маленьким, хворим, старим, тим, хто потрапив у біду; пробачає помилки іншим; не буває жадібною; жаліє інших.

Наступна моральна якість – чесність. Пояснювали, що чесна людина чи дитина керується правилами: сказав – зроби; невпевнений – не обіцяй;

помилився – визнай; забув – попроси пробачення; говори те, що думаєш; не можеш сказати правду – поясни, чому.

Далі з вихованцями обговорювали, що означає бути ввічливим. Пояснювали, що ввічливість – це вміння поводитись так, щоб іншим було приємно з тобою; бути завжди привітним: вітатися під час зустрічі, дякувати за допомогу, ідучи – попроситись; не примушувати інших хвилюватися; йти кудись – сказати, куди йдеш, о котрій годині повернешся тощо. Принагідно зауважимо, що застосування такого виду роботи засвідчило його відчутну впливовість на формування обізнаності дітей старшого дошкільного віку із правилами поведінки в полікультурному соціумі.

Проведенню тематичних ігор «Мандрівка світом» передувало читання оповідання В. Сухомлинського «Хризантема і цибулина», після обговорення змісту якого діти дійшли таких висновків: «Головне – не як виглядаєш, а що в серці» (Мілена Д.), «Всі різні, але є й однакові» (Данила П.), «Головне – це не яка зовнішність, а які вчинки» (Таміла І.).

Кожну гру розпочинали біля карти світу таким віршем:

«Ставлю стільчик біля стінки, стану зверху сам мерщій,

Карту світу у клітинку роздивлюся від душі.

Антарктидою пройдуся, аж на полюс я ступлю.

- А чому? – спита матуся. – Бо пінгвінів я люблю!

Дивовижні пролітаю, подорож моя легка.

До побачення, Китаю! Африка мене чека.

Атлантичні сині води споглядаю наяву.

Близько – Статуя свободи: до Америки пливу.

Над Парижем і над Віднем пролітаю навпростець.

А тепер я в місті ріднім – тут мандрівці і кінець!» [34, с. 65]

Кожна тематична гра супроводжувалася показом мініфільму про континент або країну (фрагменти із серії документальних фільмів циклу «Золотий глобус»). Діти узнавали, що кожне місто має свої визначні культурні пам'ятки: Київ – Києво-Печерську Лавру, Софію Київську; Париж

– Ейфелеву вежу, Лувр; Нью Йорк – статую Свободи, Бруклінський міст; Відень – собор Святого Штефана, Ринг; Китай – Велику китайську стіну, Заборонений палац; Одеса – Потьомкінські сходи, пам'ятник Дюку тощо.

Закріпленню набутих уявлень і набуттю нових сприяло проведення рухливої гри «Жива карта», вправи «Ти – континент, я – континент», дидактичної гри «Одягни ляльку» тощо. Їх проведення, попри деяких методичних відмінностей, все ж відбувалося за єдиним алгоритмом. Першим етапом завжди було виокремлення ключового завдання і презентація його за допомогою наочності (картинок, фото, реальних предметів тощо) із словесним супроводом у вигляді пояснення. Другим – власне виконання завдання. Зауважимо, що більш ефективною була робота у невеликих підгрупах або парах, які вихователь формував відштовхуючись від індивідуальних особливостей дітей, їхньої національно-культурної приналежності. Нерідко діти самі виказували бажання працювати із тими або іншими дітьми, педагог підтримував такі ініціативи, максимально заохочував до них. Перед виконанням ігрового завдання вихователь обов'язково переконувався, що діти правильно його зрозуміли, а за необхідності – уточнював, розтлумачував або демонстрував зразок виконання.

Наведемо хід рухливої гри «Жива карта». Гра проводилась із підгрупою дітей. Обиралися ролі – одна дитина – Україна (надівався віночок, або козацька чуприна), інші отримували таблички (виготовлення табличок було доручено батькам – за їхньою згодою), із змальованими на них – з одного боку мешканцями країн-сусідів України (Молдова, Румунія, Польща, Росія, Білорусь, Словаччина, Угорщина) у національному вбранні, а з іншого – тієї частини карти, яку вони займають. Завдання – зібрати карту.

Вправа «Ти – континент, я – континент» передбачала таке. Діти, вигукуючи назви континентів (Європа, Азія, Африка, Антарктида, Південна Америка, Північна Америка, Океанія), ставали у коло, трималися за руки й зібравши всі континенти, вигукували «Ти – континент, я – континент, а разом ми – планета».

Вправа «Ми схожі – ми різні» проходила так. Дітям пропонувалося подивитись один на одного і розказати, які схожі й відмінні риси вони помітили. Після цього старші дошкільники проговорювали вірш:

«Спільного у нас багато,

Та не треба забувати:

Кожен має особливе.

Ми не схожі – це важливо!» [34, с. 12].

Дидактична гра «Одягни ляльку» проходила в такий спосіб. Дітям повідомляли, що до них завітали гості із різних країн – України, Росії, Китаю, Індії. Демонстрували чотирьох ляльок в національних костюмах (головні убори було знято та перемішано). Проте вони загубили частину свого одягу. Необхідно було віднайти те, що кожен із них загубив. Ця гра поступово ускладнювалася (гості губили інші предмети національного вбрання, добавлялися й інші ляльки – із Туреччини, Азербайджану, Грузії, Молдови).

Слід зазначити, що значна кількість дітей без перешкод упізнала український національний одяг. Більше того, вони поділилися, що в них удома є також українське вбрання (крайки, вишиванки, сукні, червоні штани тощо), які одягають на різні свята. Окрім українського, легше всього діти впізнавали національний одяг свого народу, проте жваве обговорення (а у мене вдома є феска (Ільяс І.), а у мене сарі (Муралі К.), а Максим Б. зауважив, побачивши китайський національний костюм, що він його знає, бо бачив по телевізору), емоційність, позитивна налаштованість сприяли тому, що уявлення дітей про національний одяг різних народів, інтерес до їхньої культури і традицій значно збільшився.

Зауважимо, що ігри з ляльками дозволяли модифікувати сюжети й ігрові завдання і створювали великі перспективи для опанування особливостей матеріальної культури свого та інших народів: «Одягни ляльку», «Почастуй ляльку улюбленим блюдом її народу, «Облаштуємо ляльці кімнату і подаруємо їй оберіг її народу», «Лялька знайомить друзів зі своєю країною / містом, у якому вона живе» тощо. Такі ігри широко

застосовувалися на різних етапах формувальної роботи і зарекомендували себе як продуктивний і водночас адаптивний та гнучкий методи освітньо-виховної роботи, що дозволило вирішувати цілий спектр різних за складністю завдань.

Гра «Мовний калейдоскоп» проводилася з метою усвідомлення дітьми мовного розмаїття світу. Однією з її варіацій, що проводилася напередодні Нового року була такою. Дітям розповідали, що Новорічні свята люблять діти всього світу. Питали, чого вони очікують від свята, кого чекають, кому пишуть листи. Діти, звичайно, згадували Діда Мороза. Тоді старшим дошкільникам демонстрували картинки із зображеннями зимових чарівників різних країн. Вони дізнавалися, що у США такого діда звать Санта Клаус (доречи, завдяки фільмам, мультфільмам, ЗМІ, більшість дітей упізнала Санту); італійські діти його кличуть Баббо-Натале, французькі – Пер-Ноель, вірменські – Дзмер Папі, Грузинські – Товліс Бабуа, фінські – Йоулупуккі, китайські – Шань Дань Лаожен, швецькі – Юльтумте. Так, спочатку вихователь виголошував ім'я сам, потім душе повільно повторював його так, щоб діти добре почули всі звуки. Далі дітям пропонувалося повторити його спочатку повільно, а потім у помірному темпі спочатку хором, і нарешті (за бажанням дітей) – індивідуально. Діти вигукували ці імена, придумували, які листи діти різних країн пишуть своїм Дідам Морозам. Підсумком було розуміння того, що попри різні назви, усі діти світу схожі в тому, що чекають свята, вірять у чудо, прагнуть отримати подарунки.

Під час вправи «Чим я пишаюсь?» [34, с. 65] діти розповідали про свою сім'ю, про себе, про рідне місце, свій дім, кімнату, обираючи для розповіді саме те, чим або ким і чому вони пишаються. Діти підводилися до первісного усвідомлення ролі сім'ї, систем родинних відносин, їх особливостей, визначали своє місце як члена родини. Така робота допомагала їм зрозуміти необхідність дбайливого, уважного ставлення до членів сім'ї. Під час виконання вправи робили відеозапис, який потім розсилали кожній родині на електронну пошту для перегляду. Зазначимо, що для більшості батьків

розповіді їхніх дітей стали відкриттям, одкровенням і надали можливість не лише краще їх зрозуміти, а й усвідомити свою роль в їхньому житті, ті емоції, які викликають їхні вчинки в дитини, переглянути деякі сімейні настанови та звички.

Використання дидактичної гри «Комплімент» дозволило поліпшити емоційну атмосферу в групі, налаштувати дітей старшого дошкільного віку на позитивне сприйняття один одного, на пошук достоїнств, а не недоліків. Наведемо хід гри:

«Діти сидять у колі. Ведучий пропонує учасникам придумувати компліменти один для одного. Він кидає м'яч одному із дошкільників і каже йому комплімент: «Діма, ти дуже справедлива людина», або «Катя, у тебе чудова зачіска». Той, хто отримав м'яча, кидає його іншій дитині і також говорить їй комплімент».

Дітям разом із батьками пропонувалося виконати творче завдання (у залежності від пори року – «Листочки», «Квіточки», «Сніжинки»). Наприклад, творче завдання «Сніжинка» передбачало виготовлення із паперу сніжинки. Після виконання завдання вдома, діти приносили свої витвори в групу і розглядали їх. Далі провели колективну бесіду про те, що як немає однакових сніжинок (і тих, що зробили діти разом із батьками, штучних, і справжніх), так і немає абсолютно схожих, однакових людей. Ми всі різні і цінні тим. Таке розмаїття робить світ безмежним і прекрасним.

Упродовж **другого** – діяльнісно-креативного етапу формувального експерименту в межах батьківського клубу «Ми всі різні, але ми – разом» було проведено консультації для батьків під загальною назвою «Поштова скриня». Така скриня стояла в батьківському куточку і всі бажаючі могли кидати до неї листочки із запитаннями, проханнями, пропозиціями. Якщо листочки були підписані, вихователі намагалися обговорити з батьками їхні проблеми, проконсультувати щодо усвідомлення й осмислення ними механізмів діалогічного спілкування, формування вмінь і навичок конструктивної партнерської взаємодії з дітьми у сім'ї; навчання їх різним

способам виходу з конфліктних ситуацій, вираження своїх почуттів і переживань без конфліктів і насильства тощо. Важливим підсумком такого партнерського спілкування було усвідомлення батьків того факту, що національне ніяким чином не протиставляється загальнолюдському, це, за С. Гессеном «стиль творчого засвоєння народом загальнокультурного змісту» [3, с. 52]. Саме через національне відбувається інтеграція зі світом, із різними культурами народів, які його створюють. До того ж поза всі відмінності, більшість проблем притаманна всім людям. Досить жваве обговорення викликала китайська притча «Добра родина». Наведемо її зміст:

«Жила-була на світі родина. Вона була не проста. Більше ста людей було в ній. І займала вона ціле село. Так і жили всією родиною і всім селом. Ви скажете: ну і що, хіба мало великих сімейств на світі. Але справа в тому, що родина була особлива - мир і злагода панували в ній і, отже, на селі. Ні сварок, ні лайки, ні, Боже збав, бійок і чвар. І вістка про цю родину дійшла до самого Імператора країни. І він вирішив перевірити, чи правду кажуть люди. Прибув він у село, і душа його зраділа: кругом чистота, краса, достаток і мир. Добре дітям, спокійно старим. Здивувався владика. Вирішив дізнатися, як жителі села добилися такого ладу, прийшов до глави сім'ї: розкажи, мовляв, як ти хочеш такого злагоди і миру в твоїй родині. Той взяв аркуш паперу і почав щось писати. Писав довго – видно не дуже сильний був в грамоті. Потім передав лист Імператору. Той взяв лист і почав розбирати карлочки старого. Розібрав насилу і здивувався ... Три слова були написані на папері: любов, прощення і терпіння. Прочитав Імператор, почухав, як водиться, за вухом і запитав: – І все? Так, – відповів старий: – сто разів любов, сто разів прощення, сто разів терпіння, це і є основа будь-якої гарної родини. І, подумавши, додав: – І світу теж» [7]. Вічна актуальність обраної теми не лишила осторонь нікого. Батьки також пропонували власні рецепти миру й злагоди у родині: «компроміс» – Марія І., «спільні інтереси» – Рашид У., «матеріальний статок» – Володимир П., Світлана І. та ін.

Давали завдання дітям разом із батьками віднайти на географічній карті місця проживання предків, родичів, знати їхні ім'я, по батькові, знати про батьків: де навчалися, ким працюють, що люблять робити, чим цікавляться, чому радіють і засмучуються, як піклуються одне про одного, про членів сім'ї, про своїх батьків, тому що люблять їх. У дитинстві їх звали ..., вони вчилися в школі ..., їх улюблені ігри ..., іграшки ..., книги ..., вірші ... Дитині пропонували подумати, чим можна порадувати маму, тата, а що їх може засмутити, як цього запобігти.

Уважали за необхідність підтримувати авторитет батьків в очах дитини, стимулювати дитячу діяльність, завдяки якій допомагали дитині висловити почуття до членів сім'ї через конкретні практичні дії й учинки (виготовлення подарунків, складання привітань, малювання на тему сім'ї тощо), спонукали старших дошкільників до рефлексії власної поведінки («Чому ти засмутив маму?», «Як це виправити?», «Чим ти порадував бабусю?»).

Важливим напрямом виховної роботи вважали поглиблення інтересу дітей до емоційного стану близьких людей, і далі – до всіх довколишніх незалежно від їхньої етнокультурної приналежності. Для цього застосовували міні-етюди, спрямовані на розвиток умінь «прочитувати» емоції в міміці, жестах, інтонації мови і відповідно реагувати на них. За допомогою таких етюдів вчили дітей передавати, розпізнавати радість, хвилювання, втому, тривогу, страх...

Наведемо методику проведення міні-етюду «Дивлюсь у тебе, як у дзеркало» (робота в підгрупах по п'ять-шість осіб). Один із старших дошкільників у кожній із підгруп задавав емоцію, інші – відгадували її. Для цього вихователь «актору» пошепки повідомляв певну ситуацію, на яку він мав емоційно відреагувати: «Моя мама поїхала в командировку і я її цілий тиждень не побачу» (сум); «Мені купили котика» (радість); «Я образив товариша» (сором, провина); «Ти зламав мені велосипед» (гнів, злість); «Я не піду в темну кімнату» (страх); «Дмитрик сам з'їв усі цукерки, мені не дав жодної» (образа); «Який великий динозавр!» (подив, захоплення); «Зараз я

буду виступати на святі перед усіма глядачами» (хвилювання). Після відгадування ролі мінялися.

Використовували ігрові тренінги «Назви ласкаво близьких і рідних», «Скажи, чим ти можеш порадувати маму (тата, дідуся, бабусю, брата, сестру)?», «Чий ти помічник удома?», завдання, що вимагають закінчити пропозицію типу «Якщо мама засмучена, я ... », «Якщо бабуся втомилася, я ... », вправу «Читаємо почуття».

Наведемо перебіг вправи «Читаємо почуття», присвяченій такому почуттю, як гордість. Дітям демонстрували сюжетну картинку (Додаток К[34, с. 120]) і питали:

- Де стоять хлопці-спортсмени?
- Як вони вибороли свої місця на п'єдесталі пошани?
- Які почуття сповнюють серця хлопчиків?
- Чи радіють вони один за одного?»

Далі старшим дошкільникам пропонували закінчити речення «Я пишаюся собою, коли...». Потім пропонували розіграти діалог:

«Мама зайнята, Тимошко!

Ти пограй один, хоч трошки.

Помовчи хоч би годину.

Ти ж розумненька дитина?!

- Ну звичайно, що помовчу.

Адже я, коли захочу,

Не годину – п'ять годи

Можу гратися один.

В цілім світі тиша-тиша.

За столом лиш мама пише,

А в кімнаті все один

Сам з собою грає син.»

Запитання до дітей: «Чи можуть мама та син пишатися один одним?».

Створювали реальні ситуації, що дозволяли дітям проявити себе. Наприклад: розвеселити і приласкати новачка (Сашко лише з п'яти років почав ходити до дитячого садочку і дуже скучав за бабусею); «Сьогодні хтось плакав у спальні. Ви не звернули увагу, хто це і чому? Молодці, мабуть ви його одразу заспокоїли, бо коли я зайшла ніхто не плакав»; «Діти, ми збиралися почитати, але у малюків із сусідньої групи зовсім розірвалися книжки, вони ж маленькі і не можуть такі книжки дивитись. Що будемо робити?».

- «Ось почитаємо, а потім допоможемо» (Аліна Р.)
- «Ні, Аліно, їм же зараз допомогти потрібно. Це важливіше, а почитати ми і в інший раз можемо. Наші книжки нікуди не дінуться» (Катя В.)
- «Звичайно, давайте підклеїмо. Це цікаво і приємно, коли допомагаєш» (Гльдар Н.).

Використовуючи моральні ситуації, намагалися викликати інтерес вихованців до можливих варіантів учинків, їх наслідків. Демонстрували їх вплив на стан, настрої оточуючих, підводили до висновку про те, що доброта, толерантність, турбота, чуйність по відношенню до людей повинні бути дієвими.

Не знімалося з порядку денного й завдання щодо поповнення культурно-освітнього середовища групи образними іграшками для ігор на сімейну тематику, виготовленими дітьми спільно із батьками саморобками (конструювання квартири для сім'ї), наповнюючи його національними символами того народу, до якого належала конкретна дитина. Це не лише збагачувало в дітей «образ сім'ї», не тільки сприяло їхній національній самоідентифікації, а й створювало простір для полікультурного виховання (Додаток Л).

Продовжували працювати над обладнанням групових приміщень національними куточками, педагогічне й естетичне значення яких дуже високе в аспекті полікультурного виховання старших дошкільників, оскільки значно стимулювало пізнавальний інтерес дітей до полікультурної дійсності. Проте відчули брак матеріалів, які б розповідали дітям про етнокультурне

розмаїття нашого світу, виховували повагу й прихильне ставлення до представників своєї та інших культур. Саме тому, було запропоновано кожній сім'ї обрати країну за їхнім бажанням і підготувати матеріали про особливості цієї країни, її мешканців, звичаї та традиції, які б відображали унікальність національного одягу та пам'яток культури. Ми не ставили певних вимог чи обмежень щодо вигляду цих матеріалів, батьки із дітьми могли використовувати будь-які матеріали, фотографії, вирізки з журналів чи газет, власні фотографії країн, які вони відвідували. Розповіді батьків свідчили про те, що діти із захопленням працювали спільно з дорослими, ставили запитання, цікавилися культурою різних країн, запам'ятовували їх особливості. Насичення завдяки такій діяльності культурно-освітнього середовища як сім'ї, так і закладу дошкільної освіти полікультурним змістом дозволило використовувати його ресурси щодо створення простору полікультурної діяльності, знайдення в ньому «підказки» соціально схвалюваної поведінки в полікультурному соціумі.

Формуванню адекватного сприйняття своєрідності інших народів, розвитку інтересу до їхніх культурних цінностей, здатності будувати безконфліктні міжетнічні стосунки, сприяло проведення проекту «Толерантність». Алгоритм розгортання проектної діяльності за запропонованою Т. Лесіною логікою «хочу – можу – мушу» [21], передбачав таку послідовність його етапів:

- постановка проблеми,
- конкретизація мети і завдань,
- обґрунтування плану дій,
- здійснення ресурсного забезпечення проекту
- прогнозування результатів проектування.

У межах зазначеного проекту було застосовано вправу «Я тебе розумію, ти мене розумієш». Вона розпочалась із розповіді вихователя, що вважали адаптивним засобом освітньо-виховної роботи, оскільки вона змінювалася відповідно до рівня вихованості дітей, їхньої обізнаності,

актуальних виховних завдань тощо. Можливість варіювати складність такої розповіді, її обсяг збільшувало виховний потенціал застосованого методу. Так, дітям розповіли про те, що «толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності». І таке розмаїття виявляється у будь чому. Навіть у привітаннях. Давайте потренуємося у вітаннях так, як це роблять мешканці різних країн:

- скласти руки (як в «молитві») на рівні грудей і поклонитися (Японія);
- потертися носами (Нова Зеландія);
- кивнути головою (Великобританія);
- показати язик (Тибет);
- дуже міцно потиснути один одному руки, стоячи близько один до одного (Німеччина);
- «відпустити в повітря» від двох до п'яти нібито поцілунків, торкаючись один одного по черзі щоками (Франція);
- міцно потиснути руку (так здороваються чоловіки в Україні, Білорусі, Росії й інших країнах Європи, Америки, Азії, Австралії).

Дійшли висновку, що всі люди навколо нас різні, у них різні звички, погляди на життя, звичаї, і важливо навчитися розуміти це, визнавати, приймати іншу людину такою, якою вона є. Потрібно визнавати й позитивно ставитися до різноманіття людей різних національностей, їхніх думок, релігій, переконань, традицій [14].

Після вправи «Я тебе розумію, ти мене розумієш», що відбулася під час Дня толерантності, на якому були присутні й батьки, провели дискусію з батьками із обговоренням такої проблеми: «Які прояви нетерпимості можуть мати місце у відносинах між людьми різних народів?». Було названо такі:

- «образи, глузування» (Джавіда Г.);
- «ігнорування» (Марія І.);

- «упередження, перенесення негативних характеристик з однієї людини на цілий народ, релігійну групу, расу» (Владислава П.);
- «расизм» (Мілена Д.);
- «мігрантофобія» (Айсун К.);
- «націоналізм» (Дмитро П.);
- «переконання у виключності конкретної віри, її цінностей і обрядів» (Оксана В.).

У межах проекту «Толерантність» було проведено День національного костюма, до якого вихователі підготували для дітей розмальовки, які, разом із фоторепортажем про його перебіг подано в Додатку М.

Значний інтерес як старших дошкільників, так і їхніх батьків викликала вправа «Розсели людей по Планеті», яку провели з метою закріпити в дітей назви різних національностей, уявлення про національне вбрання різних народів, виховування поваги до всіх людей нашої планети.

Зміст вправи: Роздали паперові зображення людей різних країн у національному вбранні та запропонували пригадати, де знаходиться їхня країна і розташувати їх на площинній карті.

Діти із задоволенням виконували вправу, впізнаючи мешканців різних країн, а батьки допомагали їм знайти відповідну країну на карті і розташовувати картки вірно. Так Оджак Г. розповів: «В Африці живуть африканці. Вони темношкірі. У Франції живуть французи. Столиця Франції – Париж, головна окраса якого – Ейфелева вежа. У Білорусії – білоруси, в Україні – українці та інші».

Свято «Запроси, пограй, пригости» включало конкурс «Улюблена страва моєї сім'ї», під час якого батьки разом зі своїми дітьми представляли різні національні страви, ділилися рецептами, а всі присутні залюбки дегустували їх. Тут були представлені страви різних національностей: український борщ, узбецький плов, туркменська «далма», російські млинці, болгарська «міліна», суп з домашньою локшиною «яшка», білоруські «драники» та інше.

Програма розваги «Коли весь світ танцює» готувалася з урахуванням уподобань, національного складу і виконавських можливостей дітей і батьків експериментальної групи. Ураховували, що восьмеро дітей групи відвідують танцювальні гуртки, троє батьків добре танцюють, а ще четверо згодні допомогти дітям представити національний танець свого народу, відібрали такі танці:

- український – гопак;
- турецький – халай;
- грузинський – лезгинка;
- російський – хоровод.
- польський – полька.

Діти разом із батьками не лише виконували танці, а й навчали основних рухів інших дітей та їхніх батьків, давали приміряти елементи національного костюму, розповідали про них.

У межах **третього рефлексивно-презентаційного** етапу було проведено тематичний день «Моя кімната», який розпочався із презентації сімей вихованців, що включала розповідь батьків і дітей про родину, яка супроводжувалася показом малюнків дитини членів сім'ї, фотографіями дитячої кімнати (або частини кімнати, де мешкає дитина), розповідями про її оформлення, про те які предмети «живуть» там давно, а які з'явилися нещодавно, які свідчать про етнічну приналежність дитини, про прагнення сім'ї пізнати світ (фотографії подорожей, іграшки, у тому числі й національні, атрибути, подарунки дітей групи інших народів тощо). Батьки розповідали про традиції родини, про залучення до них дітей. Потім присутнім пропонувалося пограти в національну гру, якій батьки навчили своїх дітей, або якій діти навчили батьків («Гніздо черепахи» – Малайзія; «Канатоходець» – Узбекистан; «Галя по садочку ходила» – Україна; «Знайди хустку» – Австрія тощо) [13].

Наведемо перебіг української народної рухливої гри «Галя по садочку ходила»:

«Посередині кімнати чи майданчика ставили два стільчики спинками один до одного. На одному стільчику квітка – це «садок». Діти стояли у колі, а одна дитина (Галя) з хусточкою в руках – біля квітки. На слова:

Галя по садочку ходила,
Хусточку біленьку загубила,
Ходить по садочку, блукає,
Хусточку біленьку шукає, –

діти йшли по колу вліво. «Галя» ходила усередині кола біля квітки і на слово «згубила» залишала хустинку на стільчику, біля квітки, а сама переходила на інший бік, до сидіння стільчика, й удавала, ніби шукає хустинку. Потім сідала на стілець. На слова:

Не журися, Галю-серденько,
Ми знайшли хустинку біленьку,
У садочку, біля малини,
Під зеленим листом тернини, –

діти йшли по колу вправо і зупинялися. Одна дитина, визначена на роль вихователя, підходила до стільчика з квіткою, брала хустинку і промовляла:

Ти, Галю, хустину не шукай,
Хто знайшов, відгадай!

Якщо «Галя», не оглядаючись, відгадувала, кому з дітей належить цей голос, то з тим учасником вона мінялася місцями. Гра продовжувалася» [6].

Тематичний день завершився куштуванням національних страв, які гордо демонстрували мами і бабусі. Біля кожної страви висів бейджик із докладним рецептом її приготування і всі охочі могли сфотографувати його.

До тематичного «Дня казки» діти виготовляли із паперу й природних матеріалів атрибути, малювали улюблених казкових персонажів. Для батьків було підготовлено папку-пересувку (Додаток Н), що розпочиналася словами А. Ейнштейна: «Якщо ви хочете, щоб ваші діти були розумними, читайте їм казки. Якщо ви хочете, щоб вони були ще розумнішими, читайте їм більше казок». Інформація, зібрана в ній налаштовувала на використання казок як

універсального засобу освіти й виховання дітей, у ній було розкрито її функції й особливості використання, проілюстровано розвивальні, навчальні й виховні завдання, що вона їх допомагає вирішити, надано методичні поради щодо добору казок і роботи з ними вдома.

Прес-конференція «Хочеш правду знати – дитину треба запитати» у межах батьківського клубу розпочалась із показу батькам записів виконання їхніми дітьми вправи «Три бажання» [34, с. 83]. Під час її проведення кожна дитина за допомогою міміки і жестів зображувала свої три найбільші бажання-мрії, інші – відгадували їх». Потім діти пояснювали свої бажання словесно. Ознайомившись із її результатами, батьки краще пізнали світ своїх дітей, їхні бажання, інтереси, прагнення. Наведемо приклад бажань Ельвіри Д.: «Хочу великий набір одягу для Барбі», «Сестричку» і щоб мати не кричала на мене». Бесіди з батьками, аналіз результатів психолого-педагогічних досліджень (Косарева) засвідчують про перевагу «стримувальних», «пояснювальних», «заперечливих», таких, що спрямовані за переорієнтування дитячих дій звертань батьків до дітей. Деякі діти (як Ельвіра Д.) не згодні з таким положенням, проте більшість – зникає до нього. Так дитина при звичається бути не суб'єктом, а об'єктом спілкування. У такому разі мова про партнерство, співробітництво, довіру, компетентну поведінку в різноманітних актах спілкування в полікультурному просторі просто не може йти.

Для зміни такого стану порадили батькам застосовувати для налагодження довірливих, доброзичливих взаємин, активної взаємодії з дітьми методику «Пошепки», що дозволило дорослим змінити звичну лідерську позицію у спілкуванні і стати в позицію «знизу». Тут дітям надавалася можливість зайняти активну лідерську позицію в процесі спілкування. Найприродніше це відбувалося під час спільних ігор, коли дитина може сама обирати напрям і зміст гри, розвиток рольових дій тощо. Тоді дорослий, беручи на себе в цей момент позицію «Я-Дитина» (за Е. Берном), просить дитину допомогти їй, запитуючи «Я правильно роблю?», «А що далі?». Підказувати що, як і коли робити можна пошепки. Дорослий робить так, як сказала дитина, повторюючи вголос її слова.

Батьки разом із педагогом на основі рефлексії власного досвіду вивели такі правила спілкування з дітьми: «оптимальний розподіл функцій між собою і дітьми; максимум вимог і максимум поваги до дітей; розуміння того факту, що дорослий теж може помилятися; різноманітність виховних впливів, де позитивні оцінки домінують над негативними; ціннісне ставлення до дитини як до особистості».

З метою збагачення культурно-освітнього середовища сім'ї полікультурним змістом провели серію інтегрованих занять «Творимо красу», під час яких діти за допомогою вихователів і батьків створювали предмети для облаштування своєї оселі вдома (теми: «Барвистий символ України», «Подарунки другу», «Іграшка мого народу», «Мати радіє», «Обереги своїми руками»). Ці заняття знайшли своє продовження створенням виставки фоторепортажів із сімей. Фоторепортажі допомагали вихователям більше дізнатися про сім'ї, про їх традиції, національні устрої, те, як наповнювався освітньо-виховне середовище сім'ї полікультурним змістом. Батьки і діти старшого дошкільного віку мали змогу поділитися своїми успіхами, розповісти про предків, знаменитих родичів тощо. Фоторепортажі віддзеркалювали такі теми: «Найкращий тато у світі», «Мій тато в армії служив», «Дружна родина гору зрушить», «Я і моя мама», «Краса рідної землі», «Таланти моєї родини». Етапи організації виставок фоторепортажів були такими:

1. Проведення бесід, тематичних занять з дітьми і батьками.
2. Оголошення теми фоторепортажу.
3. Спільна робота батьків і дітей: збір інформації – інтерв'ю, добірка фотографій; складання розповіді-репортажу; оформлення фоторепортажу для виставки.
4. Оформлення виставки фоторепортажів.
5. Проведення групових екскурсій з представленням робіт дітьми і батьками.

Така спільна робота згуртовувала дітей і дорослих, стимулювала партнерське співробітництво у підсистемах «діти-батьки», «батьки-вихователі», «діти-вихователі», сприяла формуванню вмій вислуховувати іншу людину, здатності до співчуття і співпереживання на основі аналізу словесних і вербальних проявів, розвитку комунікативних і рефлексивних навичок у процесі міжособистісного спілкування. Продуктивна діяльність викликала в дітей почуття радості, гордості, задоволення, вони отримали знання про близьких їм людей, цікавилися їхніми досягненнями, професіями, вчилися висловлювати свої думки і почуття, аналізувати події й учинки полікультурного довкілля.

Упродовж цього етапу формувального експерименту батьки спільно із дітьми готували портфоліо «Пізнайка» за такими напрямками: «Пізнайка для себе» (матеріали давали відповіді на запитання «Хто я?», «Який Я?», «Що я знаю про свою сім'ю?» («Найстарший (молодший) член нашої сім'ї», «Про пап (мам) моїх батьків»), «Що я знаю про свою родину?» («Захисники Батьківщини в нашій родині», «Наші сімейні імена (професії, захоплення)» – у вигляді колажу «Моя сім'я» й «Родинного дерева». Батьки не лише із захопленням розповідали про те, як разом з дітьми вигадували дизайн родинного дерева, відбирали фотографії, а й робили висновки про позитивні емоційні стани дітей і дорослих. Значний інтерес викликало родинне дерево Анни Г., сім'я якої – вихідці із Грузії. Дорослі й діти задавали питання щодо традицій і звичаїв у їхній родині, віросповідання, особливостей виховання дітей. На нашу думку, таке невимушене спілкування, доброзичлива атмосфера сприяли й формуванню навичок взаємодії з представниками інокультур.

Другий напрям – «Що я знаю про свою країну?» містив теки «Державні символи», «Національні символи», «Пам'ятки культури»; третій – «Пізнайка для друга» відповідав на такі запитання: «Хто він?», «Який він?», «Що я знаю про його сім'ю?», «У чому ми схожі?», «У чому ми не схожі?», «Чому ми друзі?»); четвертий – «Пізнайка для світу» – містив інформацію про те, «Які люди живуть на нашій планеті?», «Які вони?», «Чим ми схожі?», «Чим ми не схожі?», «Ми всі різні й усі прекрасні».

«Тиждень європейської культури» передбачав проведення відкритого заняття з англійської мови «Дорога гостя з Англії», до якого були запрошені не тільки педагоги, а й батьки, з (Додаток О). Упродовж заняття продовжили формувати вміння дітей сприймати на слух і розуміти англійські висловлювання, будувати прості розповідні речення англійською, розуміти та сприймати на слух англійські фрази і слова, збагачували активний словниковий запас дітей з тем: «Привітання», «Знайомство», «Сім'я», розвивали комунікативні навички, мислення, пам'ять, увагу, фонематичний слух; виховували товариськість, розуміння й повагу до іншої культури.

Паузи між заняттями, режимні процесі під час тижня європейської культури супроводжувалися народною музикою, піснями тієї країни, якій було присвячено день (італійські «Щаслива», «Санта Лючія», «Макарони»; іспанські «Солеарес»; англійські «Ваа, Ваа, Black Sheep», «Mary, Mary, Quite Contrary», «Little Miss Muffet»; фінські «laulut laulusta»; німецькі «Stille Nacht», «O du fröhliche», «O Tannenbaum»; польські «Висла», «Гусь на воді», мазурка Домбровського) тощо.

У кожній групі діти готували разом із батьками презентацію певної європейської країни, до якої діти під час тематичного малювання «Гостя з» зображували мешканців країн у національному вбранні, готували колажі, що включали найтипівіші пейзажі, квіти, звірів, культурні пам'ятки, державні символи країн ЄС. Із таких колажів виготовили для кожної родини книжечку-розкладачку (Додаток П).

Під час прогулянок діти разом із вихователями і батьками грали в ігри різних народів (українська «Квач», російська «Струмочок», канадська «Сніговик-дражнилко», англійська «Футбол», турецька «Бирдирбир», вірменська «Козлик-козлик» тощо). Їх проведення підтвердило ефективність освоєння дітьми старшого дошкільного віку культури різних народів світу в процесі ігрової – провідної для цього віку – діяльності.

Напередодні 8 Березня в межах тижня європейської культури було проведено свято «Подорож країнами». Проілюструємо його перебіг

наведенням деяких фрагментів. Так свято розпочалося таким вступним словом ведучого (принагідно зауважимо, що в ролі першої ведучої виступила мати Даміра Х., а другої – вихователь Ганна П.):

«1 Ведуча. Любі друзі, у цей чудовий весняний день ми хочемо вам запропонувати вирушити в подорож країнами світу, щоб відшукати найкращу квітку для ваших мам. Чи згодні ви? (Глядачі відповідають). А в дорозі нам допоможе вірний супутник усіх мандрівників – глобус.

2 Ведуча. Саме час відправитись у подорож до інших країн. Візьмемо наш глобус. Щоб йому було веселіше крутитися, скажемо такі слова:

Через гори і долини,

Через океан полинем –

В подорож навколо світу,

Щоб знайти чарівні квіти (Діти повторюють).

Вихователь крутить глобус, вказуючи на ньому місце першої зупинки мандрівників. Це Австрія.

1 Ведуча. Що це, друзі за країна?

Гори, ріки, де ж рівнина?

Австрієць (тато Іллі Г.):

Ви у Татрах, любі друзі!

Австрія вітає всіх.

В горах, бачите, ще й досі

Холодно і навіть сніг».

Упродовж свята діти разом із батьками та вихователями, подорожуючи світом, згадували назви різних країн, їх розташування на карті, особливості природи, побуту, одягу їх мешканців, про культурні пам'ятки, музику, пісні, що сприяло входженню в культурне коріння різних народів. Зауважимо, що здійснене в процесі підготовки і проведення свята спрямування партнерського співробітництва закладу дошкільної освіти і сім'ї, дітей і дорослих на досягнення спільної мети виявилось конструктивним у контексті дослідження, сприяло згуртуванню сімей, набуттю умінь і навичок спілкування в

полікультурному просторі, привчання дітей до турботи про найріднішу матусю, прагнення створювати для неї якнайбільше приємних моментів, турбуватися й опікуватися поліпшенням її настрою. Діти усвідомили, що незважаючи на відмінне етнокультурне походження, мову, різницю в умовах життя, усіх людей об'єднує любов до найдорожчої людини – до матері.

Було проведено розвагу «На круглій планеті є місце всім на світі!» на яку сім'я Наталі Г. прийшла в болгарських костюмах, вони ознайомили дітей з національними символами своєї країни, пояснили, чому зараз на гербі Болгарії – лев, а раніше був конячих хвіст; чому прапор має білу, зелену і червону смуги тощо. Розповіли, чим болгарська культура відрізняється від української, а в чому – схожа. Розповідь супроводжувалася показом фотографій та аудіозаписами з болгарськими піснями. Сім'я Деніз Даніель К. прийшла в турецьких костюмах, вони також розповіли про віру, культуру своєї країни. Зазначимо, що діти традиційно на свята одягали українські, турецькі, білоруські, китайські, молдавські, гагаузькі, болгарські тощо національні костюми, що додавало урочистостям неповторний колорит, закріплювало гуманістичну домінанту в побудові взаємин між представниками різних народів.

У ракурсі поставлених дослідницьких завдань особливо цінним вважали те, що проведення свята «Різнобарвна планета» (Додаток) сприяло розвитку довіри між сім'єю і закладом дошкільної освіти, а також між педагогами та вихованцями, між батьками і дітьми, сприяло розширенню знань як батьків, так і старших дошкільників про явища полікультурного змісту, формуванню стійкого інтересу до рідної та інших культур, позитивного ставлення до їх надбань, визнанню їх цінності та самобутності.

Було започатковано проект «Ебру», у межах якого діти старшого дошкільного віку та їхні батьки ознайомилися з історією виникнення цього древнього мистецтва малювання на воді. Наведемо фрагмент розповіді вихователя: «Ебру вважається турецьким мистецтвом малювання на воді, що виникло ще в VII столітті, хоча назва «Ебру» стала вживатися тільки через

три століття. «Термін «Ебру» походить від перського «ebri», що означає «повітряні хмари». І, дійсно, якщо подивитися на малюнок, виконаний за такою технологією, стає зрозуміло, чому його так називали. Схожа техніка була й у Японії. Із XII століття вона мала назву «мистецтво сумінагаші», що дослівно перекладається як «чорнила, які плавають». Синтоїстські монахи за допомогою сумінагаші наносили унікальні візерунки на тонкий рисовий папір і тканини для прикраси. Техніка була настільки популярна, що користувалася попитом у імператора і його наближених. Головною відмінністю турецьких майстрів було філігранне вміння малювати не тільки абстрактні та квіткові візерунки, а й птахів, риб і незвичайні пейзажі. Поверхнею для нанесення візерунка за технологією Ебру слугує вода, проте не звичайна, до неї додають екстракт гевеї. Саме він робить воду густою і в'язкою, завдяки чому кольорові краплі не тонуть і не змішуються.

Фарби також будемо використовувати спеціальні. Вони виготовляються на основі бичачої жовчі й особливих мінералів (демонструє баночки із фарбою). Техніка малювання Ебру не передбачає чіткого малюнку, вона заснована на абстракції і довільному візерунку. Рідкі фарби чудово розтікаються по поверхні, а за допомогою тонких паличок і гребенів художник надає колам на воді форму. Після закінчення малюнка його можна перенести на паперовий лист, а професіонали здатні використовувати й інші поверхні: дерево, тканини, кераміку, шкіру».

Після такого ознайомлювального етапу дітям і батькам було запропоновано подивитися готові роботи, виконані педагогами в техніці Ебру, продемонстровано обладнання для малювання. Поінформовано способи виготовлення спеціальної рідини для Ебру, яку готують, застосовуючи готовий згущувач (продається у вигляді порошку, рідкого концентрату для розведення, готового розчину). Для дітей застосовували готовий розчин, батьки виготовляли його із рідкого концентрату. Дорослим повідомлялося про вимоги до розчину (густота, щільність). Було підготовлено лотки для рідини, кисті; гребені, спиці). Провели спеціальний інструктаж щодо правил техніки безпеки

користування дітьми гребенями та спицями. Після цього діти і батьки під керівництвом педагогів, які, у разі потреби надавали необхідну допомогу, перейшли безпосередньо до творчого етапу виконання проекту. Він розпочався ці створення фону, кола з фарби, а потім за допомогою шила це коло перетворювалося на різноманітні дивовижні візерунки.

Спільна творча праця батьків і дітей разом із педагогами сприяли набуттю ними вмінь будувати безконфліктні стосунки в умовах міжпоколінного й полікультурного спілкування, сприяли поглибленню інтересу до пізнання культури різних народів і створювали можливості на лише для її освоєння, а й для творення, усвідомлюючи цінність таких здобутків, формували позитивне ставлення для представників різних народів й створювали поле для практичної демонстрації такого ставлення, виникнення переживань емпатійного характеру.

Оцінювальна діяльність відбувалася виключно в позитивно-продуктивному ключі, що підсилювало її дієвість і виховний контекст. Така полісуб'єктна продуктивна взаємодія сприяла виникненню атмосфери симпатії, партнерства, довіри й взаємодопомоги, створювала умови для прояву креативності, а одразу отримуваний матеріальний продукт підкріплював бажання спільно та плідно працювати й надалі (Додаток С).

Експериментальна методика взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у полікультурному вихованні старших дошкільників, що передбачала комплексну реалізацію визначених педагогічних умов, уможливила порівняння ефективності традиційного й експериментального підходів, чому й присвячений наступний підрозділ дисертації.

2.4. Результати експериментального дослідження та їх аналіз

Після завершення формувального етапу експерименту було проведено повторне обстеження старших дошкільників контрольної та експериментальної груп задля чого використана методика дослідження, описана в підрозділі 2.1 і

здійснено зіставну характеристику рівнів полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку в порівнянні з констатувальним етапом. Опис одержаних результатів подається в тій самій послідовності, що була обрана для констатувального етапу педагогічного експерименту.

У табл. 2.6 подано кількісні результати, отримані за кожним показником полікультурної вихованості за аксіологічним компонентом і загальним рівнем означеного компонента.

Таблиця 2.6

**Рівні полікультурної вихованості старших дошкільників
за показниками аксіологічного компонента (у %) (прикінцевий зріз)**

Показники	Рівні					
	Контрольна група			Експериментальна група		
	Н	З	Д	Н	З	Д
1	12,50	59,37	28,13	2,33	35,65	62,02
2	20,31	46,10	33,59	2,33	45,73	51,94
3	45,31	52,34	2,34	3,10	32,56	64,34
Загальні рівні	24,22	57,03	18,75	2,33	37,98	59,69

Одержані дані, подані в таблиці 2.6, показали, що достатній рівень полікультурної вихованості за першим показником аксіологічного компонента – позитивне емоційне ставлення до представників різних етнічних груп і релігій – діагностовано у 62,0% дітей експериментальної і 28,13% контрольної груп; задовільний рівень виявили 35,65% дітей старшого дошкільного віку експериментальної та 59,37% – контрольної груп.

За результатами діагностування полікультурної вихованості за другим показником аксіологічного компонента – інтерес до культурних цінностей рідного та інших народів, як бачимо з табл. 2.10, достатній рівень зафіксовано у 51,94% вихованців експериментальної і у 33,59% – контрольної груп; задовільний – у 45,73% старших дошкільників

експериментальної та 46,10% – контрольної груп; низький – у 2,33% і 20,31% дітей експериментальної і контрольної груп відповідно.

Щодо результатів за третім показником аксіологічного компонента полікультурної вихованості старших дошкільників (визнання цінності своєї та іншої культур), то достатній рівень його прояву зафіксовано у 64,34% дітей експериментальної і 2,34% – контрольної груп. Задовільний рівень означеного показника виявлено у 32,5% респондентів експериментальної й у 52,34% – контрольної груп; низький – у 3,10% дітей старшого дошкільного віку експериментальної та 5,31% – контрольної груп.

Узагальнення даних полікультурної вихованості за трьома показниками аксіологічного компонента за ціннісно-емоційним критерієм виявило, що достатнього рівня досягли більшість – 59,69% старших дошкільників експериментальної і 18,75% – контрольної груп; задовільний рівень визначено у 37,98% вихованців експериментальної та 57,03% – контрольної груп; низький рівень у 2,33% дітей експериментальної і у 24,22% – контрольної груп.

Результати дослідження полікультурної вихованості старших дошкільників за когнітивним компонентом подано в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Рівні полікультурної вихованості старших дошкільників за показниками когнітивного компонента (у %) (прикінцевий зріз)

Показники	Рівні					
	Контрольна група			Експериментальна група		
	Н	З	Д	Н	З	Д
1	23,44	50,78	25,78	11,63	55,81	32,56
2	50,78	44,53	4,69	12,40	66,67	20,93
3	67,19	25,00	7,81	5,43	64,34	30,23
Загальний рівень	50,78	29,69	19,53	10,08	62,02	27,91

Як бачимо із табл. 2.7, за першим показником когнітивного компонента – обізнаність із правилами поведінки в соціумі, із достатнім рівнем в експериментальній групі виявлено 32,56%, у контрольній – 25,78% респондентів. Задовільний рівень цього показника визначено в 55,81% дітей старшого дошкільного віку експериментальної й у 50,78% – контрольної груп; низький – відповідно у 11,63% і 23,44% вихованців.

Поінформованість про явища полікультурного змісту на достатньому рівні (другий показник когнітивного компонента полікультурної вихованості) досягли 20,93% старших дошкільників експериментальної та 4,69% – контрольної груп; задовільний рівень діагностовано в більшості – 66,67% дітей експериментальної і в 44,53% – контрольної груп; низький рівень продемонстрували лише 5,43% вихованців експериментальної і більшість – 67,19% контрольної груп.

Достатній рівень полікультурної вихованості за третім показником досліджуваного компонента – національно-культурна ідентифікація, виявили 30,23% дітей експериментальної і 7,81% – контрольної груп. Задовільний рівень зафіксовано в більшості – 64,34% старших дошкільників експериментальної і у 25% – контрольної груп; низький рівень – у 5,43% вихованців експериментальної та в більшості – 67,19% дітей старшого дошкільного віку контрольної груп.

За всіма показниками достатній рівень полікультурної вихованості за когнітивним компонентом виявлено в 27,91% і 19,53% старших дошкільників експериментальної та контрольної груп відповідно; задовільний – у 62,02% дітей експериментальної і 29,69% – контрольної груп; низький – у 10,08% вихованців експериментальної та 50,78% – контрольної груп.

Кількісні результати полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку за інтерактивним компонентом подано в табл. 2.8.

Рівні полікультурної вихованості старших дошкільників за показниками інтерактивного компонента (у %) (прикінцевий зріз)

Показники	Рівні					
	Контрольна група			Експериментальна група		
	Н	З	Д	Н	З	Д
1	48,44	45,31	6,25	17,83	52,71	29,46
2	43,75	46,87	9,38	10,08	43,41	46,51
3	33,59	39,07	27,34	11,63	33,33	55,04
Загальний рівень	44,53	46,09	9,38	11,63	43,41	44,96

Із табл. 2.8 бачимо, що достатній рівень уміння будувати безконфліктні стосунки з представниками рідної та інших культур (перший показник інтерактивного компонента полікультурної вихованості, продемонстрували 29,46% старших дошкільників експериментальної та 6,25% – контрольної груп. До задовільного рівня віднесено 43,41% і 45,31% дітей експериментальної та контрольної груп; до низького – 17,83% вихованців експериментальної і більшість дітей контрольної групи – 48,44%.

Полікультурну вихованість за другим показником інтерактивного компонента – уміння за зовнішніми ознаками визначати емоційний стан інших людей на достатньому рівні продемонструвала більшість – 46,51% вихованців експериментальної та лише 9,38% – контрольної груп; 43,41% (експериментальна група) і 46,87% (контрольна група) – задовільний та 11,63% і 43,75% відповідно – низький.

Відповідність поведінки загальноприйнятим нормам (третій показник інтерактивного компонента полікультурної вихованості) на достатньому рівні засвідчили більшість – 55,04% дітей старшого дошкільного віку експериментальної та 27,34% – контрольної груп; задовільний – відповідно 33,33% і 39,07%; низький – 11,63% (експериментальна група) та 33,59% (контрольна група).

Із табл. 2.8 бачимо, що достатній загальний рівень полікультурної вихованості за інтерактивним компонентом діагностовано в 44,96% старших дошкільників експериментальної і в 9,38% – контрольної груп; задовільний – у 43,41% та 46,09%; низький – у 11,63% і 44,53% відповідно.

Узагальнені результати за показниками полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи (прикінцевий зріз) подано в додатку Т; контрольної – у додатку У. Результати прикінцевого зрізу щодо визначення рівнів полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку подано в таблиці 2.9.

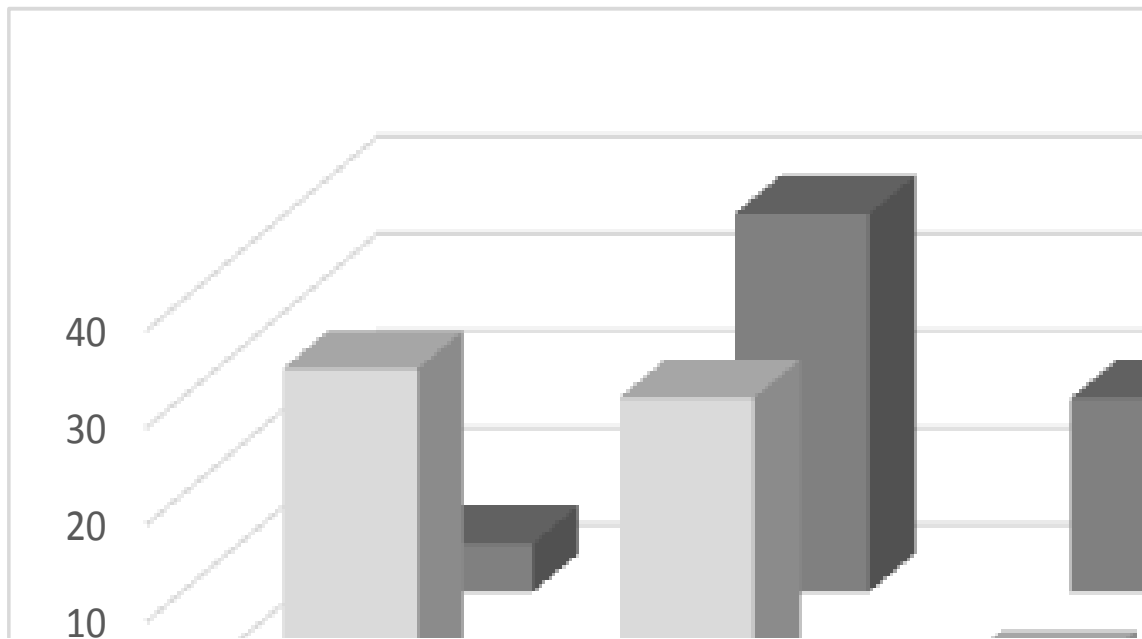
Таблиця 2.9

**Загальні рівні полікультурної вихованості старших дошкільників
(прикінцевий зріз)**

Загальні рівні полікультурної вихованості	Експериментальна група		Контрольна група	
	Абс.	%	Абс.	%
Достатній	33	50,77	5	7,81
Задовільний	30	46,15	39	60,94
Низький	2	3,08	20	31,25

Із таблиці 2.9 бачимо, що достатнього рівня полікультурної вихованості в експериментальній групі досягли майже половина старших дошкільників – 50,77% (33 дитини), тоді як у контрольній групі таких було лише 7,81% (5 осіб). На задовільному рівні полікультурної вихованості стало 30 вихованців (46,15%) експериментальної і переважна більшість – 39 дітей старшого дошкільного віку (60,94%) – контрольної групи. На низькому рівні залишилося 2 дитини (3,08%) експериментальної групи і 20 (31,25%) – контрольної.

Для унаочнення даних щодо рівнів полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку експериментальної і контрольної груп за результатами прикінцевого зрізу проілюстровано діаграмою на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Діаграма рівнів полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку (прикінцевий зріз)

Порівняльні щодо рівнів полікультурної вихованості старших дошкільників до і після формувального експерименту наведено в табл. 2.10.

Із табл. 2.10 бачимо, що кількість старших дошкільників, віднесених до достатнього рівня полікультурної вихованості збільшилася після дослідно-експериментальної роботи як в експериментальній, так і в контрольній групах, проте в експериментальній групі – на 46,15% (із 3 до 33 осіб), а у контрольній – лише на 4,69% (із 2 до 5 осіб). Кількість дітей, віднесених до задовільного рівня, збільшилася в експериментальній групі на 7,69% (із 25 до 30 осіб), а в контрольній – на 14,02% (із 30 до 39 осіб). На низькому рівні в експериментальній групі стало менше вихованців на 53,84% (із 37 до 2 дітей), а в контрольній – на 18,75% (із 32 до 20 дітей).

Попередньо за допомогою медіанного критерію була доведена однорідність результатів експериментальної і контрольної груп на рівні констатувальних зрізів. Цю саму методику використали для доведення значущості змін у рівнях полікультурної вихованості старших дошкільників експериментальної групи після дослідно-експериментальної роботи.

Порівняльні дані рівнів полікультурної вихованості старших дошкільників на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту

Загальні рівні полікультурної вихованості	Одиниці виміру	Експериментальна група		Контрольна група	
		до і після дослідно-експериментальної роботи	до і після дослідно-експериментальної роботи	до і після дослідно-експериментальної роботи	до і після дослідно-експериментальної роботи
Достатній	%	4,62	50,77	3,12	7,81
	Абс.	3	33	2	5
Задовільний	%	38,46	46,15	46,88	60,94
	Абс.	25	30	30	39
Низький	%	56,92	3,08	50	31,25
	Абс.	37	2	32	20

Якщо медіани різні, то досліджувані властивості педагогічних об'єктів мають різні закони розподілу і, отже, істотно різні.

Потрібно було довести таке:

$H_0 : Md_{es} \neq Md_{ef}$ Медіани сукупностей значень результатів діагностування старших дошкільників експериментальної групи до і після дослідно-експериментальної роботи не є рівними.

$H_1 : Md_{ks} = Md_{kf}$ Медіани сукупностей значень результатів діагностування дітей старшого дошкільного віку контрольної групи до і після дослідно-експериментальної роботи є рівними.

$H_2 : Md_{ef} \neq Md_{kf}$ Медіани сукупностей значень результатів діагностування дітей експериментальної і контрольної груп після дослідно-експериментальної роботи не є рівними.

Перевірка полягала у вирізненні відмінності центральної тенденції вибірок, де показником обрано медіану значень рівня полікультурної вихованості в кожній із вибірок.

Результати розрахунків, поданих у Додатку Ф, демонструють, що $T_{\text{набл}}$ значно більше, ніж $T_{\text{крит}}$ – отже, різниця між результатами діагностування дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи до і після дослідно-експериментальної роботи є статистично вагомою.

Використовуючи ту саму методику перевірили статистичну вагомість різниці між результатами діагностування старших дошкільників контрольної групи до і після дослідно-експериментальної роботи (H_1). Розрахунки показали, що $T_{\text{набл}}$ менше табличного значення $T_{\text{крит}}$ на рівні значущості $\alpha=0,025$. Отже, різниця між результатами діагностування вихованців контрольної групи до і після дослідно-експериментальної роботи не є статистично вагомою.

Перевірка гіпотези H_2 показала, що $T_{\text{набл}}$ значно більше, ніж $T_{\text{крит}}$ – отже, різниця між результатами діагностування старших дошкільників експериментальної і контрольної групи після дослідно-експериментальної роботи є статистично вагомою, що доводить ефективність задіяних моделі й експериментальної методики, що передбачало комплексне використання визначених педагогічних умов.

Висновки з розділу 2

У другому розділі подано результати пошуково-розвідувального етапу експерименту, визначено критерії і показники, схарактеризовано рівні полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку, розроблено й апробовано діагностувальну та експериментальну методики, презентовано модель взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників, здійснено аналіз результатів констатувального і прикінцевого зрізів, доведено ефективність педагогічних умов взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників.

За результатами анкетування вихователів закладів дошкільної освіти і батьків дітей старшого дошкільного віку виявлено, що як у сім'ї, так і в закладі дошкільної освіти не надається належної уваги полікультурному вихованню дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, вихователі зазначили, що проведення такої роботи ускладнюється відсутністю сучасного методичного забезпечення цього процесу, практики взаємодії із сім'єю із цього питання, не усвідомленням батьками цінності полікультурної вихованості як результату полікультурного виховання. Також з'ясовано, що батьки не вважають полікультурне виховання першочерговим завданням ані сім'ї, ані закладу дошкільної освіти, самі батьки подекуди не виявляють поінформованості щодо явищ полікультурного змісту й прагнення до вияву толерантності, побудови безконфліктних взаємин із представниками інших культур, не завжди зацікавлені у співробітництві з вихователями.

Критеріями оцінювання визначених компонентів полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку із відповідними показниками обрано: ціннісно-емоційний (позитивне емоційне ставлення до представників різних етнічних груп і релігій, інтерес до культурних цінностей рідного та інших народів, визнання цінності своєї та інших культур); пізнавально-інформаційний (обізнаність із правилами поведінки в полікультурному соціумі, поінформованість про явища полікультурного змісту, національно-культурна ідентифікація); діяльнісно-поведінковий (уміння будувати безконфліктні стосунки із представниками рідної та інших культур, уміння за зовнішніми ознаками визначати емоційний стан інших людей, відповідність поведінки дітей загальноприйнятим еталонам). Подано якісні характеристики рівнів полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку (достатній, задовільний, низький), для визначення яких розроблено діагностувальні завдання відповідно до поданих компонентів, критеріїв і показників.

Розроблено модель взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку, що розкриває мету, етапи, педагогічні умови, форми, методи і засоби їх реалізації,

компоненти, критерії і кінцевий результат – полікультурна вихованість старших дошкільників. Відповідно до розробленої моделі процес взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку здійснено за трьома етапами: пізнавальним, діяльнісно-креативним, рефлексивно-презентаційним, під час яких відбувалося комплексне впровадження визначених педагогічних умов завдяки застосуванню сукупності засобів, форм і методів задля досягнення запланованого результату – полікультурної вихованості старших дошкільників.

На підставі теоретичного дослідження й одержаних на констатувальному етапі педагогічного експерименту результатів розроблено експериментальну методику взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю в полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку. Її реалізації передував пропедевтичний етап, що передбачав проведення семінару-практикуму для вихователів закладів дошкільної освіти «Полікультурне виховання дітей у взаємодії із сім'єю».

На першому – пізнавальному етапі діти разом із батьками розширювали уявлення про розмаїття полікультурного світу, свою Батьківщину, її культуру, культуру і традиції інших народів, поглиблювали знання про національне коріння своєї родини, її традиції, ознайомилися з еталонами поведінки в полікультурному соціумі, способи гуманістично спрямованої комунікації у ньому.

Наскрізною формою роботи впродовж формувального етапу експерименту виступив постійно дієвий батьківський клуб «Ми всі різні, але ми разом» з метою педагогічної підтримки батьків у полікультурному вихованні старших дошкільників, сприяння взаємодії закладу дошкільної освіти, батьків і дітей у досягненні дітьми старшого дошкільного віку полікультурної вихованості, взаємозбагачення досвіду полікультурного виховання в умовах ЗДО і сім'ї.

Другий – діялісно-креативний етап був спрямований на занурення дітей разом із батьками в активну творчу діяльність полікультурної

спрямованості в умовах закладу дошкільної освіти і сім'ї, стимулювання взаємодії у підсистемах «діти–діти», «діти–педагоги», «діти–батьки», «педагоги–батьки» з метою полікультурного виховання старших дошкільників.

Метою третього – рефлексивно-презентаційного етапу було стимулювання дітей і батьків до демонстрації власних досягнень, активізовано їхню оцінювальну діяльність щодо явищ довкілля полікультурного змісту, самооцінки та взаємооцінки.

По завершенні формувального етапу експерименту було проведено прикінцевий зріз, метою якого було з'ясування ефективності визначених педагогічних умов, розроблених моделі й експериментальної методики. Його дані засвідчили відчутні позитивні зміни в рівнях полікультурної вихованості в дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи, тоді як позитивна динаміка в контрольній групі виявилася незначною. Достатнього рівня досягли 50,77% старших дошкільників експериментальної групи (було 4,62%) і 7,81% – контрольної групи (було 3,12%), задовільний рівень виявили 46,15% дітей експериментальної групи (було 38,46%) і 60,94% – контрольної групи (було 46,88%), низький рівень засвідчили 3,08% дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи (було 56,92%) і 31,25% – контрольної групи (було 50%).

Для перевірки одержаних результатів використано медіанний критерій, результати розрахунків за яким показали, що $T_{\text{набл}}$ значно більше, ніж $T_{\text{крит}}$ – отже, різниця між результатами діагностування дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи до і після дослідно-експериментальної роботи є статистично вагомою. Використовуючи ту саму методику перевірили статистичну вагомість різниці між результатами діагностування старших дошкільників контрольної групи до і після дослідно-експериментальної роботи (H^1). Розрахунки показали, що $T_{\text{набл}}$ менше табличного значення $T_{\text{крит}}$ на рівні значущості $\alpha=0,025$. Отже, різниця між результатами діагностування вихованців контрольної групи до і після дослідно-експериментальної роботи не є статистично вагомою. Перевірка гіпотези H^2 показала, що $T_{\text{набл}}$ значно більше,

ніж $T_{\text{крит}}$ – отже, різниця між результатами діагностування старших дошкільників експериментальної і контрольної групи після дослідно-експериментальної роботи є статистично вагомою.

Отже, одержані дані прикінцевого етапу експерименту виявилися статистично значущими, що доводить ефективність педагогічних умов, моделі й експериментальної методики взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників.

Матеріали другого розділу дисертації висвітлено в публікаціях автора [9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Базовий компонент дошкільної освіти України : Науковий керівник : А. М. Богущ. – К. : Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Бордовская Н. В. Диалектика педагогического исследования: Логико-методологические проблемы (монография) / Н. В. Бордовская. – СПб. : Изд-во РХГИ, 2001. – 512 с.
3. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен; [отв. ред. П. В. Алексеев]. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
4. Дитина в дошкільні роки. Комплексна освітня програма / наук. керівник К. Л. Крутій. – 2010. – Запоріжжя. – 46. с.
5. Дитина. Програма навчання і виховання дітей від 2 до 7 років / Е. В. Белкіна, Н. І. Богданець-Білоskalенко, О. Л. Богініч; наук. кер. проект. В. О. Огнев'юк, К. І. Волинець. – Київ : Видавництво «Університет». – 2010. – 288 с.
6. Дитячі ігри та розваги. – Київ : Просвіта, 2004. – 424 с.
7. Дружная семья / сборник стихов, сказок, притч. – К. : АСТ, Астрель, 1999. – 128 с.
8. Казанцева Л. І. Теоретичні і методичні засади навчання дітей старшого дошкільного віку української мови в полікультурному просторі : дис. ...

- докт. пед. наук : спец. 13.00.02 / Ларіса Іванівна Казанцева. – Одеса, 2014. – 490 с.
9. Карагозлю Фатма. Вплив національних традицій на виховання дошкільників у сім'ї / Карагозлю Фатма // *Science and society : Collection of scientific articles*. – Edizioni Magi, Roma, Italia. – 2017. – С. 447–452.
10. Карагозлю Фатма. Діагностування взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї у полікультурному вихованні дошкільників / Карагозлю Фатма // *Молодь і ринок : щомісячний науково-педагогічний журнал*. – 2017. – № 4 (147) квітень. – Дрогобич : «Швидкодрук». – С. 178–182.
11. Карагозлю Фатма. Особливості мовного спілкування старших дошкільників в умовах сім'ї / Карагозлю Фатма // *Science and Education a New Dimension. Psychology*, VI (48), Issue : 161, 2018. – С. 31–34.
12. Карагозлю Фатма. Полікультурна освіченість вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / Карагозлю Фатма // *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. – Вип. СХХУ, Том 2. – Херсон : «Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 44–48.
13. Карагозлю Фатма. Полікультурне виховання дошкільників у сім'ї / Карагозлю Фатма // *Формування особистості дошкільника в умовах сім'ї : [колект. монографія]*. – Одеса, 2016. – С. 138–145.
14. Карагозлю Фатма. Полікультурний підхід в організації виховної роботи в дошкільному навчальному закладі / Карагозлю Фатма // *Міжнар. науково-практ. конференція [«Проблеми якості дошкільної освіти і професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі]*, (Одеса, 26–27 травня 2017 року). / ПНПУ імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2017. – С. 7.
15. Карагозлю Фатма. Розвиток комунікативної компетентності дітей дошкільного віку в полікультурному просторі дошкільного закладу / Карагозлю Фатма // *Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції [«Становлення особистості професіонала: перспективи і розвиток»]*, (27–28 лютого 2015 р.). – Одеса, 2015. – С. 43–46
16. Карагозлю Фатма. Специфіка діяльності вихователя в процесі взаємодії з сім'єю у полікультурному вихованні дошкільників / Карагозлю Фатма // *Науковий вісник Миколаївського національного університету*

- імені В. О. Сухомлинського. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського. – 2016. – № 4 (55). – С. 31–34.
17. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва : ИКЦ «МарТ» ; Ростова н/Д : Издат. центр «МарТ», 2005. – 448 с.
18. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» / Л. В. Калуська. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 144 с.
19. Крисаченко В. С. Вступне слово учасника засідання Круглого столу «Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності» / В. С. Крисаченко // Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності : матеріали засідання «круглого столу» від 29 травня 2007 р. / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 9–13.
20. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія : у 2 ч. / Катерина Крутій. – К. : Освіта, 2009. – Ч. 1. – 302 с.
21. Лесіна Т. М. Підготовленість вихователя до розвитку дитини передшкільного віку як суб'єкта соціальної дії: сутність, зміст, методи формування у закладі вищої освіти: навч-метод пос. / Т. М. Лесіна. – Ізмаїл, 2018. – 96 с.
22. Лупандин В. И. Математические методы в психологии : учеб. пособ. / В. И. Лупандин. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2009. – 175 с.
23. Методичні рекомендації щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців. Лист МОН від від 11.10.2017 року №1/9-546 // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2017. – № 17 листопад. – С. 29–31.
24. Навчання дітей української мови в дошкільних закладах національних спільнот»: програма та навчально-методичний посібник / А М. Богущ . – Тернопіль: Мандрівець, 2016. – 136 с.
25. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко та ін. за заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. – К. : Українська академія дитинства, 2017. – 80 с.

26. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом» / Т. О. Піроженко О. Ю. Хартман. – К. : Видавництво «Алатон», 2016. – 32 с.
27. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М. : Высшая школа, 2004. – 534 с.
28. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). Від трьох до шести (семи років) / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова. – Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. – 452 с.
29. Романюк К. О. Педагогічні умови виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. / Романюк Ольга Володимирівна. – Одеса, 2014. – 242 с.
30. Світ дитинства. Комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богущ та ін.; наук. Кер. А. М. Богущ. – Тернопіль: Мандрівець, 2015. – 200 с.
31. Сулова Э. К. Воспитание у детей этики межнационального общения / Э. К. Сулова. – М. : А.П.О., 1994. – 80 с.
32. Суходольский Г. В. Основы психологической теории деятельности / Г. В. Суходольский. Изд. 2-е. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 168 с.
33. Україна – моя Батьківщина. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / О. М. Каплуновська. І. І. Кичата, Ю. М. Палець; за заг. наук. ред. О. Д. Рейпольської. – Тернопіль : Мандрівець. – 2016. – 72 с.
34. Фесюкова Л. Б. Комплексні заняття з етики для дітей 4-7 років. – Х. : НП «Вид-во «Ранок», 2007. – 192 с.
35. Цукерман Г. А. Виды общения в обучении / Г. А. Цукерман. – Томск : Пеленг, 1993. – 268 с.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників, що дозволило обґрунтувати й побудувати модель та експериментальну методикау забезпечення цього процесу, визначити й експериментально перевірити педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

1. Визначено, що полікультурне виховання – це процес, що орієнтує особистість на визнання рівноцінності рідної та інших культур, плюралізм, недопущення дискримінації людей за національною ознакою, забезпечує інтеграцію представників різних народів у світовий соціокультурний простір з обов'язковим збереженням національної своєрідності. Педагогічну взаємодію потрактовано як прямий або зворотний зв'язок суб'єктів освітньо-виховного процесу, що передбачає їхню взаємну активність і співробітництво з метою взаємозбагачення й особистісного зростання.

2. Взаємодію закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників визначено як процес реалізації партнерських стосунків, спільної діяльності, суб'єктами якого виступають діти старшого дошкільного віку, батьки і вихователі, що здійснюється з метою успішної реалізації завдань полікультурного виховання.

3. Доведено, що результатом взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників є полікультурна вихованість дітей старшого дошкільного віку, яку визначаємо як особистісну якість, що характеризується здатністю дітей ефективно взаємодіяти в полікультурному середовищі, бути відкритими до засвоєння цінностей рідної та інших культур, розуміти й поважати їх, уміти жити у злагоді з людьми різних національностей, рас, релігій.

4. Визначено структуру полікультурної вихованості дітей старшого

дошкільного віку, що містить три взаємопов'язаних компоненти (аксіологічний, когнітивний, інтерактивний), критерії та показники: пізнавально-інформаційний (обізнаність із правилами поведінки в полікультурному соціумі, поінформованість про явища полікультурного змісту, національно-культурна ідентифікація), ціннісно-емоційний (позитивне емоційне ставлення до представників різних етнічних груп і релігій, інтерес до культурних цінностей рідного та інших народів, визнання цінності своєї та інших культур), діяльнісно-поведінковий (уміння будувати безконфліктні стосунки із представниками рідної та інших культур, уміння за зовнішніми ознаками визначати емоційний стан інших людей, відповідність поведінки загальноприйнятим еталонам). Схарактеризовано рівні (достатній, задовільний, низький) полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

5. Доведено, що взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку відбувається ефективно в процесі реалізації таких педагогічних умов: збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти та сім'ї полікультурним змістом; спрямованість виховних зусиль закладу дошкільної освіти і сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку; стимулювання партнерської співпраці закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників.

6. За результатами констатувального етапу експерименту побудовано й апробовано модель та експериментальну методику взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку, яка передбачала проведення цілеспрямованої роботи, що відбувалася поетапно (пізнавальний, діяльнісно-креативний, рефлексивно-презентаційний етапи), для кожного із яких було визначено освітньо-виховні цілі, зміст, засоби, форми і методи їх реалізації (інформаційний брифінг, дискусії, прес-конференції, творчі завдання, консультації, бесіди, вправи, розваги, тематичні заняття, проектна діяльність, тематичні, сюжетно-рольові,

рухливі, дидактичні, театралізовані ігри, ігри-інсценівки, Інтернет-блогінг, віртуальна подорож, метод проблемних ситуацій, тематичні дні, портфоліо, фестиваль національних культур тощо), завдяки яких забезпечено комплексне упровадження визначених педагогічних умов.

7. Встановлено, що реалізація моделі, експериментальної методики взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників із комплексним упровадженням визначених педагогічних умов, дозволила досягти позитивних змін у рівнях полікультурної вихованості у дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи порівняно з контрольною. Так, полікультурну вихованість на достатньому рівні виявлено у 50,77% старших дошкільників ЕГ (було 4,62%) і 7,81% – КГ (було 3,12%), задовільний рівень засвідчили 46,15% дітей ЕГ (було 38,46%) і 60,94% – КГ (було 46,88%), низький рівень виявили 3,08% дітей старшого дошкільного віку ЕГ (було 56,92%) і 31,25% – КГ (було 50%). Статистичну значущість і не випадковість позитивних зрушень доведено застосуванням медіанного критерію.

Проведене дослідження не висвітлює всіх аспектів проблеми взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку. Перспективу подальших наукових досліджень убачаємо в розробленні наукових засад і технологічних підходів до підготовки вихователів закладів дошкільної освіти до здійснення полікультурного виховання дітей дошкільного віку в процесі фахової підготовки в педагогічних закладах вищої освіти, у системі післядипломної освіти; вивченні зарубіжного досвіду й упровадження його прогресивних ідей у практику вітчизняної вищої і дошкільної освіти.

ДОДАТКИ**Додаток А****Шановні вихователі!**

Будемо щиро вдячні за відверті відповіді на наші запитання!

1. Як Ви розумієте поняття «полікультурне виховання»?

---

2. Із якого віку необхідно здійснювати полікультурне виховання дошкільників?

**3. Чи потрібна Вам допомога сім'ї у здійсненні полікультурного виховання?
(оберіть варіант відповіді, який Ви вважаєте правильним)**

- так;
- ні;
- не замислювався над цим.

4. Яка саме допомога сім'ї Вам потрібна?

---

5. Які форми і методи взаємодії ЗДО і сім'ї є, на Вашу думку, дієвими в полікультурному вихованні дошкільників?

---

6. Чи обізнані Ви з культурою свого народу? (Оберіть варіант відповіді, який Ви вважаєте правильним)

- добре обізнана;
- обізнана частково;
- не обізнана

7. Чи обізнані Ви із культурою інших народів, які мешкають в Україні або народів світу?

- добре обізнана із звичаями і традиціями двох або більше народів;
- знаю деякі звичаї і традиції двох або більше народів;
- добре обізнана зі звичаями й традиціями щонайменш одного народу;
- знаю деякі звичаї і традиції щонайменш одного народу;
- не знаю звичаї і традиції інших народів.

8. Як Ви ставитеся до відмінностей представників інших культур?

- позитивно;
- думаю, що це нормально;
- мені байдуже;
- негативно;
- не замислювалася над цим.

9. Чи хотіли б Ви розширити свої уявлення про рідну та інші культури?

- планую це обов'язково зробити;
- хотіла б, якщо буде на це час;
- хотіла б, але не маю на це ані часу, ані грошей;
- не хотіла б;
- не замислювалася над цим.

Дякуємо за Ваші відповіді!

Додаток Б

Шановні батьки!

Будемо щиро вдячні за відверті відповіді на наші запитання!

1. Чи вважаєте Ви за потрібне співпрацювати із вихователями щодо виховання Вашої дитини?

так;

- ні;

- не замислювався над цим.

2. У чому виявляється така співпраця?

---

3. Як Ви розумієте поняття «культура споживання»?

---

4. Чи потрібно Вашій дитині бути полікультурно вихованою?

---

5. Що Ви вкладаєте у зміст поняття «полікультурна вихованість»?

---

6. Чи пояснюєте Ви своїй дитині, як саме потрібно спілкуватись із представниками своєї та інших культур?»

- завжди пояснюю;
- пояснюю, коли є час;
- у мене немає на це часу;
- вихователі пояснять краще;
- не пояснюю.

7. Як саме Ви пояснюєте своїй дитині, як потрібно спілкуватись із представниками своєї та інших культур?

Дякуємо за Ваші відповіді!

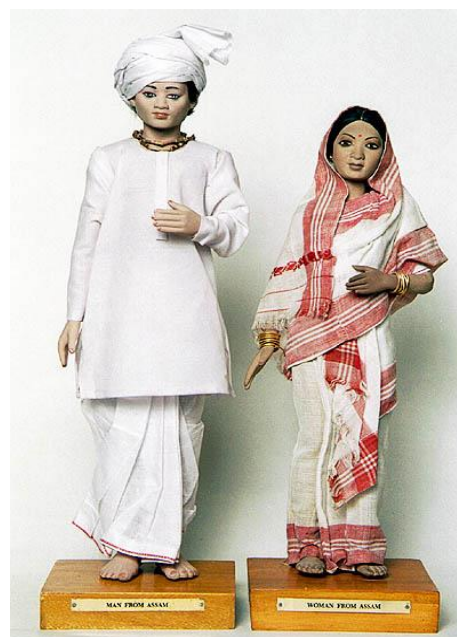
Додаток В

Роздатковий матеріал до діагностувального завдання

«МИ – ЛЮДИ ЗЕМЛІ»

Білоруські костюми

Індійські костюми

<http://www.liveinternet.ru/users/3568363/>

Болгарські костюми

Українські костюми

Гагаузьські костюми

Китайські костюми

Молдавські костюми

Руські костюми

Турецькі костюми

Додаток Г

**Результати діагностування дітей старшого дошкільного віку
експериментальної групи
за показниками полікультурної вихованості
(констатувальний зріз)**

№ п/п	П 1.1	П 1.2	П 1.3	П 2.1	П 2.2	П 2.3	П 3.1	П 3.2	П 3.3	Результат
1	1	1	1	0	1	1	0	1	0	0
2	1	1,5	1	1	0	0	0	0	1	0
3	1	1,5	1	2	0	0,5	1	1	1	1
4	0,5	0	0	2	0	0	0	0	0	0
5	0,5	0,5	1	1	0	0,5	0	0	0	0
6	1,5	1	1	0	1	1	1	1	0	1
7	1,5	1,5	1	1	0	0,5	0	0	0	0
8	0,5	1	0	1	1	1	1	1	1	0
9	1	0,5	0	1	1	1	1	1	1	1
10	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1
11	1	0,5	0	1	0	0	1	1	1	0
12	1	1,5	1	2	1	0,5	1	1	1	1
13	1	1	0	2	0	1	0	0	0	1
14	0,5	1	0	1	0	1	1	1	1	1
15	1,5	1,5	1	0	0	0	0	0	0	1
16	1	1	1	1	0	0	2	2	2	1
17	1,5	1,5	1	1	1	1	1	1	2	1
18	1	1	0	1	0	0,5	0	0	2	1
19	0,5	1	0	1	1	0	0	0	1	0
20	0,5	0,5	0	1	0	0,5	1	1	1	0
21	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0
22	1	1	0	2	1	0,5	1	1	2	1

23	1,5	1,5	1	2	0	0,5	1	1	2	1
24	1	0,5	0	0	0	0	0	0	2	0
25	1	0,5	0	1	0	0	0	0	1	0
26	0	1	0	0	0	0,5	1	1	0	1
27	1,5	1,5	1	0	0	0	0	0	1	1
28	1,5	1,5	1	1	0	0,5	0	0	1	0
29	1	1	0	2	0	0	0	0	0	1
30	0	0,5	0	1	1	1	0	0	0	0
31	0,5	1	0	0	1	1	1	1	0	0
32	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
33	0	0	0	0	0	0,5	1	1	2	0
34	1	1	1	0	1	1	0	0	0,5	0
35	1	1,5	1	1	0	0,5	0	0	1	0
36	1	1,5	1	2	0	0	1	1	1	1
37	0,5	0	0	2	0	0	0	0	0,5	0
38	0,5	0,5	1	1	0	0	0	2	0,5	0
39	1,5	1	1	0	1	1	1	1	0,5	1
40	1,5	1,5	1	1	0	0,5	0	0	0	0
41	0,5	1	0	1	1	0,5	1	1	0,5	0
42	1	0,5	0	1	1	1,5	1	1	1	1
43	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1
44	1	0,5	0	1	0	0	1	1	1	0
45	1	1,5	1	2	1	0,5	1	1	1	1
46	1	1	0	2	0	0	0	0	1	1
47	0,5	1	0	1	0	0,5	1	2	1	1
48	1,5	1,5	1	0	0	0	0	0	0	1
49	1	1	1	1	0	0	2	2	1,5	1
50	1,5	1,5	1	1	1	0,5	1	1	1,5	1
51	1	1	0	1	0	0	0	0	1	0

52	0,5	1	0	1	1	0,5	0	0	1	0
53	0,5	0,5	0	1	0	0,5	1	1	1	1
54	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0
55	1	1	0	2	1	0,5	1	1	1,5	1
56	1,5	1,5	1	2	0	0,5	1	1	1,5	1
57	1	0,5	0	0	0	0	0	0	1,5	0
58	1	0,5	0	1	0	0	0	0	1	0
59	0	1	0	0	0	0,5	1	1	0,5	0
60	1,5	1,5	1	0	0	0	0	0	0,5	1
61	0,5	1	0	0	1	0	1	1	0,5	0
62	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0
63	1	1	1	1	0	0,5	0	0	1	0
64	1	1,5	1	1	1	1	1	1	1	1
65	1	1,5	1	1	1	1	1	1	1	1
66	1,5	1,5	1	0	1	1	0	0	0	1

Додаток Д
Результати діагностування дітей старшого дошкільного віку
контрольної групи
за показниками полікультурної вихованості
(констатувальний зріз)

№ п/п	П 1.1	П 1.2	П 1.3	П 2.1	П 2.2	П 2.3	П 3.1	П 3.2	П 3.3	Результат
1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	1
2	1	1,5	1	1	1	1	0	0	1	1
3	1	1,5	1	0	0	0	1	1	1	1
4	1,5	1,5	1	2	1	0,5	1	1	2	2
5	0,5	0,5	1	1	0	0	0	0	0	0
6	1,5	1	1	2	0	1	1	1	0	1
7	1,5	1,5	1	1	0	1	0	0	0	1
8	0	0,5	0	0	0	0	0	0	0,5	0
9	1,5	1,5	1	0	1	1	2	2	2	2
10	1	0,5	0	1	0	0	1	1	1	0
11	0	1	0	2	0	0,5	0	0	1	0
12	1,5	1,5	1	2	0	0	1	1	1	1
13	1,5	1,5	1	1	0	0,5	1	1	1	1
14	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0
15	0	0,5	0	1	0	0,5	1	1	1	1
16	0,5	1	0	0	0	0	0	0	0	0
17	0,5	1	0	0	0	0	1	1	1	0
18	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0
19	1	1	0	0	0	0,5	0	0	2	1
20	1	0,5	0	0	0	0	0	0	1	0
21	1	1,5	1	1	0	0,5	1	1	1	0

22	1	0,5	0	2	0	0	0	0	1	0
23	0,5	1	0	1	1	1	1	1	2	1
24	1	0,5	0	0	1	1	1	1	2	1
25	1	1	1	1	0	0	0	0	2	1
26	1,5	1,5	1	1	1	1	0	0	1	1
27	1	1	0	1	0	0,5	1	1	0	1
28	0,5	1	0	1	1	0	0	0	1	0
29	0,5	0,5	0	1	0	0,5	0	0	1	0
30	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
31	1	1	0	2	1	0,5	0	0	0	0
32	1,5	1,5	1	2	0	0,5	1	1	0	1
33	1,5	1,5	1	1	0	0,5	0	1	0	0
34	1	1	1	1	1	0,5	1	1	2	1
35	1,5	1,5	1	1	1	1,5	0	0	0,5	1
36	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0
37	0,5	1	0	1	0	0	1	1	1	0
38	0,5	0,5	0	2	1	0,5	0	0	0,5	0
39	0	1	0	2	0	0	0	2	0,5	1
40	1	1	0	1	0	0,5	1	1	0,5	1
41	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
42	1	1	1	0	0	0,5	2	2	1,5	1
43	0	0	0	0	1	1	1	1	1,5	0
44	1	1,5	1	1	0	0,5	0	0	1	0
45	1	1,5	1	2	0	0	0	0	1	1
46	0,5	0	0	2	0	0	1	1	1	1
47	0,5	0,5	1	1	0	0	0	0	1	0
48	1,5	1	1	0	1	1	1	1	1,5	1
49	1	1	0	2	0	0,5	0	0	0	0
50	0,5	1	0	0	0	0	1	1	0,5	0

51	1	0,5	0	1	0	0	1	1	1	1
52	1	1	0	0	0	0,5	0	0	1	1
53	1	0,5	0	0	0	0	1	1	1	0
54	1	1,5	1	0	1	0	1	1	1	0
55	1,5	1,5	0	1	0	1	0	0	1	1
56	0,5	1	0	1	0	0,5	1	2	1	1
57	1,5	1,5	1	0	0	0	1	1	1,5	1
58	1	0,5	0	1	0	0	0	0	1,5	0
59	1	0,5	0	1	1	0,5	0	0	1	0
60	0	1	0	1	0	0	1	1	0,5	0
61	1,5	1,5	1	1	1	0,5	0	0	0,5	1
62	0,5	1	0	1	0	0,5	1	1	0,5	0
63	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
64	1	1	1	2	1	0,5	0	0	1	1
65	0,5	0	0	2	0	0	1	1	1	1

Додаток Е

Результати розрахунків однорідності контрольної та експериментальної вибірки

Нульова статистична гіпотеза сформована на основі припущення про те, що обидві сукупності, з яких взяті вибірки, мають однакову медіану:

$$H_0: Md_e = Md_k \text{ де}$$

Md_e – медіана експериментальної вибірки;

Md_k – медіана контрольної вибірки.

Альтернативна гіпотеза сформована на основі припущення про те, що означені сукупності мають різні медіани:

$$H_1: Md_e \neq Md_k$$

Якщо медіани різні, то досліджувані властивості педагогічних об'єктів мають різні закони розподілу і, отже, істотно різні.

Розрахунки проведені із застосуванням програмного продукту MS Excel та за критичними значеннями статистичних критеріїв [32].

Вхідними даними слугував вектор $X = \{x_1, x_2, \dots, x_i, \dots, x_{66}\}$,

де x_i – значення рівня полікультурної вихованості і-го старшого дошкільника експериментальної групи і вектор $Y = \{y_1, y_2, \dots, y_i, \dots, y_{65}\}$,

де y_i – значення рівня полікультурної вихованості і-го старшого дошкільника контрольної групи.

Величини x і y приймають значення чисел за обраною шкалою (0, 1, 2).

Завдяки об'єднанню векторів X і Y будуємо вектор

$$Z = XY = \{x_1, x_2, \dots, x_i, \dots, x_{66}, y_1, y_2, \dots, y_i, \dots, y_{65}\}.$$

За допомогою підсумовування кількості однакових значень у векторах X , Y і Z будуємо сукупності абсолютних частот появи подій.

$$XA = \{xa_1, xa_2, \dots, xa_j, \dots, xa_M\}$$

$$YA = \{ya_1, ya_2, \dots, ya_j, \dots, ya_M\}, \text{ де } j = \overline{1, M},$$

де M – кількість градацій в обраній шкалі вимірів.

Тут x_{aj} , y_{aj} – частоти появи значень у першій і другій серіях вимірювань.

$$x_{aj} = \sum_{i=1}^{N1} (x_i = g_j) \quad y_{aj} = \sum_{i=1}^{N2} (y_i = g_j)$$

де g_j – j -е значення в обраній шкалі.

Аналогічним чином побудовано вектор Z_A . По цьому створено таблицю частот.

Таблиця частот

Шкала вимірювань	Вектор X (частоти вибірки ЕГ)	Вектор YA (частоти вибірки КГ)	Вектор ZA (частоти об'єднаної вибірки)	Вектор ZΣ (накопичена частота об'єднаної вибірки)
2	2	1	3	131
1	30	33	63	128
0	34	31	65	65

Накопичена частота знайдена завдяки послідовного підсумовування частот вектора Z_A , починаючи з малих значень обраної шкали.

Медіана об'єднаної вибірки M_z визначена через ділення максимального значення накопиченої частоти на два і виділення рядка MED таблиці 1, в якій знаходиться це значення. Сказане ілюструється рисунком 1.

Шкала вимірювань	.....	Вектор Z_{Σ}
M		$Z_{\Sigma_{\max}}$
M-1		↓
·		·
·		·
Mz	(строка MED)	$\frac{Z_{\Sigma_{\max}}}{2}$
	←	
1.		
·		

Потім проведено розбиття членів векторів XA і YA на дві категорії – ті, що стоять у таблиці частот над рядком MED і ті, що не вище рядка MED. У кожній категорії частоти підсумовуються і формується нова таблиця (Табл.2), що містить суми частот у 4-х перелічених категоріях.

	Вектор XA (1-а вибірка)	Вектор YA (2-а вибірка)
$>Mz$	$Q_{1X} = \sum_{j>Mz} x_{aj}$	$Q_{1y} = \sum_{j>Mz} y_{aj}$
$\leq Mz$	$Q_{2X} = \sum_{j\leq Mz} x_{aj}$	$Q_{2y} = \sum_{j\leq Mz} y_{aj}$

У нашому випадку це:

	Вектор XA (експериментальна група)	Вектор YA (Контрольна група)
$>Mz$	$Q_{1EG}=32$	$Q_{1KG}=34$
$\leq Mz$	$Q_{2EG}=34$	$Q_{2KG}=31$

Обчислення спостережуваної статистики здійснено за формулою

$$T_{\text{набл}} = \frac{(N1 + N2)(|Q_{1x} \cdot Q_{2y} - Q_{2x} \cdot Q_{1y}| - (N1 + N2)/2)^2}{(Q_{1x} + Q_{1y})(Q_{2x} + Q_{2y})(Q_{1x} + Q_{2x})(Q_{1y} + Q_{2y})}$$

$$T_{\text{набл}} = \frac{(66+65)(|32 \cdot 31 - 34 \cdot 34| - (66+65)/2)^2}{(32+34)(34+31)(32+34)(34+31)} = 0,2538.$$

Критичне значення статистики $T_{\text{крит}}$ знайдено за допомогою табл. 3.

Таблиця розподілу χ^2 (хі-квадрат).

α чи $1-\alpha$	0,1 чи 0,9	0,05 чи 0,95	0,025 чи 0,975	0,01 чи 0,99
$T_{\text{крит}}$	2,706	3,841	5,024	6,635

Додаток Ж
ПРОГРАМА
семінару-практикуму
для вихователів закладів дошкільної освіти
«ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ВЗАЄМОДІЇ ІЗ СІМ'ЄЮ»

Мета: сформувати теоретичні уявлення про полікультурне виховання дітей старшого дошкільного віку, полікультурну вихованість як результат такого виховання; партнерське співробітництво із сім'ями вихованців як умову взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї в полікультурному вихованні старших дошкільників, розвивати вміння залучати батьків дітей старшого дошкільного віку в освітньо-виховний процес закладу дошкільної освіти як партнерів, використовуючи широку палітру форм і методів такої взаємодії

Завдання:

- ознайомлення із сутністю, завданнями і змістом полікультурного виховання дітей;
- формування уявлень про полікультурну вихованість старших дошкільників, її сутність і структуру;
- ознайомлення з етапами і методами полікультурного виховання старших дошкільників у закладі дошкільної освіти у взаємодії із сім'єю;
- формування вмінь і навичок діагностики полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти;
- уведення в предмет і проблематику педагогіки співробітництва і партнерства;
- формування вмінь і навичок організації партнерської взаємодії із сім'єю з метою полікультурного виховання старших дошкільників;

Очікувані результати:

- знання основних теоретичних підходів до розуміння полікультурності, уміння виокремлювати педагогічний аспект проблеми полікультурного виховання;
- володіння методами діагностики полікультурної вихованості старших дошкільників;
- готовність до реалізації партнерського співробітництва із сім'єю у полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку;
- уміння здійснювати планування, розробляти у запроваджувати методи і прийоми роботи з дітьми і батьками, спрямовані на вирішення завдань полікультурного виховання.

Тема I Сутність, завдання і зміст полікультурного виховання дітей

1. Лекція-презентація «Полікультурне виховання дітей старшого дошкільного віку»

Сутність полікультурного виховання, його феноменологічні маркери; завдання полікультурного виховання відповідно до вимог державних документів (Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, Сімейний кодекс України, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року тощо); принципи реалізації, особливості здійснення полікультурного виховання щодо дітей старшого дошкільного віку.

2. Практичне завдання «Діагностика полікультурної вихованості старших дошкільників»

Опис завдання:

- учасники самостійно ознайомлюються з методикою діагностики полікультурної вихованості старших дошкільників;
- обговорення

Запитання для обговорення:

- Які критерії свідчать про рівень полікультурної вихованості старших дошкільників?
- Назвіть показники кожного із критеріїв.
- Наведіть методи, що дозволяють виявити ступінь прояву кожного із показників.
- Загальні коментарі прочитаного.

Тема II Взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї в полікультурному вихованні дітей старшого дошкільного віку

1. Лекція-презентація «Педагогічні умови взаємодії ЗДО і сім'ї в полікультурному вихованні старших дошкільників»

Сутність поняття «педагогічні умови», характеристика педагогічних умов взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї в полікультурному вихованні старших дошкільників (збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти та сім'ї полікультурним змістом; спрямованість виховних зусиль закладу дошкільної і сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку; стимулювання партнерської співпраці закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників), обґрунтування їх вибору; методичні шляхи реалізації.

2. Практичне завдання «Самопрезентація «Мій досвід»

Мета: виявлення і розповсюдження кращого досвіду вихователів старших груп закладів дошкільної освіти щодо організації взаємодії із сім'єю з метою полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку

3. Тренінг «Надихаємо на взаємодію із сім'єю»:

- Цикл вправ «Полікультурна комунікація»

Мета: увиразнення терпимості як вихідного правила комунікації із довколишніми, закріплення толерантного ставлення до іншої думки, релігії, мови, матеріальних і культурних цінностей, набуття практичних умінь здійснення такої комунікації.

- Цикл вправ «Партнерська взаємодія із сім'єю – крок за кроком»

Мета: закріплення гуманістичної домінанти в побудові стосунків із батьками, організації співробітництва з ними на засадах партнерства, гуманної підтримки, взаємодопомоги.

4. Складання теки «Методичний арсенал взаємодії»

Передбачуваний результат: зібрання відеоматеріалів, конспектів, методичних порад тощо за такими функціями взаємодії ЗДО і сім'ї у полікультурному вихованні старших дошкільників, як-от:

- освітня,
- допомагальна,
- наставницька,
- супроводжувальна,
- підтримувальна.

Тема III Партнерське співробітництво із сім'єю в полікультурному вихованні старших дошкільників

1. Лекція-презентація «Партнерське співробітництво – характеристика, способи досягнення, перспективи використання»

Сутність феномена «партнерське співробітництво», його характеристика, особливості здійснення в підсистемах «педагоги-батьки», «педагоги-діти», «діти-батьки», перспективи використання щодо реалізації завдань полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку.

2. Мозковий штурм «Правила партнерського співробітництва із сім'єю»

Мета: визначення правил партнерського співробітництва педагогів закладів дошкільної освіти і сім'ї.

3. Дискусія «Зворотний зв'язок»

Мета: виявлення ознак, що свідчать про наявність партнерського співробітництва вихователів і батьків.

4. «Банк ідей»

Всім учасникам пропонується поповнити банк ідей: як зробити спілкування з батьками найбільш продуктивним і приємним?

Додаток 3

ПРОЕКТ «ТРИКУТНИК УСПІХУ»

Реєстраційна картка проекту

Назва: «Трикутник успіху»

Автор проекту – Фатма Карагозлю

Посада: вихователь

Місце роботи: Приватний заклад «Заклад дошкільної освіти ясла-садок

«Чорноморський 1»

Освіти: вища педагогічна

Стаж роботи: 10 років

Учасники проекту:

- діти старшого дошкільного віку – вихованці ПЗ «Заклад дошкільної освіти ясла-садок «Чорноморський 1»;
- сім'ї дітей (батьки, старші/молодші брати, сестри);
- педагоги ПЗ «Заклад дошкільної освіти ясла-садок «Чорноморський 1»

Характеристика проекту:

- За метою проектної діяльності - дослідницький,
- За кількістю учасників - груповий,
- За тривалістю - довготривалий.

Анотація

Проект створено задля налагодження ефективної взаємодії педагогів і батьків дітей старшого дошкільного віку. Тема проекту передбачає забезпечення полікультурного виховання дитини дошкільного віку, набуття нею соціального досвіду взаємодії з дорослими та дітьми. Реалізація проекту здійснюється через різні форми роботи з сім'єю, домінують індивідуальний соціально-педагогічний патронат сім'ї.

Актуальність проекту зумовлена мінімізацією спілкування батьків з дітьми, тривалим адаптаційним періодом дітей до умов перебування у полікультурному дошкільному навчальному закладі та налагодження партнерської взаємодії із закладом дошкільної освіти. Ці чинники набувають вагомого значення в умовах ПЗ «Заклад дошкільної освіти ясла-садок «Чорноморський 1», особливості якого полягають в тому, що разом із українцями виховуються діти із родин, які різняться за національними ознаками, культурою, традиціями та звичаями різних народів, континентів, за віросповіданнями, мовою. Перебування таких сімей на території України обумовлюється професійними, особистісними потребами, мотивами і має різні терміни. Це впливає на скорочення частоти, тривалості контактів дітей із батьками, виникнення мовного бар'єру у спілкуванні дітей і батьків з педагогом, у подовженні терміну адаптації дитини, загостренні потреби у досягненні дітьми полікультурної вихованості.

Проект започаткував перехід від педагогіки вимог до педагогіки побудови довірливих взаємин між родиною та педагогами закладу дошкільної освіти, що дозволить дитині почуватися впевнено, захищеною, відкрито будувати стосунки з дорослими і ровесниками, знаходити спільну мову з людьми різних етнічних груп, народів, релігій для вирішення до будь-яких проблем.

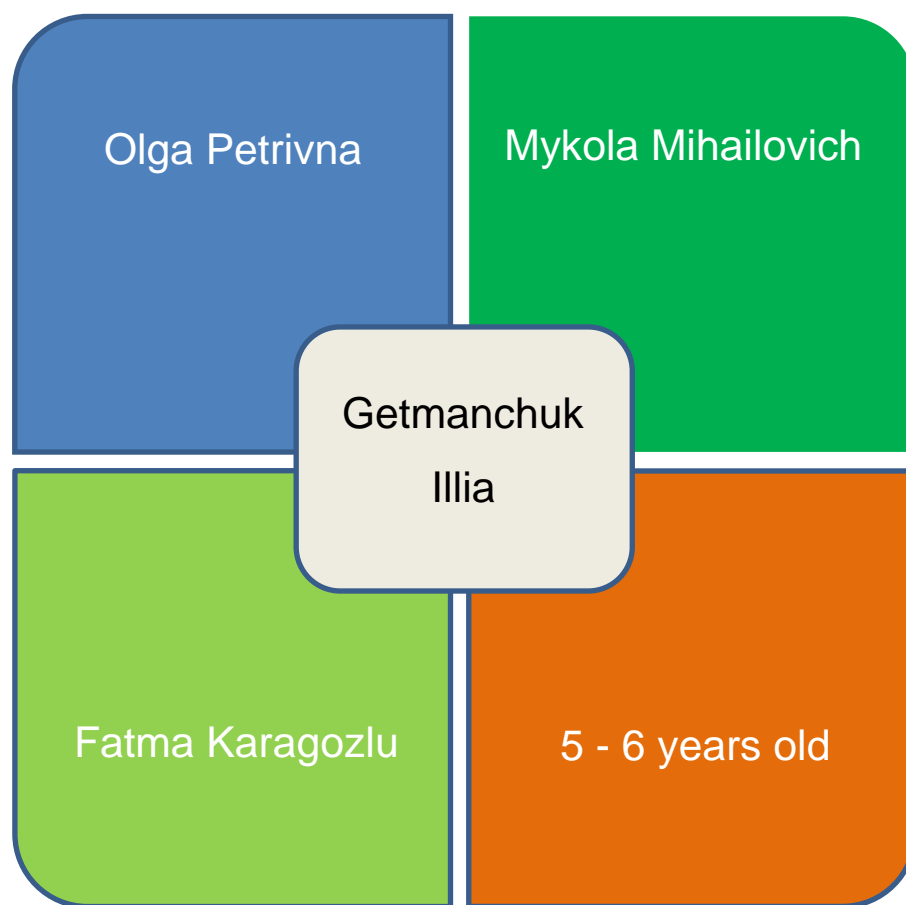
Заклад дошкільної освіти буде свою роботу з батьками на таких **принципах:**

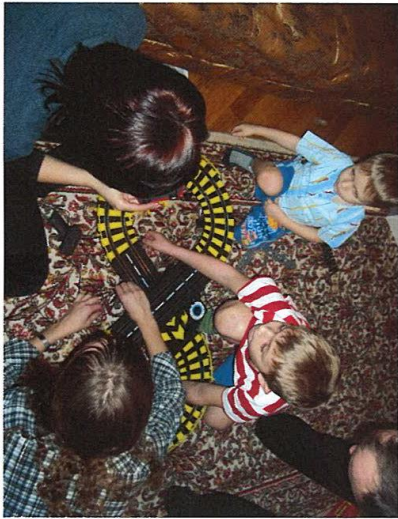
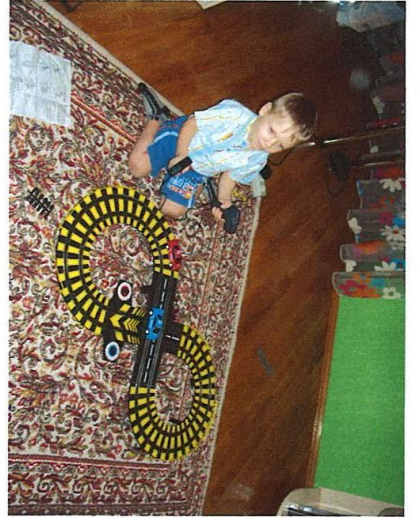
- > рівність умов для реалізації задатків, нахилів, здібностей, обдарувань дитини;
- > єдність педагогів і родини щодо розвитку, виховання, навчання дітей;
- > демократизація, гуманізація та єдність виховних впливів на дитину педагогів і сім'ї;
- > особистісно зорієнтований підхід до розвитку особистості дитини.

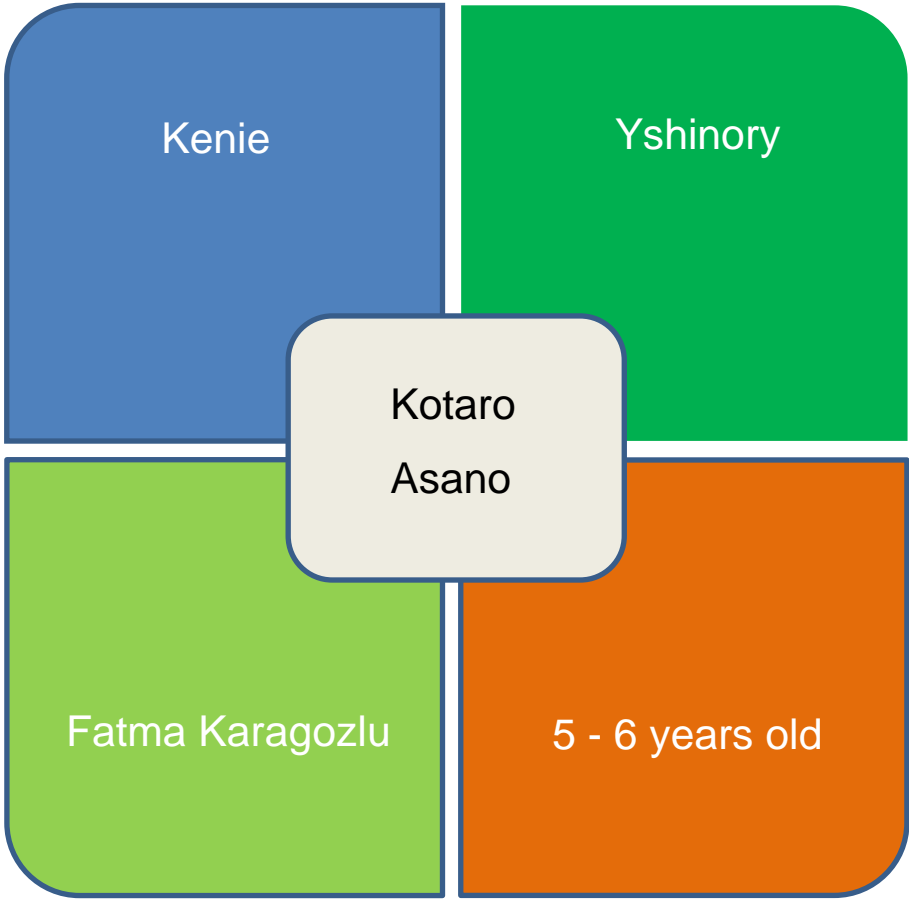
Мета проекту: побудова довірливої взаємодії між закладом дошкільного навчального закладу.

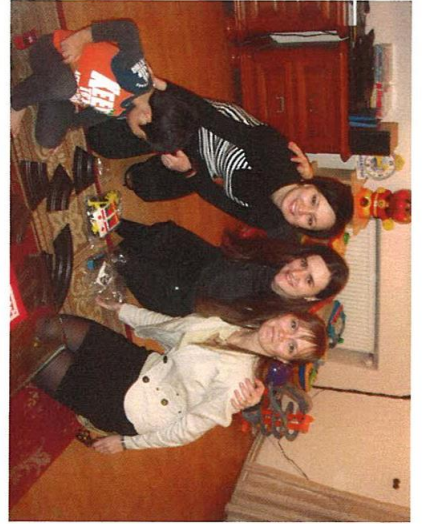
Основні завдання проекту:

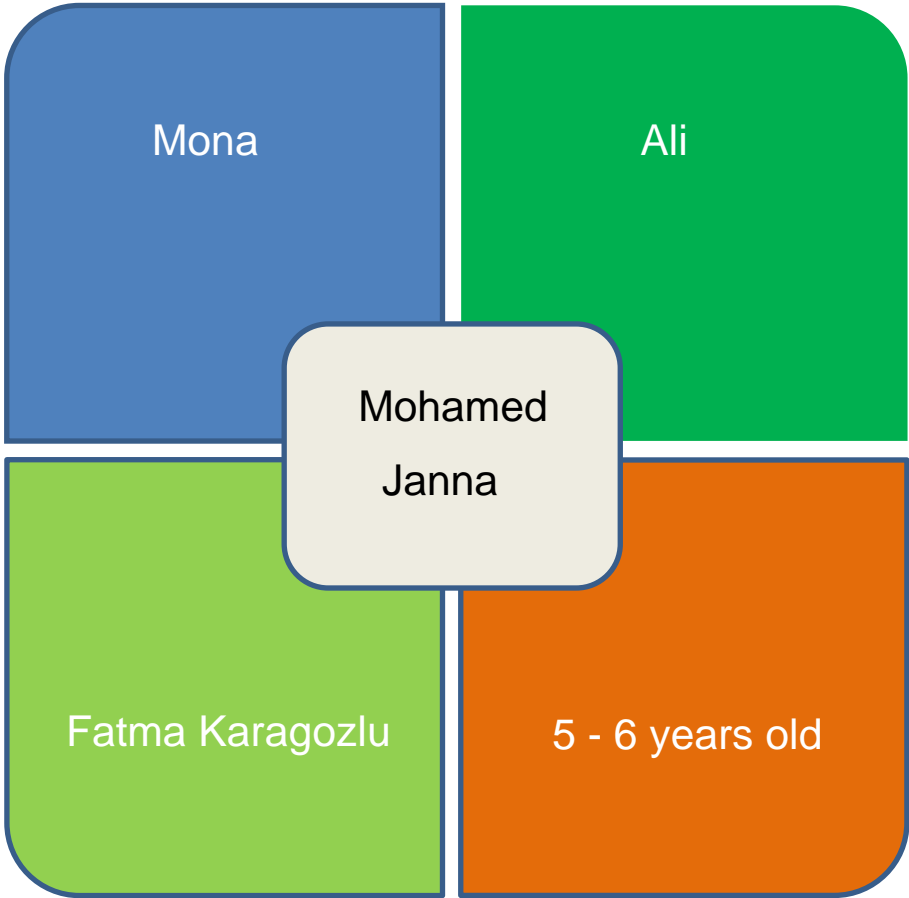
- > збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини;
- > виховання у дітей: любові до рідних, гордості за свою сім'ю;
  - поваги до традицій і звичаїв родини,
  - шанобливого ставлення до культури свого народу,
  - свідомого ставлення до себе як представника та носія чеснот сім'ї, родини, народу,
  - поваги до особливостей і самобутності культури інших родин, народів;
- > забезпечення соціальної адаптації, формування особистості дитини, набуття нею соціального досвіду;
- > здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї.

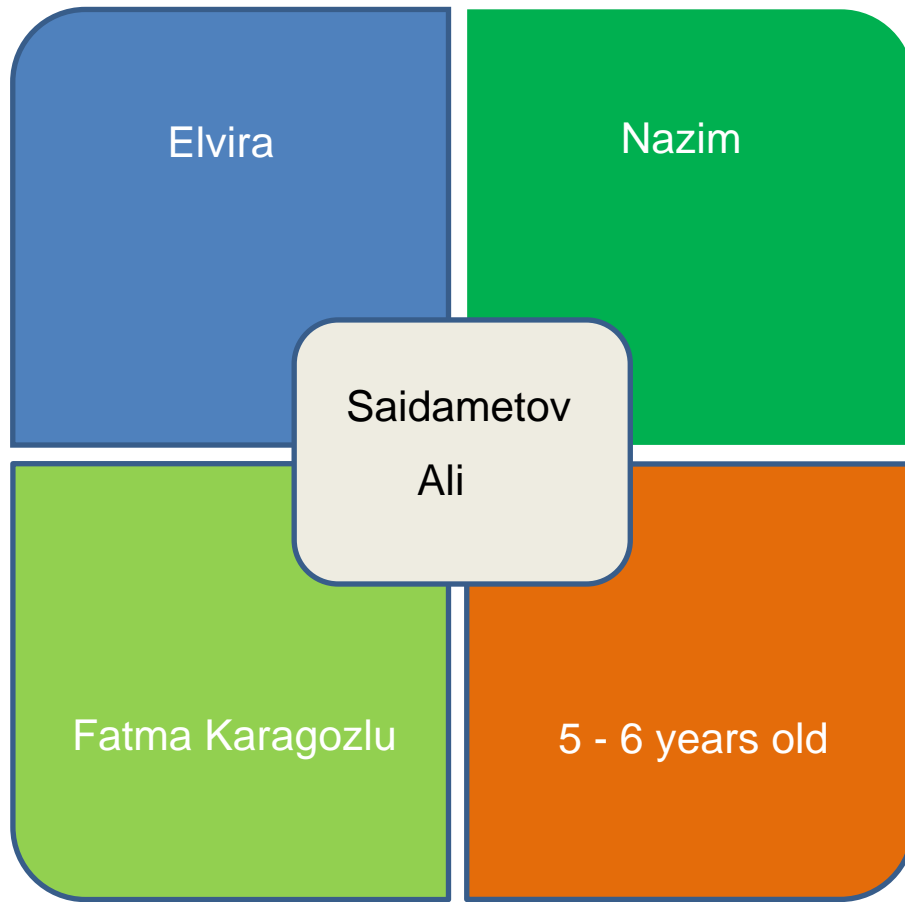

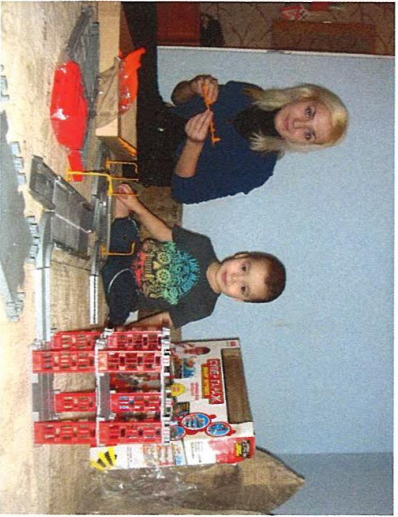
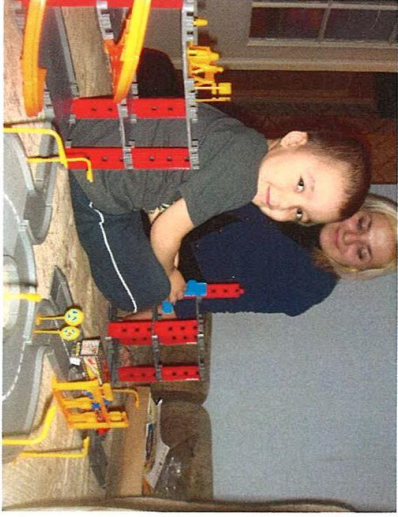
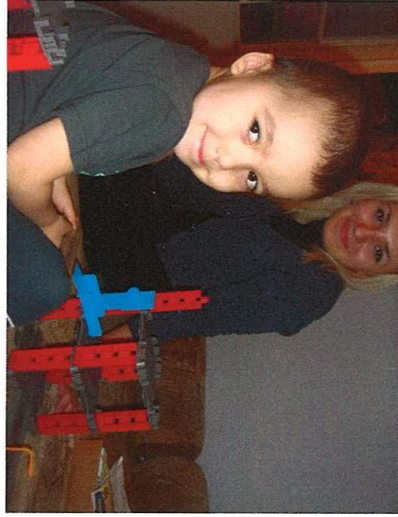
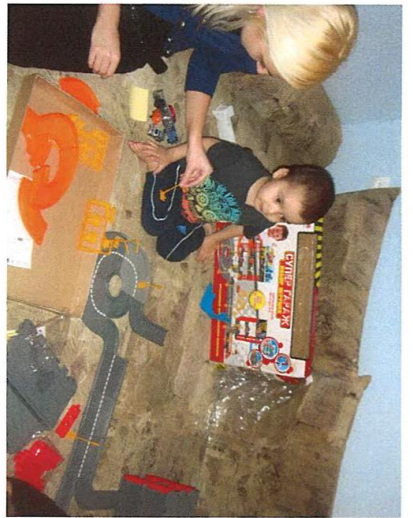

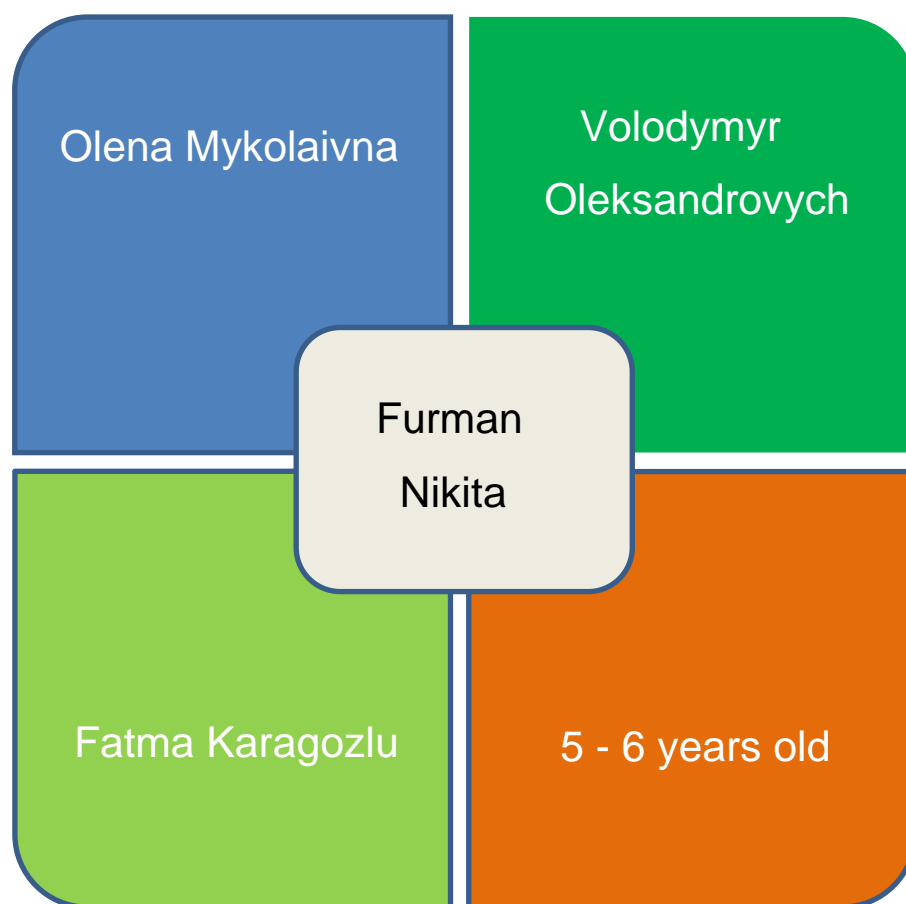

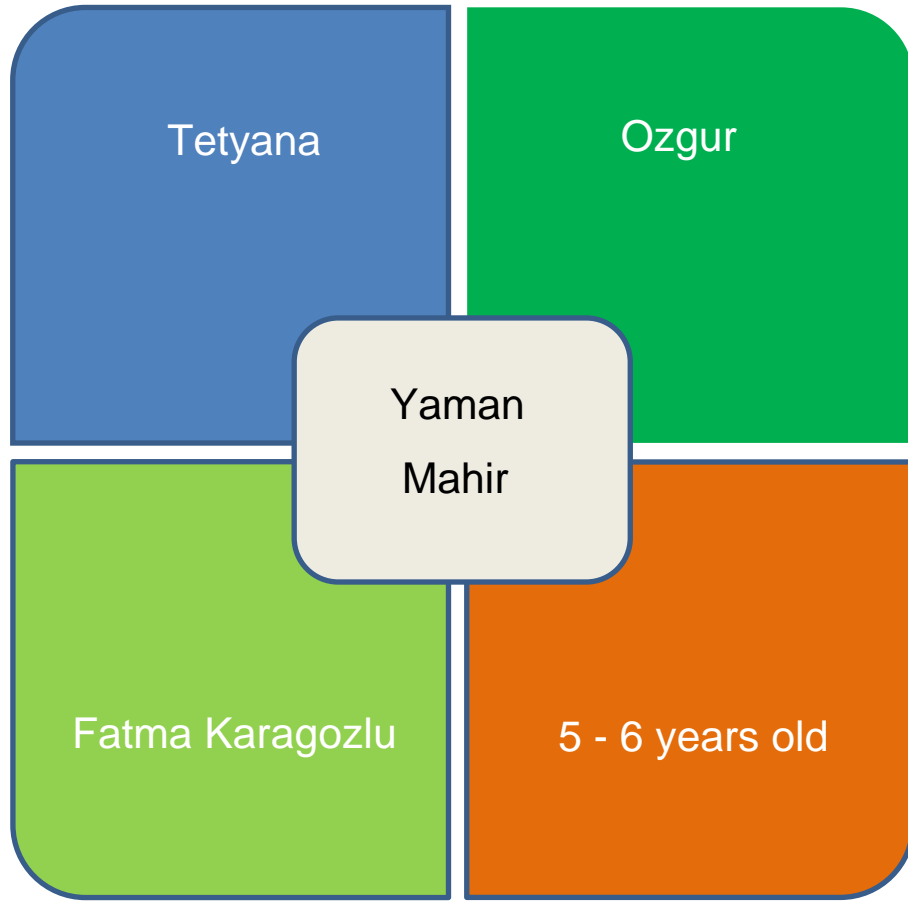

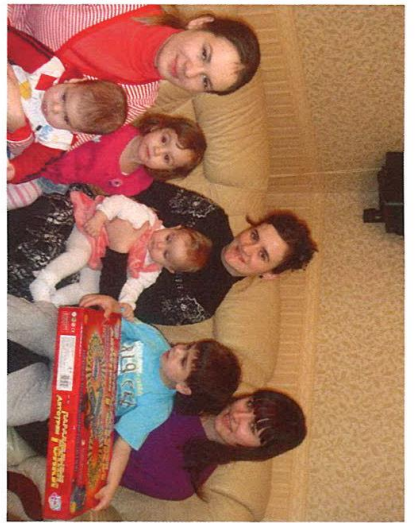
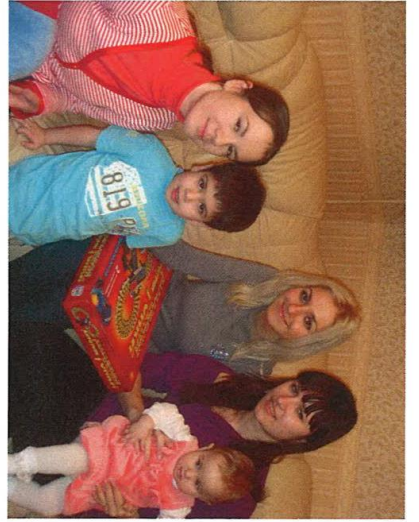

Додаток И
СТОРІНКИ ІНТЕРНЕТ-БЛОГУ
«ВИХОВУЄМО І ВИХОВУЄМОСЯ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СВІТІ»

Фоторепортаж проекта "Треугольник успеха" из семьи наших воспитанников - Сераджа и Яши. По счастливым лицам мальчишек можно прочесть, что они были рады видеть в гостях у себя своих воспитателей. Вечер был наполнен позитивными эмоциями. Спасибо большое семье нашей детворы за радушный приём, за внимание и открытость. Такие встречи очень важны и для детей и для воспитателей и для родителей.

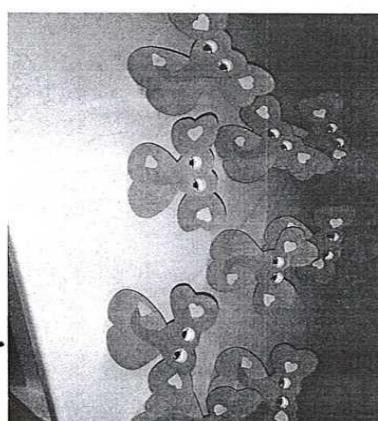
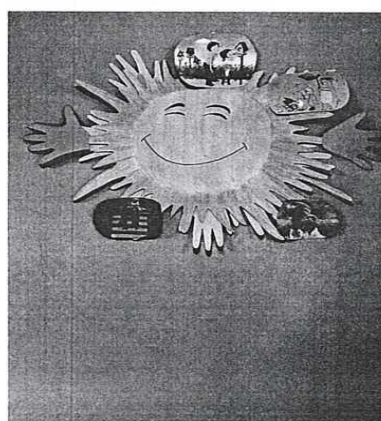
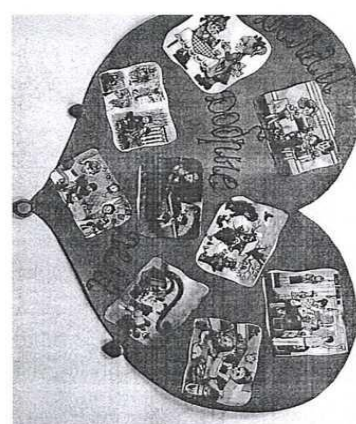
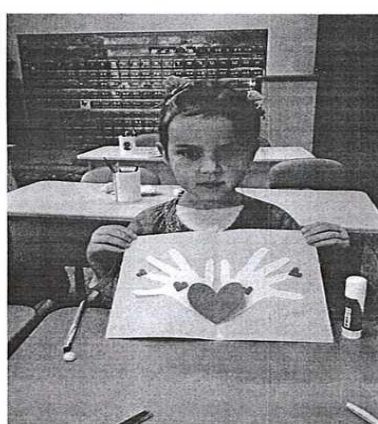

Як два крила у птаха, що допомагають йому вільно літати в безмежному просторі, так сім'я і садочок створюють оптимальне навчально-виховне середовище для вільного та повноцінного розвитку особистості дитини. Для цього в нашому закладі дошкільної освіти активно впроваджується проект «Трикутник успіху» (дитина-батьки-педагоги). Його реалізація здійснюється через різні форми роботи сім'єю. Домінує індивідуальний соціально-педагогічний патронат сім'ї. Батьки наших дітей із радістю запрошують в свої домівки педагогів, де в домашній невимушеній атмосфері встановлюються партнерські відносини між сім'єю і педагогом. Такі зустрічі корисні для дитини, батьків і педагогів, спільними зусиллями ми зробимо дитячий світ комфортним.

У дитячому садочку «Чорноморський 1» пройшов тиждень української мови. Розпочали тиждень Днем Державного герба України. Наступного дня провели конкурс читців. Майбутні першокласники змагалися в швидкості читання. Найкращі були нагороджені кубками. Завершився тиждень яскравим святом з гучними піснями, веселими іграми та запальним гопаком.

**ШАНОВНІ БАТЬКИ! ПРОПОНУЄМО ДО ВАШОЇ
УВАГИ ФОТОРЕПОРТАЖ ПЕРЕБІГУ ДНЯ
ДОБРОТИ, ПРОВЕДЕННОГО СЬОГОДНІ В НАШОМУ
ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ. МИ ВДЯЧНІ ВАМ
ЗА ВАШУ ДОПОМОГУ СВОЇМ ДІТЯМ У
ВИГОТОВЛЕННІ ЦИХ ЧУДОВИХ ПОДАРУНКІВ!**

Сьогодні в рамках проекту «Толерантність» відбувся День національного костюма. Національний одяг – це не просто одяг, а надбання народу, частинка його історії, легенд та традицій. У кожного він свій. Незвичайний і красивий. Дітвора сьогодні з радістю демонструвала чудове вбрання, танцювала народні танці та співала пісні на рідних мовах. Було весело та пізнавально. Додому розійшлись з виготовленими власноруч розмальовками «Костюми народів світу»

Творческий мастер-класс для взрослых «Рисование на воде - Эбру» в рамках проекта «ЭБРУ» прошёл в детском саду «Черноморский». Мамы нашей малышни постигали древнюю технику рисования - турецкое мраморирование. Каждая художница создала свою фееричную и неповторимую историю на воде. Под кистью мастериц краски растекались и превращались в удивительные образы, пронизанные любовью. Каждая познала тонкости этого волшебного искусства, получила приятные эмоции и смогла раскрыть свой творческий потенциал. Красочный рисунок, созданный своими руками, будет долгое время напоминать о незабываемых полученных впечатлениях.

Проект «ЭБРУ» ПРОДОЛЖАЕТСЯ!!!

Все дети любят рисовать. Малыши рисуя, выражают в красках своё настроение, показывают свой внутренний мир, выплескивают все накопившиеся внутри эмоции. В нашем детском саду есть кружок Эбру, на котором детвора может раскрыть весь свой творческий потенциал.

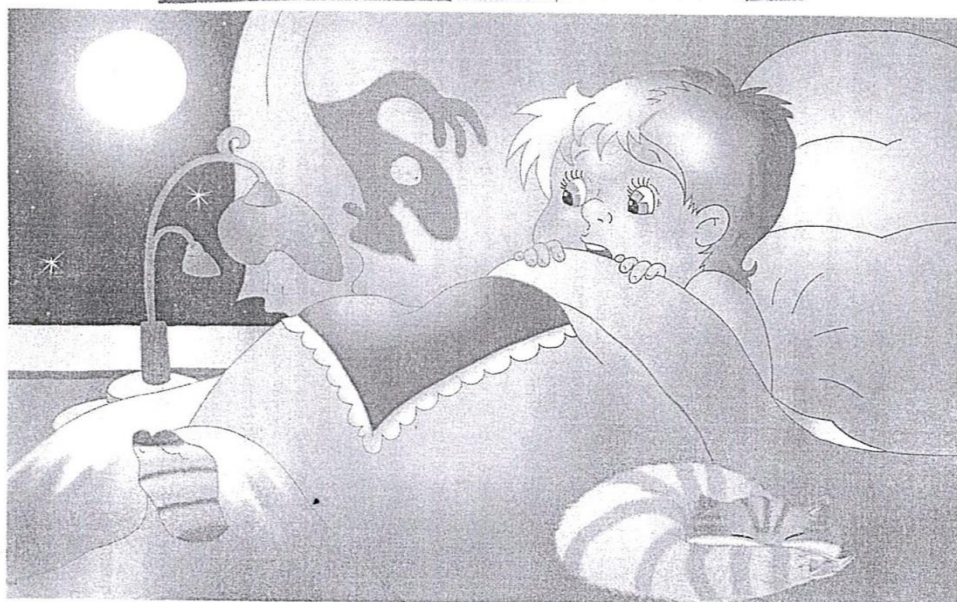
ТРИВАЄ ТЕМАТИЧНИЙ ТИЖДЕНЬ
«ВИШИВАНА МОЯ УКРАЇНА»

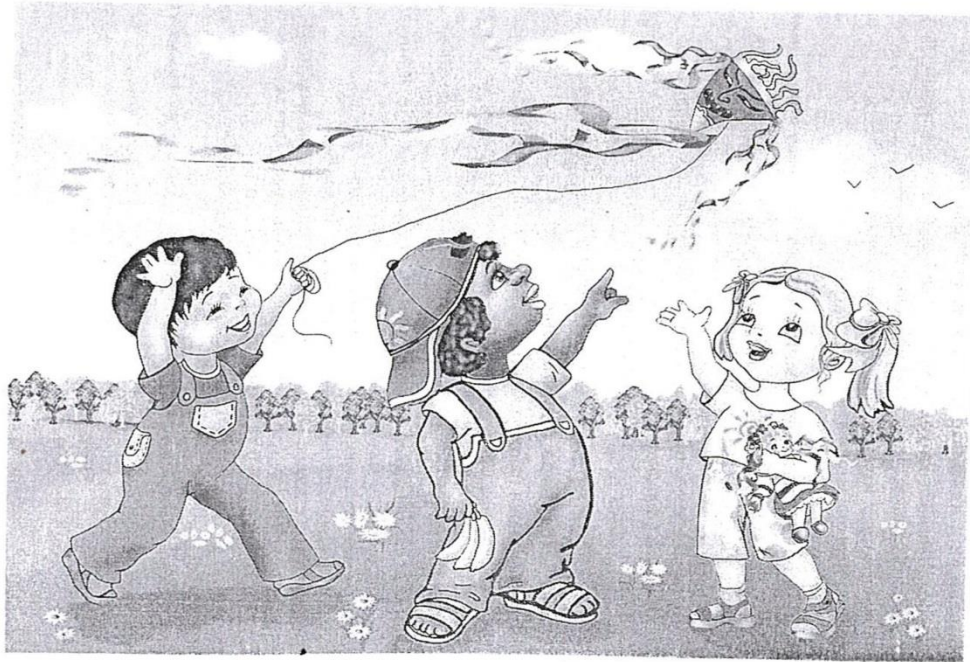

Додаток К
ДИДАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ДО ВПРАВИ
«ЧИТАЄМО ПОЧУТТЯ»

Додаток Л

ЗБАГАЧУЄМО КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЗДО І СІМ'Ї

Додаток М
ПРОЕКТ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ»
Фоторепортаж

Додаток Н
ДЕНЬ КАЗКИ
ПАПКА-ПЕРЕСУВКА ДЛЯ БАТЬКІВ

*«Якщо ви хочете, щоб ваші діти були
розумними – читайте. Якщо ви
хочете, щоб вони були ще
розумнішими - читайте їм більше
казок»*

А. Ейнштейн

1. Казки вчать дітей переборювати труднощі. Ми вчимося у казкових персонажів навіть у дорослому віці. Казкові герої допомагають нам, тому що ми пов'язуємо їх перипетії з нашим власним життям, мріями, тривогами та розмірковуємо над тим, як би ми вчинили на їхньому місці. Казки допомагають дітям учитись розуміти це життя й орієнтуватись у ньому.

«Казки не розповідають про драконів. Діти вже знають, що дракони існують. Казки розповідають дітям, що драконів можна перемогти» (Честертон).

2. Казки розвивають емоційну стійкість. Казки розповідають про реальні проблеми, з якими зіштовхується практично кожна людина, і роблять це делікатно, за допомогою фантастичних сюжетів, в яких головний герой найчастіше торжествує (за винятком казок братів Грімм). Перебуваючи в безпечному середовищі рідної сім'ї, діти повинні усвідомити для себе, що погане може статися з кожним. Чому? Ніхто не застрахований від проблем - саме тому нам так необхідно розкривати потенціал наших дітей. По суті, є два варіанти: або ми допомагаємо їм накачати їх «емоційні м'язи»,

щоб вони могли використовувати їх у важкі часи, або ми постійно захищаємо дітей, роблячи їх настільки слабкими, що вони стають нездатними впоратись із будь-якою проблемою, що вимагає душевних сил.

3. За допомогою казок ми вивчаємо розмовну мову (культурну грамотність та правила). Ми зустрічаємо казки в різних парафразах і пантомімах, вони допомагають нам розуміти алегоричні вислови й делікатно висловлювати свою думку. Ми дихаємо ними. Ми знаємо їх.

4. Казки стирають міжкультурні кордони. У багатьох культурах є спільні для всіх казки, такі як, наприклад, «Попелюшка», що мають свій особливий культурний колорит. Ми читаємо різні версії й розуміємо, що для всіх нас характерна дуже важлива риса - необхідність набуття сенсу життя за допомогою певної історії та надії на перемогу добра над злом.

5. Казки вчать розуміти структуру розповіді. Казки вчать розуміти основи будь-якого оповідання - час і місце дії, персонажі й сюжет (зав'язка, кульмінація та розв'язка), а також розуміти різницю між художньою та науковою літературою.

Коли дитина розуміє принципи розповіді, це розвиває її здатність передбачати й розуміти сенс інших оповідань, які вона читає.

6. Казки розвивають уяву дитини.

«Коли я аналізую себе, то доходжу висновку, що дар фантазії важить для мене більше, ніж будь-який талант до абстрактного, позитивного мислення» (Альберт Ейнштейн).

7. Казки дають можливість навчати дітей навичок критичного мислення. Можна просто ненавидіти диснейвську «Русалоньку». Дівчина, яка відмовляється заради хлопця від самого життя, навряд чи повинна стати прикладом для наслідування для дочок. Навіть оригінальна версія показує, на перший погляд, слабку жінку, яка гине заради чоловіка (принаймні, страждає від наслідків!).

Але... Це не означає, що треба забороняти дітям читати історії про русалку. Батьківська спроба захистити дитину не навчить її навичок критичного

мислення. А розкриття інформації та розмова, спрямована в потрібне русло, неодмінно навчать!

8. Казки дають уроки. Використовуйте казки, щоб давати дитині уроки моральності. Що дитина може* взяти з «Руслана й Людмили»? А з «Попелюшки» і «Кота в чоботях»?

Отже, чи бувають занадто страшні казки для дітей? Іноді.

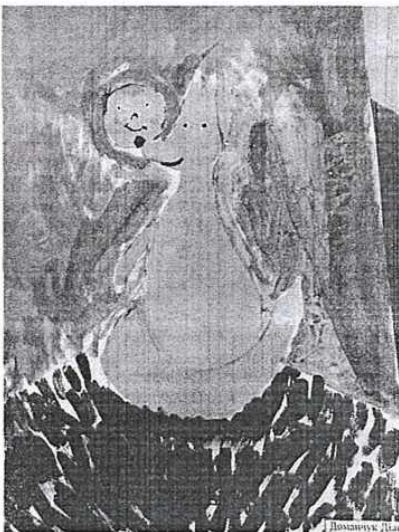
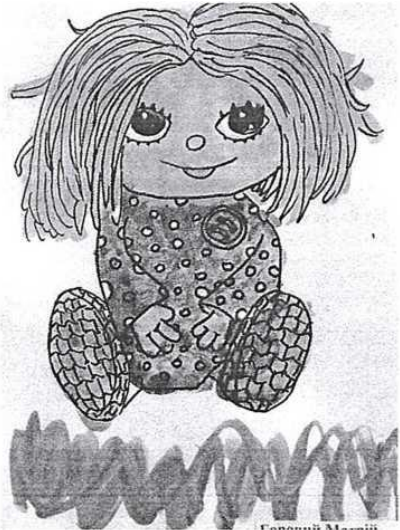
Ви повинні враховувати вік і рівень розвитку дитини. Ми не читаємо дворічним дітям казку «Рапунцель» в оригіналі, де принц сліпий і закривавлений, тому що діти не зрозуміють її в будь-якому випадку. Використовуйте вашу батьківську логіку. Нехай діти також висловлюють свої власні судження - вони можуть розповісти вам, вважають вони цю казку занадто страшною чи ні.

*

Під час читання казок необхідно враховувати час дня. Можливо, деякі казки не варто читати на ніч. Що ж, читайте їх вдень!

Не треба виключати казки з життя дитини лише тому, що деякі з них страшні або неполіткоректні. Завжди можна знайти адаптовані версії казок, які більше підійдуть саме вашій дитині та вашій родині.

Подивіться на роботи Ваших дітей. Їх надихнула
КАЗКА!

Додаток О

КОНСПЕКТ ЗАНЯТТЯ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СТАРШІЙ ГРУПІ

Тема: «Дорога гостя з Англії»

Мета: формувати вміння дітей сприймати на слух та розуміти англійські висловлювання. Закріплювати вміння будувати прості розповідні речення англійською. Вчити розуміти і сприймати на слух англійські фрази і слова. Збагачувати активний словниковий запас дітей. Закріплювати вживання слів з теми: «Привітання», «Знайомство», «Тварини», «Кольори», «Сім'я», «Фрукти та овочі», «Одяг», «Рахунок до 10». Розвивати мовлення, комунікативні навички спілкування в полікультурному просторі, мислення, пам'ять, увагу, фонематичний слух. Спонукає правильно вимовляти звуки в словах. Виховувати товариськість, пізнавальний інтерес, виховувати розуміння і повагу до іншої культури.

Матеріал: іграшка «Міккі Маус», кошик з муляжами овочів і фруктів, мольберт, картинки тварин на магнітах, іграшкова пральна машина, подарункова коробка, мультимедійний проектор, проекційний екран, мультимедійна презентація до заняття, відео руханки «Clap your hands».

Хід заняття

Вихователь. - Good morning !(Доброго ранку!)

Діти.

- Good morning, good morning,

Good morning to you!

Good morning, good morning,

I am glad to see you! (Доброго ранку, доброго ранку! Доброго ранку, вам! Доброго ранку, доброго ранку! Я рада бачити вас!)

Мовна розминка «Ланцюжок»

Діти стоять на килимку і тримаючись за руки вітаються один з одним англійською мовою. Вихователь.

- Сьогодні до нас завітає гість. Він приїхав з далекої країни з Англії, там всі розмовляють англійською мовою.

Вихователь заносить іграшкового Міккі Мауса.

- Чи впізнали ви нашого гостя? Так це Міккі Маус.

- Давайте привітаємося з ним.

- Hello Міккі! (Здрастуй Міккі)

- Діти ви всі знаєте як звати Міккі, а він не знає як звати вас. Давайте з ним познайомимося.

Гра «Давай познайомимося»

Діти стоять на килимку.

Вихователь.

- What is your name? Are you (Nina)?, якщо він помиляється діти говорять – No!, якщо не помиляється – Yes! - What is your name? – My name is (Olya)

Вихователь.

- Міккі просить нас допомогти йому випрати речі, які забруднилися в дорозі.

Дидактична гра «To wash clothes»

Діти сидять на стільчиках. Вихователь підносить іграшкову пральну машину і каже: «wash the sweater, wash the cap..» діти уявляють, що знімають предмети одягу і кладуть до пральної машини.

Вихователь.

- Діти, в дорозі Міккі зустрів тварин, які заблукали і не пам'ятають, де вони живуть. Давайте їм нагадаємо, хто з них живе на фермі, а хто в лісі.

Дидактична гра «Who live in the forest? Who live on the farm»

На мольберті картинка лісу і ферми.

Вихователь.

- Who live in the forest? (Хто живе в лісі?) (Діти по черзі називають диких тварин і на мольберт викладають магнітні картинки диких тварин).

- Who live on the farm?» (Хто живе на фермі?)

- Тепер подивимося, щоб усі тварини потрапили до своїх домівок.

Інтерактивна дидактична гра «Накрисмо на стіл»

На слайді зображений стіл і продукти харчування (хліб, цукерка, ковбаса, печиво, тарілка з кашею, сир, морозиво, торт). Дітям потрібно назвати продукти харчування англійською, щоб вони з'явилися на столі.

Фізкультхвилинка

Дидактична гра «What you like eat?»

- Міккі Маус дуже хоче дізнатися, що ви любите їсти з фруктів і овочів. В корзині лежать фрукти і овочі. Діти по черзі підходять до корзини, беруть фрукт чи овоч і кажуть: «Take an apple».

- Діти, Міккі хоче своїм друзям повезти подарунки – кольорові м'ячики.

Інтерактивна дидактична гра «The colors ball»

На екрані зображені кольорові м'ячики, щоб скласти їх у подарункову коробку потрібно назвати їх колір.

(The red ball)

Дидактична гра «Команди»

- Міккі хоче з вами пограти.

Вихователь каже дії англійською мовою, а діти їх імітують (йти, бігти, літати, плавати, стрибати і т. д.)

Пальчиков агра «Finger family»

- У Міккі Мауса велика родина. Давайте йому покажемо нашу пальчикову сім'ю.

Діти показують свої пальці і торкаючись кожного називають членів сім'ї англійською мовою. Mother, Father, sister, brother and baby.

Інтерактивна дидактична гра «Порахуй»

На слайді з'являються цифри від 1 до 10. Діти рахують англійською. На екрані з'являється коробок з пригощеннями. Вихователь заносить до групи коробку з пригощеннями.

Підсумок заняття:

- Міккі Маусу вже час повертатися додому, давайте з ним попрощаємося!

- З якої країни приїхав Мікк іМаус?
- Якою мовою ми спілкувалися?
- Що найбільше сподобалося на занятті?

Додаток П
ТИЖДЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
ФОТОЗВІТ

Додаток Р
СЦЕНАРІЙ ПРОВЕДЕННЯ СВЯТА
«РІЗНОБАРВНА ПЛАНЕТА»

Діти входять в залу під фонограму маршу «Усмішка» («Танцювальна ритміка для дітей» Т. Суворової), розсаджуються.

Завіса закрита.

Ведучий виходить із глобусом:

- Добрий день! Сьогодні я хочу запросити вас в дивовижну подорож по всій Земній кулі. Подивіться на глобус. Це макет нашої Землі. Блакитною фарбою позначені на ньому моря, річки, океани, а жовтою, коричневою і зеленою – суша. Багато народів населяє нашу планету. Сьогодні ми подивимося і потанцюємо танці деяких із них, пограємо в ігри цих народів. А для цього, ми зараз вирушаємо в подорож.

Аудіозапис «Подорож навколо Земної кулі»:

Стюардеса:

Увага, оголошується посадка на рейс 20-04. Усім пасажиром зайняти свої місця. Пристібнути ремені безпеки. Щасливого польоту!

На посадку запрошує найкращий екіпаж!

Хлопчик: Ми розсілися біля віконця, в'ється льотна доріжка.

До п'яти ми порахуємо, приготувалися –

Злітаємо!

Пісня «Спробуй подивитися зверху на Європу».

Ведучий:

Подивимося зверху на Європу!

Ми пролітаємо Берлін,

Ясно без назви,

Під вікном – Німеччина!

Поглядом весь неозорий,

На пагорбах вознісся Рим.

Пролітаємо далі ми,
Ось і Євразія,
Приземляємося – Мадрид!

Завіса відкривається.

На сцені діти представляють Іспанію:

4 дівчинки сидять на стільцях, в руках – віяла, 3 хлопчика стоять позаду них. На сцені – столик з фруктами і столик з музичними інструментами (маракаси, бубни).

Ведучий: Сонячна Іспанія нас зустрічає веселими карнавалами, знаменитими на весь світ – боями биків, і безстрашними тореадорами. Тут вирощують улюблені нами апельсини, мандарини, виноград.

Подивимося, які ж танці іспанці люблять!

Дівчата виконують «Танець з квітковими гірляндами», хлопчики маракасами і бубнами відбивають ритм.

Ведучий: Дякую, сонячна Іспанія!

Завіса закривається.

Ведучий: А ми летимо далі.

Аудіозапис «Подорож навколо Земної кулі».

Стюардеса: Наш літак тримає курс на Африку!

Всім пасажирам надіти панамы. Температура піску в пустелі Сахара + 43.

Дівчинка: Ой, це Африка? Жарко!

Хлопчик: Ну й пекло!

Ведучий: Ось і Африка!

Завіса відкривається.

Стоїть на сцені африканський хлопчик.

Чунга: Здрастуйте! Я – Чунга.

Ведучий: Дуже приємно, а ми – діти і батьки з дитячого саду.

Прилетіли до вас у гості, пограти в ваші незвично веселі ігри.

Чунга: А ви спочатку відгадайте мої загадки!

Африка! Африка! Чудова країна!

Ростуть банани в Африці,
 А також – АНА...(нас!)
 Африка! Африка! Мавп попроси –
 І скинуть вам для сніданку
 Великі АПЕЛЬ...(сіни!)
 Африка! Африка! Ах, як же в ній тепло!
 Красиві по Африці
 Бродять АНТИ...(лопи!)
 Вздовж Нілу в Африці
 Ти все ж не ходи!
 Сидять у траві там хижі,
 Великі КРОКО...(дили!)
Ведучий: Дякую, Чунга, за загадки!

Чунга: Тепер пограйте в нашу гру!

Гра «Жираф»

Чунга показує дітям великий барабан.

Ведучий: А що це таке?

Чунга: Це – африканський барабан там-там.

Ведучий: А я пропоную пограти в гру «Там-там!»

Гра: *Діти шикуються у 2 колони, у перших – паличка. Треба пробігти змійкою через іграшки (крокодили, слони, мавпи), добігти до барабана, стукнути по ньому і передати естафету іншому.*

Чунга: А давайте пограємо на африканських барабанах!

Ведучий: Із задоволенням!

Роздає коробки, палички, маленькі барабанчики.

Чунга: Повторюйте чарівні слова:

Барабан, барабан, б'є чарівний барабан!

1, 2, 3 – барабанний бій почни!

Під африканську музику діти грають на барабанах.

Чунга дає сигнал, діти міняються барабанами.

Гра повторюється знову.

Ведучий: Дякую, тобі, Чунго! Гарно ми повеселилися! Але нам пора в дорогу! До побачення!

Діти прощаються.

Завіса закривається.

Аудіозапис «Подорож навколо Земної кулі».

Стюардеса: Тільки що ми перетнули Індійський океан. Курс – на схід!

Дівчинка: Із кабіни видно нам початок Індії. Тропіки густі закривають вид. На посадку сіли прямо в центрі Делі.

Хлопчик: Що же про індусів нам розкаже гід?

Ведучий: Ми знаходимося в Індії, ця країна славиться красою дівчат, їхнім яскравими одягом і прикрасами, старовинними глечиками. Пам'ятаєте, хлопчик Мауглі жив і виховувався вовчою зграєю в джунглях? Це – Індія. І давня гра в шахи до нас прийшла теж із Індії. Я вас запрошую подивитися індійський танець.

Завіса відкривається.

Дівчатка разом із вихователями танцюють свій танець.

Ведучий: У що ми з вами пограємо, у цій країні?

Дівчинка (в індійському костюмі): А давайте грати в скоромовки!

- Тари-бари, растабари,

Папуги в джунглях старі!

Всі діти повторюють цю скоромовку хором кілька разів. Ведучий запрошує бажуючих дітей проговорити її у швидкому темпі.

Ведучий: Спасибі! Ми залишаємо Індію в гарному настрої! До побачення!

Діти прощаються.

Завіса закривається.

Ведучий: А зараз наш літак відправляється через Тихий океан у Північну Америку. Безкрайній степ простягається до горизонту. Це – Прерія. А хто там скаче далеко? Та це – ковбої! Їх ми відразу впізнаємо по капелюхам і швидким коням! Давайте подивимося їх танець!

«Танець ковбоїв»

Діти в ковбойських костюмах демонструють свій одяг.

- Що таке «кантрі» в моді?

Це – відпочинок на природі.

Це – стиль такий народний

І сьогодні дуже модний.

– Спідниці, фартухи, жилети,

Капелюхи хвацько так надіті,

Поряд з вгадай,

Де живу, який мій край!

Ведучий: Дякую вам, ковбої! Дуже веселий танок! Нам пора в дорогу!

До побачення!

Діти прощаються.

Аудіозапис «Подорож навколо Земної кулі»

Ведучий:

Ми вже втомилися сильно,

Облетіли земну кулю,

А тепер – пора в Україну,

Повертаємося додому!»

Звучать циганські наспіви.

Ведучий: Чуєте, хлопці? Знову звучить музика! Так до нас приїхали цигани!

Завіса відкривається.

На сцені – 3 циганки, циган Яша з гітарою і Ведмідь (хлопчик).

1 Циганка:

Веселим, строкатим натовпом

Цигани табором йдуть,

Завжди гітара за спиною,

Завжди грають і співають!

Циган: Здрастуйте, дорогі!

2 Циганка: Здрастуйте, мої золоті! Все життя ми в дорозі, не сидимо на місці! Переїжджаємо з одного міста в інше, з однієї країни в іншу.

3 Циганка: Весело живемо, не тужим! Пісні співаємо і танцюємо! І для вас зараз станцюємо!

«Циганський танець»

Циган: А ми і зараз повеселимося! (приводить Ведмедя на мотузці).

Циган: Ну-ка, Міша, привітайся з гостями!

Ведмідь вітається.

Циган: А тепер, будемо боротися!

Йд еборотьба, Міша перемагає.

Циган: Який ти, Міша, сильний! Не буду я з тобою боротися!

1 Циганка: Покажи, Міша, як молодці з дівчатами танцюють!

Ведмідь бере під руку двох циганок, танцює.

1 Циганка: Міша, а як дідусь сердиться на них?

Ведмідь тупає ногою.

1 Циганка: Ну, Міша, молодець! Заслужив частування! (дає цукерку)

2 Циганка: Прощайте, люди добрі! Нам пора в дорогу!

Ведучий: Дякую вам, цигани!

Діти прощаються.

Завіса закривається.

Ведучий: Ось ми і в Україні. Все-таки вірна приказка «У гостях добре, а вдома – краще!»

Виходять діти в українських костюмах:

- Є гілка в листочка,

Яр – біля струмка...

У кожного на світі

Є своя Батьківщина!

Країну, де ми народилися,

Де радісно живемо,

Край свій рідний,
Ми Батьківщиною звемо!

Ведучий: Давайте подивимося і наш український танець.

«Гопак».

(Диск «Танці народів» Р. Гусевої.)

Ведучий: Ось і підійшло до завершення наше свято ігор і танців народів світу. Ми пишаємося тим, що ми – українці,

Немає на Землі країни кращої,

Ніж та, у якій ми живемо!

Діти виходять із зали під фонограму пісні «Кругла пісенька»

Додаток С
ПРОЕКТ ЕБРУ
ФОТОЗВІТ

Додаток Т
Результати діагностування старших дошкільників
експериментальної групи
за показниками полікультурної вихованості
(прикінцевий зріз)

№ п/п	П 1.1	П 1.2	П 1.3	П 2.1	П 2.2	П 2.3	П 3.1	П 3.2	П 3.3	Результат
1	1,5	1	2	1	1	1	2	2	1,5	1
2	1,5	1,5	2	2	2	1	1	0	1	2
3	1,5	1,5	1	2	2	1,5	1	1	1,5	2
4	1	1,5	0	2	2	1,5	1	1	2	1
5	1,5	1	1	1	1	1	2	1	2	2
6	1,5	1	1	1	1	1	2	1	2	2
7	1,5	1,5	2	1	1	1,5	1	1	1	1
8	1,5	1	1	1	1	1,5	2	2	1	1
9	1	1,5	1	1	1	1,5	2	2	2	2
10	1,5	1	2	1	0	0,5	1	1	1	1
11	1	1,5	0	1	1	1	1	1	2	1
12	1,5	1,5	2	2	2	1	1	1	2	2
13	1	1	2	2	1	1	0	2	2	2
14	1,5	1	2	2	2	1	1	1	2	2
15	1,5	1,5	2	0	0	1,5	0	0	1	1
16	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2
17	1,5	1,5	2	2	1	2	2	1	2	2
18	1	1	1	1	1	1,5	1	2	2	2
19	1,5	1	0	1	1	1,5	1	0	2	1
20	1,5	1,5	2	1	1	1,5	2	1	1	2
21	1,5	1	2	1	1	1	1	1	2	1

22	1,5	1	2	2	1	0,5	2	1	2	2
23	1,5	1,5	1	2	0	1,5	2	1	2	2
24	1	1,5	2	1	1	1,5	1	2	2	2
25	1,5	1,5	2	1	1	1	0	0	0,5	1
26	1,5	1	1	0	1	1	1	1	1	1
27	1,5	1,5	2	1	1	1,5	2	2	1	2
28	1,5	1,5	2	2	1	1	1	1	1,5	2
29	1	1	2	2	1	1,5	1	0	1	2
30	1,5	0,5	1	1	1	1	0	1	1	1
31	1,5	1	1	1	1	1	2	1	1	1
32	1	1,5	2	1	1	1	0	1	0,5	1
33	1,5	1,5	2	1	1	1	2	2	2	1
34	1,5	1	1	1	1	1	0	1	0,5	0
35	1,5	1,5	2	1	1	1	1	0	1	1
36	1	1,5	1	2	1	0,5	1	2	1,5	2
37	1,5	1,5	2	2	1	1	0	1	0,5	1
38	1,5	1,5	2	1	1	1	1	2	1,5	2
39	1,5	1	2	0	1	0	1	1	1,5	1
40	1,5	1,5	2	1	1	1	0	1	0,5	1
41	1,5	1	2	1	1	1,5	1	1	1	1
42	1	1,5	1	1	1	1,5	1	1	1	1
43	1	1	2	1	1	1	1	2	1	1
44	1	1,5	1	1	1	1	1	1	1,5	1
45	1	1,5	2	2	1	1	1	1	2	1
46	1	1	1	2	0	1	1	0	1	1
47	1,5	1,5	2	1	1	1	1	2	1,5	2
48	1,5	1,5	2	0	0	1	0	1	2	1
49	1	1	2	1	1	1	2	2	1,5	2
50	1,5	1,5	2	1	1	1	1	1	1,5	1

51	1	1	2	1	1	1	1	2	1,5	1
52	1,5	1,5	2	1	1	1	0	1	0,5	1
53	1,5	1,5	2	0	0	1	1	2	2	2
54	1	1	2	0	0	1	0	2	1	0
55	1	1	2	2	1	1	1	2	1,5	2
56	1,5	1,5	2	2	1	1	1	2	1,5	2
57	1	1,5	2	0	0	1,5	1	2	1,5	1
58	1	1,5	1	1	1	1	1	0	0,5	1
59	1,5	1	0	1	1	1	1	1	1	1
60	1,5	1,5	2	0	0	1	1	2	1,5	2
61	0,5	0,5	1	0	1	1	1	2	1,5	1
62	1,5	1,5	2	1	1	1	0	1	0,5	1
63	1	1	2	1	1	1	1	2	1	1
64	1	1,5	1	1	1	1	1	1	2	1
65	1	1,5	2	1	1	1	1	1	1	2
66	1,5	1,5	2	0	0	1	0	1	0	1

Додаток У
Результати діагностування старших дошкільників
контрольної групи
за показниками полікультурної вихованості
(прикінцевий зріз)

№ п/п	П 1.1	П 1.2	П 1.3	П 2.1	П 2.2	П 2.3	П 3.1	П 3.2	П 3.3	Результат
1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	1
2	1	1,5	1	1	1	0,5	0	0	1	1
3	1	1,5	1	0	0	0	1	1	1	1
4	1,5	1,5	1	2	1	1	1	1	2	2
5	1	1,5	1	1	0	0	0	0	0	0
6	1,5	1	0	2	1	1	1	1	0	1
7	1,5	1,5	1	1	0	0,5	0	0	0	0
8	0	0,5	0	0	0	0	0	0	0,5	0
9	1,5	1,5	1	0	1	0,5	2	2	2	2
10	1	0,5	0	1	0	0	1	1	1	0
11	0	0,5	0	2	1	1	0	0	1	1
12	1,5	1,5	1	2	1	1	1	1	1,5	2
13	1,5	1,5	1	1	0	0,5	1	1	1	1
14	1	1	0	0	1	0,5	0	0	0	0
15	0	0,5	0	1	0	0,5	1	1	1	1
16	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
17	1	0,5	1	0	0	0	0	1	1	0
18	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0
19	1	1	1	0	0	0	1	0	2	1
20	1	1,5	1	0	0	0	0	0	1	0
21	1	1,5	1	1	0	0,5	1	1	1,5	0

22	1	1	0	2	1	1	0	0	1	1
23	1	0,5	0	1	1	1	1	1	2	1
24	1	0,5	0	0	1	0,5	1	1	2	0
25	1	1	0	1	0	0	1	0	2	1
26	1,5	1,5	1	1	1	1	1	0	1	1
27	1	1	0	1	0	1	0	1	0	1
28	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1
29	1	1,5	0	1	0	0,5	0	0	0,5	1
30	0	0,5	0	0	0	0	0	0	0	0
31	1	1	1	2	1	1	0	0	0	1
32	1,5	1,5	1	2	1	1	0	1	0	1
33	1,5	1,5	0	1	0	0,5	0	1	0	0
34	1	1	0	1	1	1	1	1	2	1
35	1,5	1	1	1	1	1,5	0	0	1	1
36	1	0,5	0	0	0	0	0	0	1	0
37	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1
38	1	1,5	1	2	1	1	0	0	0,5	1
39	1	1	0	2	1	0	1	2	1,5	1
40	1	1	1	1	0	1	1	1	0,5	1
41	0	0,5	0	1	0	0	0	0	0	0
42	1	1	1	0	0	0,5	2	2	1,5	1
43	0	0	0	0	1	0,5	1	1	1,5	0
44	1	1,5	1	1	0	0,5	0	0	1	0
45	1,5	1,5	0	2	1	1	0	0	1	1
46	1	0,5	0	2	1	1	1	1	1	1
47	1	1,5	1	1	0	0	0	0	1	0
48	1,5	1	1	0	1	1	1	1	1,5	1
49	1	1	0	2	2	2	0	0	0	1
50	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0

51	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1
52	1	1	0	0	0	0,5	0	0	1	1
53	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1
54	1,5	1,5	1	0	1	1	1	1	1	1
55	1,5	1,5	1	1	0	1	0	0	1	1
56	0,5	1	0	1	0	0,5	1	2	1,5	1
57	1,5	1,5	1	0	0	0	1	2	1,5	1
58	1	0,5	1	1	0	0	1	1	1,5	1
59	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1
60	1	1	0	1	0	0	1	1	1	1
61	1,5	1,5	1	1	1	0,5	0	0	1	1
62	1	1	0	1	0	0,5	1	1	0,5	1
63	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
64	1	1	1	2	1	1,5	0	0	1	1
65	0,5	1	0	2	1	1,5	1	1	1,5	1

Додаток Ф
Результати розрахунків однорідності
контрольної та експериментальної вибірки

Нульова статистична гіпотеза сформована на основі припущення про те, що обидві сукупності, з яких взяті вибірки, мають однакову медіану [32]:

$$H_0: Md_e = Md_k \text{ де}$$

Md_e – медіана експериментальної вибірки;

Md_k – медіана контрольної вибірки.

Альтернативна гіпотеза сформована на основі припущення про те, що означені сукупності мають різні медіани:

$$H_1: Md_e \neq Md_k$$

Якщо медіани різні, то досліджувані властивості педагогічних об'єктів мають різні закони розподілу і, отже, істотно різні.

Розрахунки проведені із застосуванням програмного продукту MS Excel та за критичними значеннями статистичних критеріїв.

Вхідними даними слугував вектор $X = \{x_1, x_2, \dots, x_i, \dots, x_{66}\}$,

де x_i – значення рівня полікультурної вихованості і-го старшого дошкільника експериментальної групи і вектор $Y = \{y_1, y_2, \dots, y_i, \dots, y_{65}\}$,

де y_i – значення рівня полікультурної вихованості і-го старшого дошкільника контрольної групи.

Величини x_i, y_i приймають значення чисел за обраною шкалою (0, 1, 2).

Завдяки об'єднанню векторів X і Y будуємо вектор

$$Z = XY = \{x_1, x_2, \dots, x_i, \dots, x_{66}, y_1, y_2, \dots, y_i, \dots, y_{65}\}.$$

За допомогою підсумовування кількості однакових значень у векторах X, Y і Z будуємо сукупності абсолютних частот появи подій.

$$XA = \{xa_1, xa_2, \dots, xa_j, \dots, xa_M\}$$

$$YA = \{ya_1, ya_2, \dots, ya_j, \dots, ya_M\}, \text{ де } j = \overline{1, M},$$

де M – кількість градацій в обраній шкалі вимірів.

Тут x_{aj} , y_{aj} – частоти появи значень у першій і другій серіях вимірювань.

$$x_{aj} = \sum_{i=1}^{N1} (x_i = g_j) \quad y_{aj} = \sum_{i=1}^{N2} (y_i = g_j)$$

де g_j – j -е значення в обраній шкалі.

Аналогічним чином побудовано вектор ZA. По цьому створено таблицю частот.

Таблиця частот

Шкала вимірювань	Вектор ХА (частоти вибірки ЕГ)	Вектор YA (частоти вибірки КГ)	Вектор ZA (частоти об'єднаної вибірки)	Вектор ZΣ (накопичена частота об'єднаної вибірки)
2	3	34	37	131
1	28	27	55	94
0	35	4	39	39

Накопичена частота знайдена завдяки послідовного підсумовування частот вектора ZA, починаючи з малих значень обраної шкали.

Медіана об'єднаної вибірки Mz визначена через ділення максимального значення накопиченої частоти на два і виділення рядка MED таблиці 1, в якій знаходиться це значення (див. рис.).

Потім проведено розбиття членів векторів ХА і YA на дві категорії – ті, що стоять у таблиці частот над рядком MED і ті, що не вище рядка MED.

Шкала вимірювань	.....	Вектор $\mathbf{Z}_{\Sigma}$
M		$Z_{\Sigma_{\max}}$
M-1		↓
·		·
·		·
MZ	(строка MED)	$\frac{Z_{\Sigma_{\max}}}{2}$
	←—————	
1.		
·		

У кожній категорії частоти підсумовуються і формується нова таблиця (див. табл.), що містить суми частот у 4-х перелічених категоріях.

	Вектор XA (1-а вибірка)	Вектор YA (2-а вибірка)
$>M_z$	$Q_{1X} = \sum_{j>M_z} x_{aj}$	$Q_{1y} = \sum_{j>M_z} y_{aj}$
$\leq M_z$	$Q_{2X} = \sum_{j\leq M_z} x_{aj}$	$Q_{2y} = \sum_{j\leq M_z} y_{aj}$

У нашому випадку це:

	Вектор XA (експериментальна група)	Вектор YA (Контрольна група)
$>M_z$	$Q_{1EG}=31$	$Q_{1KG}=61$
$\leq M_z$	$Q_{2EG}=35$	$Q_{2KG}=4$

Обчислення спостережуваної статистики здійснено за формулою

$$T_{\text{набл}} = \frac{(N_1 + N_2)(|Q_{1x} \cdot Q_{2y} - Q_{2x} \cdot Q_{1y}| - (N_1 + N_2) / 2)^2}{(Q_{1x} + Q_{1y})(Q_{2x} + Q_{2y})(Q_{1x} + Q_{2x})(Q_{1y} + Q_{2y})}$$

$$T_{\text{набл}} = \frac{(66+65)(|31 \cdot 4 - 35 \cdot 61|) - (66+65)/2)^2}{(31+61)(35+4)(31+35)(61+4)} = 985,119$$

Критичне значення статистики $T_{\text{крит}}$ знайдено за допомогою табл. 3.

Таблиця розподілу χ^2 (хі-квадрат).

α чи $1 - \alpha$	0,1 чи 0,9	0,05 чи 0,95	0,025 чи 0,975	0,01 чи 0,99
$T_{\text{крит}}$	2,706	3,841	5,024	6,635

Додаток X**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ**

1. Карагозлю Фатма. Полікультурне виховання дошкільників в умовах сучасного освітнього простору / Карагозлю Фатма // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського. – 2016. – № 2 (53). – С. 83–87.

2. Карагозлю Фатма. Специфіка діяльності вихователя в процесі взаємодії з сім'єю у полікультурному вихованні дошкільників / Карагозлю Фатма // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського. – 2016. – № 4 (55). – С. 31–34.

3. Карагозлю Фатма. Діагностування взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї у полікультурному вихованні дошкільників / Карагозлю Фатма // Молодь і ринок : щомісячний науково-педагогічний журнал. – 2017. – № 4 (147) квітень. – Дрогобич : «Швидкодрук». – С. 178–182.

4. Карагозлю Фатма. Загальні тенденції полікультурної підготовки педагогів в Україні / Карагозлю Фатма // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. праць. – № 2 (57), травень 2017. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського. – 2017. – С. 238–242.

5. Карагозлю Фатма. Полікультурна освіченість вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / Карагозлю Фатма // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – Вип. СХХУ, Том 2. – Херсон : «Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 44–48.

6. Карагозлю Фатма. Формування комунікативної компетентності в полікультурному вихованні старших дошкільників / Карагозлю Фатма // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Вип. 37 (2) :

Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». – К. : Гнозис, 2017. – С. 2–8.

7. Карагозлю Фатма. Особливості мовного спілкування старших дошкільників в умовах сім'ї / Карагозлю Фатма // Science and Education a New Dimension. Psychology, VI (48), Issue : 161, 2018. – С. 31–34.

8. Карагозлю Фатма. Розвиток комунікативної компетентності дітей дошкільного віку в полікультурному просторі дошкільного закладу / Карагозлю Фатма // Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції [«Становлення особистості професіонала: перспективи і розвиток»], (27–28 лютого 2015 р.). – Одеса, 2015. – С. 43–46.

9. Карагозлю Фатма. Погляди вчених на проблему полікультурного виховання / Карагозлю Фатма // Матеріали VI між нар. наук.-практ. конф. [«Становлення особистості професіонала: перспективи і розвиток»], (Одеса, 24–25 березня 2017 р.). – Одеса, 2017. – С. 25–26.

10. Карагозлю Фатма. Формування етнокультурної компетентності в системі вищої педагогічної освіти / Карагозлю Фатма // Матеріали III міжнар. конгресу [«Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі»], (Одеса, 18–21 травня 2017 року) / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 397–399.

11. Карагозлю Фатма. Полікультурний підхід в організації виховної роботи в дошкільному навчальному закладі / Карагозлю Фатма // Міжнар. науково-практ. конференція [«Проблеми якості дошкільної освіти і професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі»], (Одеса, 26–27 травня 2017 року). / ПНПУ імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2017. – С. 7.

12. Карагозлю Фатма. Проблема полікультурного виховання у системі дошкільної освіти / Карагозлю Фатма // Збірник студентських наукових статей «Педагогічний альманах. Сучасний педагогічний простір. Теорія, методологія, практика». – Одеса, 2015. – С. 46–51.

13. Карагозлю Фатма. Формування полікультурної компетентності

вихователя ДНЗ / Карагозлю Фатма // Педагогічні ідеї Софії Русової у контексті сучасної освіти. – Чернігів : Десна Поліграф. – 2016. – С. 148–150.

14. Карагозлю Фатма. Полікультурне виховання дошкільників у сім'ї / Карагозлю Фатма // Формування особистості дошкільника в умовах сім'ї : [колект. монографія]. – Одеса, 2016. – С. 138–145.

15. Карагозлю Фатма. Вплив національних традицій на виховання дошкільників у сім'ї / Карагозлю Фатма // Science and society : Collection of scientific articles. – Edizioni Magi, Roma, Italia. – 2017. – С. 447–452.

Додаток Ц
АКТИ І ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ДОСЛІДЖЕННЯ

**ОДЕСЬКИЙ ДОШКІЛЬНИЙ
НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЯСЛА - САДОК» № 80**

**Одеської міської ради
Одеської області**

Ол.Невського, 47-А, м. Одеса, 65088, Україна
тел. (048)749-26-38, e-mail: odnz80@ukr.net;
Код ЄДРПОУ 26390010

**ОДЕССКОЕ ДОШКОЛЬНОЕ
УЧЕБНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
«ЯСЛИ - САД» № 80**

**Одесского городского совета
Одесской области**

Ал.Невского, 47-А, г. Одесса, 65088, Украина
тел. (048)749-26-38, e-mail: odnz80@ukr.net;
Код ЄГРПОУ 26390010

№ 69 від "16" 05 2018 р.

На № _____ від "____" _____ 201__ р.

**ДОВІДКА
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ
КАРАГОЗЛЮ (ГЕДІЛ) ФАТМИ**

**з теми «Педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників»
(спеціальність 13.00.08 – дошкільна педагогіка)**

Розроблені Карагозлю (Геділ) Фатмою діагностувальна і формувальна методики взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників отримали позитивні відгуки вихователів і були впроваджені в навчально-виховний процес Одеського ДНЗ № 80 м. Одеси.

Запропонована Карагозлю (Геділ) Фатмою експериментальна методика передбачала проведення цілеспрямованої роботи, що відбувалася поетапно (пізнавальний, діяльнісно-креативний, рефлексивно-презентаційний етапи), для кожного із яких були визначені освітньо-виховні цілі, зміст, засоби, форми і методи їх реалізації (інформаційний брифінг, дискусії, прес-конференції, творчі завдання, консультації, бесіди, вправи, розваги, тематичні заняття, проектна діяльність, тематичні, сюжетно-рольові, рухливі, дидактичні, театралізовані ігри, ігри інсценівки, Інтернет-блогінг, віртуальна подорож, метод проблемних ситуацій, тематичні дні, портфоліо, фестиваль національних культур тощо), завдяки яких забезпечено комплексне впровадження визначених педагогічних умов взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників.

Діагностування рівнів полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку засвідчили позитивні зрушення у рівнях означеної вихованості впровадження експериментальної методики.

Вважаємо доцільним подальше використання методичних розробок Карагозлю (Геділ) Фатми в освітньо - виховному процесі закладів дошкільної освіти задля здійснення їх партнерської взаємодії із сім'єю в полікультурному вихованні старших дошкільників.

Завідувач

Одеським ДНЗ №80

І.Л.Савченко

ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
«ЯСЛА-САДОК «ЧОРНОМОРСЬКИЙ 1»
65101 м.Одеса, проспект Небесної Сотні, буд. 1-А
код ЄДРПОУ 40735707
тел. 048-736-63-00; e-mail: sadokchernomorsky1@gmail.com

№ 54 від «26» 03 2018 р.

На № _____ від «_____» _____ 2018 р.

АКТ

**ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ
КАРАГОЗЛЮ (ГЕДІЛ) ФАТМИ**

з теми «Педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю
у полікультурному вихованні старших дошкільників»
(спеціальність 13.00.08 – дошкільна педагогіка)

Упродовж 2017-2018 років на базі Приватного закладу «Заклад дошкільної освіти (Ясла-садок) «Чорноморський 1» впроваджувалася розроблена Карагозлю (Геділ) Фатмою експериментальна методика полікультурного виховання старших дошкільників. Була проведена робота з вихователями старших груп (семінар-практикум, майстер-класи, тренінги), у процесі якої педагоги ознайомились із засобами, методами і прийомами, що ефективно впливають на набуття дітьми старшого дошкільного віку полікультурної вихованості у взаємодії із сім'єю. Організація різних форм співпраці вихователів і батьків також створила необхідні засади для забезпечення взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у полікультурному вихованні старших дошкільників.

В освітній процес Приватного закладу «Заклад дошкільної освіти (Ясла-садок) «Чорноморський 1» впроваджено запропоновану Карагозлю (Геділ) Фатмою експериментальна методика взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї в полікультурному вихованні старших дошкільників, що передбачала поетапну і послідовну реалізацію визначених завдань кожного етапу: пізнавального, діяльнісно-креативного, рефлексивно-презентаційного.

Це дозволило отримати відчутні позитивні зміни в рівнях полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Так, проведення діагностувального обстеження за розробленою автором методикою показало, що достатнього рівня полікультурної вихованості досягли 50,77% старших дошкільників (було 4,62%), задовільний рівень виявили 46,15% дітей (було 38,46%), низький рівень засвідчили 3,08% дітей старшого дошкільного віку (було 56,92%).

Матеріали дослідницько-експериментальної роботи можуть бути рекомендовані для використання в закладах дошкільної освіти з метою полікультурного виховання старших дошкільників у взаємодії із сім'єю.

Директор

ПЗ «Заклад дошкільної освіти (Ясла-садок)

«Чорноморський 1»

Т. М. Мамбек

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
«ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЯСЛА-САДОК «ЧОРНОМОРСЬКИЙ»

65114 м.Одеса, вул. Костанді, буд. 201-Б
код ЄДРПОУ 39353757 П/р 26008010005681 в Акціонерний банк "Південний", МФО 328209
тел. 048-788-24-72; e-mail: sadokchernomorsky@gmail.com

№ 8.1 від 18.04. 2018 р.

На № _____ від « _____ » _____ 2018р.

АКТ

**ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ
КАРАГОЗЛЮ (ГЕДІЛ) ФАТМИ**

з теми «Педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників»
(спеціальність 13.00.08 – дошкільна педагогіка)

Результати дисертаційного дослідження Карагозлю (Геділ) Фатми з теми «Педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників» протягом 2016-2018 рр. впроваджувалися в освітній процес ТОВ «ДНЗ «Ясла-садок «Чорноморський». Протягом цього часу тривала робота з вихователями старших груп, дітьми старшого дошкільного віку та їхніми батьками, спрямована на організацію взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у полікультурному вихованні старших дошкільників. Така робота створювала сприятливі умови для підвищення рівня полікультурної вихованості дітей, усвідомленню батьками важливості партнерської співпраці з вихователями, озброєння їх сучасними виховними методами і технологіями. Завдяки як традиційним, так і інноваційним нетрадиційним засобам, формам і методам роботи з батьками вихованців підвищувалася їхня педагогічна освіченість щодо проблем полікультурного виховання старших дошкільників. Під час експерименту Карагозлю (Геділ) Фатма постійно надавала методичну допомогу вихователям і батькам з питання організації їхньої взаємодії в полікультурному вихованні дітей.

Діагностика рівнів полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти засвідчила

ефективність упровадженої експериментальної методики (значно збільшилася кількість дітей, які набули достатній рівень полікультурної вихованості – на до формувальної роботи таких було лише 4,62%, а стало – 50,77%, така ж динаміка виявлена і щодо задовільного рівня, на якому до початку формувального експерименту перебувало 38,46% старших дошкільників, а стало – 46,15%. На низькому рівні до впровадження експериментальної методики виявлено 56,92%, а після – лише 3,08% дітей старшого дошкільного віку. Отже, результати впровадження розроблених Карагозлю (Геділ) Фатмою діагностувальної і формувальної методик з упровадженням педагогічних умов (збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти та сім'ї полікультурним змістом; спрямованість виховних зусиль закладу дошкільної освіти та сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку; стимулювання партнерського співробітництва закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників) довели їх ефективність і засвідчили можливість рекомендувати їх до впровадження в освітній процес закладів дошкільної освіти.

Завідувач

ТОВ «ДНЗ «Ясла-садок «Чорноморський»

М.Р. Петросян

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад

"ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО"

65020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26. Тел.: (048) 723-40-98, факс: (048) 732-51-03
E-mail: pdpu@pdpu.edu.ua

від 22.01.18р. № 114/02
на № _____ від _____

АКТ

**ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ
КАРАЗОГЛЮ (ГЕДІЛ) ФАТЬМИ**

з теми «Педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників»

Каразоглю (Геділ) Фатьма на базі факультету дошкільної педагогіки та психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» впродовж 2017-2018 р.р. упроваджувала результати свого дисертаційного дослідження, виконаного в межах наукової теми кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології «Теоретико-методичні основи формування особистості в умовах сім'ї» (№ 126U000331), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». За цей період проведено роботу щодо виявлення ставлення вихователів закладів дошкільної освіти (студенти заочного відділення) до проблеми полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку та з'ясування їхнього методичного інструментарію щодо його здійснення у взаємодії із сім'єю. Результати дослідження використано в розробленні навчальних робочих програм, проведенні лекційних і семінарських занять з таких навчальних дисциплін, як-от «Педагогіка дошкільна», «Сімейна педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Етнопедагогіка», «Методика ознайомлення дітей з довкіллям» для студентів 2-4 курсів бакалаврату факультету дошкільної педагогіки та психології.

Про ефективність діагностувальної та експериментальної методик, запропонованих Каразоглю (Геділ) Фатьмою, свідчать позитивні зміни щодо

підвищення рівня полікультурної вихованості старших дошкільників, що їх отримали студенти, які застосовували зазначені методики в процесі педагогічної практики в закладах дошкільної освіти у здійсненні полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії із сім'єю. Зокрема були впроваджені такі педагогічні умови взаємодії закладів дошкільної освіти з сім'єю в полікультурному вихованні старших дошкільників: збагачення культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти та сім'ї полікультурним змістом; спрямованість вихованих зусиль ЗДО і сім'ї на забезпечення полікультурної вихованості дітей старшого дошкільного віку; стимулювання партнерського співробітництва закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні дошкільників. Запропоновані в дослідженні форми і методи взаємодії закладу дошкільної освіти з родинами дітей старшого дошкільного віку викликали зацікавленість педагогів-практиків. Вищезазначене дає підстави вважати дослідницькі результати такими, що заслуговують на широке подальше впровадження у практику роботи закладів дошкільної освіти і педагогічних ЗВО України, які здійснюють підготовку фахівців у галузі дошкільної освіти.

Акт упровадження результатів кандидатської дисертації Каразоглю (Геділ) Фатьми «Педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників» зі спеціальності 13.00.08 – дошкільна педагогіка був обговорений на засіданні кафедри теорії та методики дошкільної освіти (протокол № 7, від 21 січня 2018 р.).

Проректор з наукової роботи,
доктор педагогічних наук,
професор

Т. І. КОЙЧЕВА

Завідувач кафедри теорії та методики
дошкільної освіти,
Дійсний член НАПН України,
доктор педагогічних наук,
професор

А. М. БОГУШ

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Карагозлю (Геділ) Фатьми з теми кандидатської дисертації «Педагогічні
 умови взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю у
 полікультурному вихованні старших дошкільників»
 в дошкільному навчальному закладі
 «Міжнародний дитячий садок «Меридіан»»

Виданий Карагозлю (Геділ) Фатьми про те, що впродовж 2014-2016 р. базою дисертаційного дослідження «Педагогічні умови взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників» був дошкільний навчальний заклад «Міжнародний дитячий садок «Меридіан»»

На початку експериментального дослідження з вихователями та батьками Карагозлю (Геділ) Фатьми провела опитування (анкетування) з метою виявлення стану полікультурного пізнання педагогів та батьків, а також готовності до полікультурного виховання старших дошкільників.

Процес підготовки вихователів та батьків до полікультурного пізнання старших дошкільників протікав в різних організаційних формах за допомогою різних методів навчання: групові дискусії: обговорення, диспути з досліджуваної проблеми з метою аналізу проблемної ситуації; форми, засновані на поєднанні «дискусія + гра»: мозкова атака, колективний пошук оригінальних ідей і тому подібне з метою розробки проектів рішення; тренінгові форми навчання; рольові ігри: ділові, комунікативні та інші з метою відтворення процесу спільних рішень.

Під час проведення експериментального дослідження вихователі і батьки удосконалювали свої знання, уміння і навички, що забезпечують полікультурне виховання старших дошкільників; визначали форми та методи полікультурного виховання старших дошкільників; організували та проводили діагностику полікультурного виховання у старших дошкільників

Матеріали експериментального дослідження були використані вихователями дошкільного навчального закладу та батьками в роботі з дітьми.

Вважаємо, що матеріали дослідження заслуговують на широке впровадження в педагогічний процес сучасних дошкільних навчальних закладах.

Директор ДНЗ

«Міжнародний дитячий садок «Меридіан»»

Г.І. Горохніцька Е.І.

АКТ
 про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження
 Карагозлю (Геділ) Фатьми
 з теми кандидатської дисертації
 «Педагогічні умови взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю
 у полікультурному вихованні старших дошкільників»
 в дошкільному навчальному закладі № 2 «Золотий ключик»
 с. Зоря, Саратського району, Одеської області.

Виданий Карагозлю (Геділ) Фатьми про те, що впродовж 2014-2016 р. базою дисертаційного дослідження «Педагогічні умови взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників» був дошкільний навчальний заклад № 2 «Золотий ключик» с. Зоря, Саратського району, Одеської області.

Педагогічне дослідження Карагозлю (Геділ) Фатьми спрямоване на підготовку вихователів та батьків до полікультурного пізнання старших дошкільників, а саме здобувачкою проведено: навчальний семінар для вихователів, тренінг для батьків; стимулювання взаємодії ДНЗ із сім'єю у полікультурному вихованні дошкільників відбувалась в межах розробленого освітнього проекту «Полікультурне виховання дошкільнят через взаємини з сім'ями вихованців» з метою усвідомлення важливості і необхідності полікультурного виховання дошкільнят усіма членами сім'ї, здійснення єдності виховного впливу сім'ї та ДНЗ на дошкільнят.

Запропонований автором проект «Полікультурне виховання дошкільнят через взаємини з сім'ями вихованців» у процес підготовки вихователів та батьків викликав неабиякий інтерес, вони працювали за методичним вказівками, запропонованими дослідницею.

В ДНЗ № 2 проводилось дворазове діагностування вихователів та батьків, що дозволило зафіксувати підвищення рівня готовності вихователів та батьків до полікультурного виховання старших дошкільників.

Бважаємо доцільним подальше використання навчальних і методичних розробок Карагозлю (Геділ) Фатьми у процесі професійної підготовки вихователів, батьків та майбутніх вихователів.

Завідувач ДНЗ № 2

Георгієва О. І.